

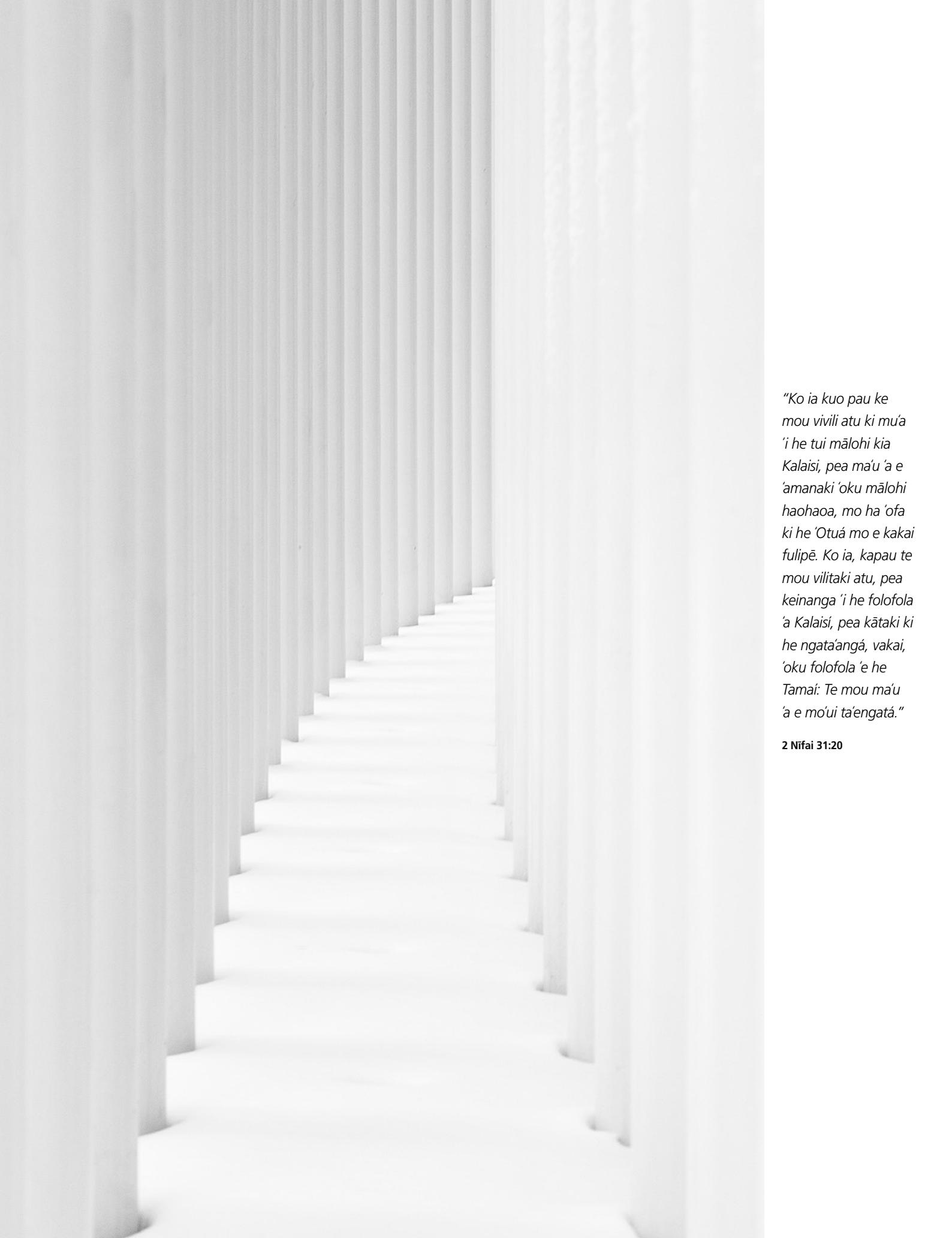
Liahona

**'Ofa: Ko e 'Elito
'o e Tui Fakalotu
Haohaoá, pp. 4, 14**

Tau'atāina Fakalotú: Ko Ha
Pōpoaki 'o e Tu'unga Tataú, p. 22

Founga Ne u Hao Mo'ui Ai mei he
Fakakaukau Taonakitá, p. 30

Ngaahi fakataha Alēlea Fakauōtí:
Ko e Me'a Ngāue 'a e 'Eikí ki hono
Tāpuekina e Ngaahi Fāmilí, p. 34

*"Ko ia kuo pau ke
mou vivili atu ki mu'a
'i he tui mālohi kia
Kalaisi, pea ma'u 'a e
'amanaki 'oku mālohi
haohaoa, mo ha 'ofa
ki he 'Otuá mo e kakai
fulipē. Ko ia, kapau te
mou vilitaki atu, pea
keinanga 'i he folofola
'a Kalaisí, pea kātaki ki
he ngata'angá, vakai,
'oku folofola 'e he
Tamaí: Te mou ma'u
'a e mo'ui ta'engatá."*

2 Niñfai 31:20

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** **Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí: Hili 'a e 'Ofá, Pea Hā Leva?**
Fai 'e Palesiteni Dieter F. Uchtdorf
- 7** **Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí: Ko ha Fatongia Toputapu 'a e Tu'unga Fakaemātu'á**

NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 14** **Fakahoko 'a e Lotu Mā'oni'oní**
Fai 'e Eletā Don R. Clarke
Ako ke 'ofa ki he Fakamo'uí 'aki hono fakahoko e lotu mā'oni'oní.

- 20** **Vahehongofulú, Taimí, mo e Fefononga'akí**
Fai 'e Atilio Coitiño Guzmán
Ne ikai ha'amau pa'anga ki he'e-mau fononga ki he lotú tukukehe 'o ka mau ka ngāue'aki 'emau pa'anga vahehongofulú.
- 22** **Tuí, Tu'unga Tataú, mo e Tau'atāina Fakalotú**
Fai 'e Eletā Ronald A. Rasband
Iho'o tokoni ki he ni'ihi kehé 'i ha laumālie 'o e tu'unga tataú, te ke ongo'i ai 'a e 'ofa lahi ange 'a e Fakamo'uí kiate koe pea mo e ni'ihi kehé.

- 30** **Fili ke Mo'ui: Ko Hono Ikuna'i e Fakakaukau ke Taonakitá**
'Iki fakahā e hingoá
Na'e tokoni'i au 'e he Maama 'o Māmaní ke u ikuna'i e ngaahi taimi faingata'a 'o 'eku loto-mafasia fakataimí.

- 34** **"Fakataha 'i Hoku Huafá"**
Fai 'e Jakob R. Jones
Vakai ki he ola lelei 'o e feinga 'a ha fakataha alēlea fakauooti 'e taha ke fekumi ki ha fakahā pea ngāue tu'unga 'i he 'ofā.

NGAAHI TAFA'AKÍ

- 8** **Kī'i Tohi Fakamatala 'o e Konifelenisi 'o 'Epeleli 2016**
- 10** **Ngaahi Manatú: Hiva 'a Sisitā Māpelé**
Fai 'e R. Val Johnson
- 11** **Ko e Ngāue 'i he Siasí: Faitāpuekina ko 'Eku Ngāuē**
Fai 'e John A. Grincer
- 12** **Hotau Ngaahi 'Apí, Hotau Ngaahi Fāmilí: 'Amanaki Fā'ele'i ha Ongo Māhangá, Fekumi ki he Ngaahi Maná**
Fai 'e Cheryl Lapating-La Torre
- 40** **Le'o 'o e Kau Mā'oni'oní 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní**
- 80** **Kae 'Oua Ke Tau Toe Fakataha Mai: Maka Tūkia'anga Lahi 'o Saioné**
Fai 'e Palesiteni Ezra Taft Benson

I HE TAKAFÍ
I mu'á: Fakaikiiki mei he *Na'a ne Fakamo'uí e Tokolahi*, tā 'e J. Kirk Richards. 'I loto he takafi mu'á: Faitaa'i 'e Philipp Klinger © Getty Images. 'I loto he takafi mui: Les Nilsson.

44

- 44** 'Ikai Kau Ki ha Tafa'aki:
Ko e Founga 'Oku Täkiekina
Ai 'e he Mitiá Kitautolú
Fai 'e Aysia Tan
'Oku täkiekina kitautolu 'e he mitiá
'i ha ngaahi founga kehekehe—
'i he lelei pe kovi.
- 48** Puipuitu'a 'o e Tokotaha Lahi
kei Talavoú: Langa Hake e
Pule'angá 'i 'Aositelēliá
Fai 'e Ben Robinson
'Oku 'ikai lava 'e he mole e
fanongó 'o ta'ofi 'a Kālani Polokisi
mei he'eene tokoni ke fakavave'i e
ngāue 'a e 'Eikí 'i 'Aositelēliá.

Vakai angé pe te ke lava
'o 'ilo i e Liahona 'oku
fūfuu'i he makasini ko
'ení. Tokoni: Te ke lava fēfē
'o hoko ko ha faifekau?

58

- 50** Mei he Mala'e Ngāue
Fakafaifekaú: 'Alu 'o Vakai
'a Lepeka
Fai 'e Mindy Raye Friedman
- 52** Pousitá: Sio ki he Māmā
- 53** 'Ai Hangatonu
*Faingata'a ke tui faivelenga?
Fehu'ia ha palōfita?*
- 54** Kalasi Ako Tuitú mo ha
Faingamālie Hono Ua
Fai 'e Belen Chaparro
*Hili e mole hoku faingamālie ke
vahevahe 'a e ongoongoleleí mo
'eku faiako tā pianó, na'a ku 'ilo i
'oku 'ikai totonu ke u tukuange
ha faingamālie 'e taha.*
- 56** Ngaahi fekaú = 'Ofa
Fai 'e Charlotte Larcabal
*Ko e hā ha kaunga 'a e ngaahi
fekaú ki he 'ofā?*
- 58** Founga 'Eku 'Ilo'i: 'Uhinga 'o e
Tohi 'a Molomoná
Fai 'e Elvin Jerome Laceda
- 60** Fakamālohaia 'e he Folofola
'a e 'Otua
Fai 'e Eletā Yoon Hwan Choi
*Na'e tokoni 'a hono ako e folofolá
mo e muimui ki he palōfítá ke
u fai ha ngaahi fili mahu'inga
'i he'eku mo'uí.*
- 63** Ngaahi Tali mei he Kau Taki 'o e
Siasí: Ko e Founga ke Fakahaa'iá
ai 'a e Loto Hounga'iá
Fai 'e Eletā Robert D. Hales
- 64** Ko 'Etau Tafa'akí
- 65** Ko e Hala Fē Te U Filí?
Fai 'e Abbey F.
*Na'a mo e taimi na'e fakamama-
hi'i ai aú, ko e muimui kia Sisú
'a e hala lelei tahá.*
- 66** 'Oku Ongona 'e he Tamai
Hēvaní Ho'o Ngaahi Lotú
Fai 'e Neill F. Marriott
'Oku tau fie ma'u ha tokoni 'i he
mo'uí, pea 'oku fie foaki mai 'e he
Tamai Hēvaní 'a e tokoni ko iá.
- 68** Fānau 'Oku Tu'u 'Ali'aliakí:
Hoko ko ha Faifekau
Fai 'e Jenna Koford
*Na'e vahevahe 'e Sesi 'a e
ongoongoleleí 'aki 'ene fili
ke fakahoko ha lipooti fakaako
fekau'aki mo Tutā.*
- 70** Tokoni ke Tokanga'i 'a 'Elisí
Fai 'e Merillee Booren
*Vakai ki he founga na'e ta'ofi ai 'e
Taniela 'eme ita 'i hono tuofefiné
kae fakahaa'i 'ene 'ofa kiate iá.*
- 72** Ngaahi Tali mei ha 'Apostolo:
Ko e hā 'oku mahu'inga ai 'a e
Fakalelei 'a e Fakamo'uí?
Fai 'e Eletā Dallin H. Oaks
- 73** Ko 'Etau Pēsí
- 74** 'Oku 'Ofa 'a Sisú Ki He Tokotaha
Kotoa Pē
- 75** Te u Lava 'o Lau 'a e Tohi
'a Molomoná
- 76** Ngaahi Talanoa mei he Tohi
'a Molomoná: 'A'ahi 'a Sisú ki
he Kau Nifaí
- 79** Peesi Valivalí: Te u Lava
'o Tokoni Ki Hoku Fāmilí

65

Ko e makasini fakavahaāpuleāngā eni 'a e Siasi 'o Sisū

Liahona 'o e Kau Māoni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni

Ko Kau Palestineni 'Uluaki: Thomas S. Monson,

Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kolomu 'o e Kau 'Apostoloi 'e Toko Hongofulu Mā Uā:

Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard,

Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar,

Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen,

Ronald A. Rasband, Gary E. Stevenson, Dale G. Renlund

Étitā: Joseph W. Stati

Kau Tokoni 'Étitā: James B. Martino, Carol F. McConkie

Kau 'Etiavaisā: Brian K. Ashton, Randall K. Bennett,

Craig A. Cardon, Cheryl A. Esplin, Christoffel Golden,

Douglas D. Holmes, Larry R. Lawrence, Carole M. Stephens

Talékita Pulé: Peter F. Evans

Talékita 'o e Tokoni ki he Fāmilī mo e Mēmipā:

Vincent A. Vaughn

Talékita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisini: Garff Cannon

Talékita Pulé: R. Val Johnson

Tokoni 'Étitā Pulé: Ryan Carr

Tokoni Faipulusi: Megan Seitz

Timi ki hono Tohi mo hono 'Étitā: Brittany Beattie, David

Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Lori Fuller,

Garrett H. Garff, LaRene Porter Gaunt, Jill Hacking, Charlotte

Larcabal, Michael R. Morris, Eric B. Murdock, Sally Johnson

Odekirik, Joshua J. Perkey, Jan Pinborough, Richard M. Romney,

Mindy Anne Selu, Paul VanDenBerghe, Marissa Widdison

Talékita Pule Faka'ātī: J. Scott Knudsen

Talékita 'Étitā: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu' 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, Nate Gines, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Susan Lofgren, Scott M. Mooy, Mark W. Robison, Rachel Smith, Brad Teare, K. Nicole Walkenhorst

Kou 'otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune

Pule he Fakatahatahi 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahatahi 'o e Makasini:

Connie Bowthorpe Bridge, Julie Burdett, Bryan W. Gygi,

Ginny J. Nilson, Gayle Tate Rafferty, Derek Richardson

Fokotu'utu': Jeff L. Martin

Talékita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talékita ki hono Tufakí: Stephen R. Christiansen

Kau Ngāue ki he Liahoná 'i Tongá:

Étitā: Tulima L. Finau

Tokoni 'Étitā: Patrick Taufa

Kaungā 'Étitā:

Ko e totongi ki hono fakakātoa 'o e ngaahi *Liahona* he tā'u 'oku TOP \$3.60. Ko e tuā-sila 'enī ke fai mai ki ai 'a e totongi mo e ngaahi fakaekeeké: Senitā Tufakíanga Nāunaú, Sisū 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Māoni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nukūalofo, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke māu 'a e ngaahi totongi ki hō'o makasini 'i he ngaahi fonua mavahe mei he lunaitenti Siteiti mo Kānata, alu ki he store.lds.org pe fetutaki ki he senitā tufakíanga nāunaú 'a e Siasi pe taki fākuautou pe fakakōlo.

'Omī 'a e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi faka'ekē ekē he 'initaneti 'i he liahona.lids.org; 'i he mēli ki he *Liahona*, 3420, 50 N. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe t-meili ki he liahona@ldschurch.org.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomonā 'oku 'uhinga ia ko e 'kāpasa' 'pe meā 'fakahinohino') 'oku pulusī 'a e Makasini Fakavaāpuleāngā 'i he lea faka'Alapēnā, 'Amēnia, Pislama, Kemputia, Pulukāla, Sepuanu, Siaina, Siaina (fakaafingā), Koloesia, Seki, Tenimāake, Hōlani, Pilitānia, 'Eritōnia, Fisi, Finilani, Falaniseé, Siamané, Kalisi, Hungali, Aisileni, 'Initonésia, 'Itali, Siapani, Kilipati, Kōlēa, Letivā, Lifuēnia, Malakasi, Māselisi, Mongokolā, Noaue, Polani, Potukali, Lumēnia, Lūsiā, Haāmoā, Silovēnia, Sipeini, Suisanā, Suēteni, Suahili, Takālokā, Tahiti, Tallenī, Tongā, Lukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemi. ('Okū kehekehe pē a e tuo lahi hono pulusi, o fakataku mo e lea fakafonuā.)

© 2016 'e he Intellectual Reserve, Inc. Māu 'a e ngaahi totongi fakalao kotoa pē. Paaki i he lunaitenti Siteiti o 'Amelikā.

E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatalā mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahonā* ke faka'ongā'i ki he ngaahi meā 'a e Siasi 'oku 'ikai fakamōsialé pe faka'ongā'i pē i 'api. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nāunau 'oku fakahaā'i atu ai hano fakataputupui, 'i he tafa'ākī 'oku fakamatalā ai e tokotahā 'oku aāno e fakatātā. 'Oku totongi ke fakatātā 'a e ngaahi fehu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; t-meili: cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

September 2016 Vol. 40 No. 9. LIAHONA (USPS 311)

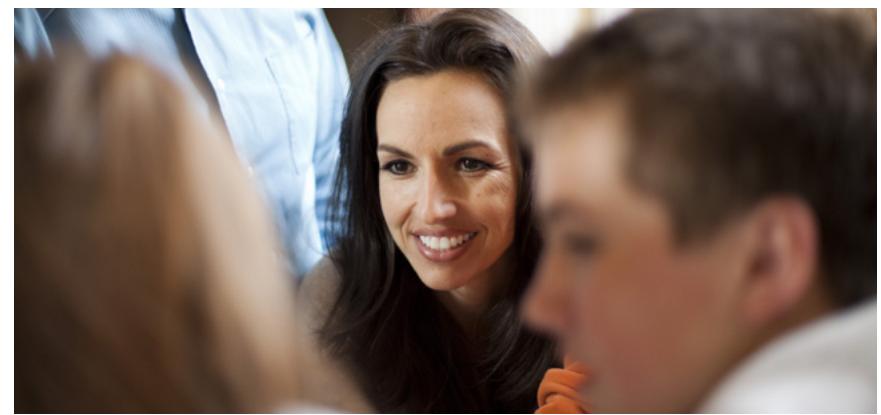
Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Post Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send all UAA to CFS (see DMM 5071.5.2).

NONPOSTAL AND MILITARY FACILITIES: Send address changes to Distribution Services, Church Magazines, P.O. Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368, USA.

Ngaahi Fakakaukau Ma'ā e Efiafi Fakafāmili 'i 'Apī

'Oku 'i he makasini ko 'enī ha ngaahi fakamatalā mo e ngaahi 'ekitivitī 'e lava ke faka'aonga'i 'i he efiafi fakafāmili 'i 'apī. Ko ha sīpinga 'enī 'e ua.

"Ngaahi fekaú = 'Ofa," peesi 56:

Fakakaukau ke fehu'i ange ki ho'o fānaú fekaúaki mo ha ngaahi tükunga na'e 'ahi-'ahi'i ai kinautolu ke talangataā kiate koe. 'E lava ke kau 'i he ngaahi sīpingā 'a e va'inga 'i ha loto hala femo'uekinā pe ko e mohe 'i ha taimi pau. Fehu'i ange pe 'oku nau pehē ko e hā e 'uhinga naá ke 'oange ai e ngaahi fakahinohino ko iā (koe'uhí 'okú ke 'ofa 'iate kinautolu). Te ke lava leva 'o faka'aonga'i e fakamatalā ke faka'aonga'i e tefitōi mo'oni ko 'enī ki he ngaahi fekaú mei he Tamai Hēvaní. Fakamatalā'i ange 'oku 'omi 'e he Tamai Hēvaní e ngaahi fekaú koe'uhí 'okú Ne 'ofa 'iate kinautolu pea 'okú Ne 'afio'i 'oku

malu'i kitautolu 'e he ngaahi fekaú. Te tau lava 'o fakahā 'etau 'ofa kiate lá 'aki hono tauhi e ngaahi fekaú ko iā.

"Tokoni ke Tokanga'i 'a 'Elisī," peesi 70:

'Oku 'omi 'e he fakamatalā ha talanoa kau ki ha kī tamasi'i ko Taniela 'a ia na'e fa'a ongo'i ita 'i hono tuofefine 'oku faingata'a-ia fakaesino, neongo 'okú ne 'ofa 'iate ia. Fakakaukau ke lau fakataha e fakamatalā mo ho'o fānaú. Te ke lava 'o fehu'i ange pe na'e fakahā fefē 'e Taniela 'ene 'ofa ki hono tuofefiné pea alea'i leva e ngaahi founiga 'e lava ai homou fāmilí ke fakahā 'e 'ofa, 'o muimui 'i he sīpinga 'a Tanielā.

TOE LAHI ANGE 'I HE 'INITANETÍ

'Oku ma'u 'a e *Liahonā* mo e ngaahi nāunau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he languages.lds.org. Vakai ki he facebook.com/liahona.magazine (ma'u 'i he lea faka-Pilitāniā, faka-Potukalí, mo e faka-Sipeinī) ke māu ha ngaahi pōpoaki fakalaumālie, ngaahi fakakaukau ki he efiafi fakafāmili 'i 'apī, mo e ngaahi nāunau te ke lava 'o vahevaha mo ho fāmilí mo e kaungāmē'a.

NGAAHI KAVEINGA 'I HE MAKASINI KO 'ENĪ

'Oku fakafosonga'i 'e he ngaahi mata'ifikā 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatalā.

Ako folofolā, 60

Lotú, 66

'Ofá, 4, 56, 66, 70, 74

'Amanaki lelei, 52

Māmā, 30, 52

Semineli, 60

Fakalakalaká, 40

Mateaki, 10

Sisū Kalaisi, 4, 22, 30, 65,

Fakalelei, 72

Mitiá, 44

72, 74

Fakamo'oni, 58

Mo'ui 'i he maama

53

Fāmilī, 7, 12, 79

fakalaumālié, 53

Talangofuá, 4, 53, 56, 60

Houtamaki, 65

Ngaahi ahī'ahí, 12, 40, 64

Tau'atāina fakalotú, 22

Ko e Muimui 'i he

Palōfítā, 53, 60

Tekinolosiá, 44

Kulukia Tamaki, 30

Ngaahi Fakataha Alēleá,

34

Laumālie Mā'oni'oni, 41

Ngaahi Fekaú, 4, 56

Tohi 'a Molomoná, 54, 58,

Loto hikisiá, 80

74, 75, 76

Lotohoungaiā, 63

Tokoni, 11, 41, 79

Tuí, 11, 22, 48

Tu'unga fakaemātūá, 7

Vahehongofulú, 20

Fai 'e Palesiteni

Dieter F. Uchtdorf

Tokoni Ua 'i he Kau
Palesitenisi 'Uluaki

HILI 'A E 'OFÁ, PEA HĀ LEVA?

Kuo ako'i 'e hotau palōfita 'ofeiná, Palesiteni Tōmasi S. Monisoni, ko e "ofá ko e 'elito mo'oni ia 'o e ongoongolelei."¹

'Oku fu'u mahu'inga 'a e 'ofá na'e ui ia 'e Sisū "ko e 'uluaki pea ko e lahi ia 'o e fekaú" pea pehē 'oku tautau ai 'a e kihí'i konga si'i kotoa pē 'o e fonó mo e ngaahi lea 'a e kau palōfítá.²

Ko e 'ofá 'a e tefito'i taumu'a 'o e me'a kotoa pē 'oku tau fai 'i he Siasí. 'Oku totonu ke hoko 'a e polokalama, fakataha, mo e ngāue kotoa pē 'oku tau kau ki ai 'i hotau fatongia ko e kau ākonga 'a Sisū Kalaisí mei he 'ulungaanga ko 'ení—he 'o ka 'ikai e manava'ofá, 'a e "ofa haohaoa 'a Kalaisí," ko e me'a noa pē kitautolu.³

Ko 'ene mahino pē 'eni ki hotau 'atamaí mo e lotó, ko 'etau fakahā pē 'etau 'ofa ki he 'Otuá pea mo hotau kāingá—pea hā leva?

'Oku fe'unga nai e ongo'i manava'ofa mo 'ofa ki he ni'ihi kehé? 'Oku fakahoko nai hotau fatongia ki he 'Otuá 'i hono fakahaa'i 'etau 'ofa ki he 'Otuá pea mo hotau kaungā'apí?

Ko e Talanoa Fakatātā 'o e Ongo Fohá

Na'e 'alu e kau taula'eiki lahí mo e kaumātu'a 'o e kau Siú kia Sisū 'i he temipale Selusalemá 'o feinga ke fakafihí'i Ia ka nau tukuaki'i Ia 'aki 'Ene ngaahi leá. Ka neongo iá, na'e liliu ia 'e he Fakamo'uí ko ha faingamālie lelei 'aki 'Ene fai ha talanoa.

Na'a Ne kamata 'o pehē, "Na'e ai 'a e tangata 'e taha na'e toko ua hono fohá." Na'e 'alu 'a e tamaí ki he 'uluakí peá ne kole ange ke 'alu 'o ngāue 'i he ngoue vainé. Ka na'e 'ikai tali ia 'e he fohá. Na'e "fakatomala pea 'alu" 'a e foha ko iá kimui ange.

Na'e 'alu leva 'a e tamaí ki hono foha fika uá 'o kole ange ke 'alu 'o ngāue 'i he ngoue vainé. Na'e fakapapau ange 'a e foha fika uá te ne 'alu, ka na'e 'ikai 'alu ia.

Na'e tafoki leva 'a e Fakamo'uí ki he kau taula'eikí mo e kaumātu'a 'o fehu'i ange, "Ko hai ia 'iate kinua na'e fai 'a e loto 'o 'ena tamaí?"

Na'a nau fakahā ange ko e foha 'uluakí—'a ē na'á ne pehē he 'ikai ke 'alú ka na'e fakatomala kimui pea 'alu ke ngāue 'i he ngoue vainé.⁴

Na'e ngāue 'aki 'e he Fakamo'uí 'a e talanoa ko 'ení ke fakamamafa'i ha tefito'i mo'oni mahu'inga—ko kinautolu ko ia 'oku talangofua ki he ngaahi fekaú 'oku nau 'ofa mo'oni ki he 'Otuá.

Mahalo ko e 'uhinga ia na'e kole ai 'e Sisū ki he kakaí ke nau fakafanongo mo muimui ki he lea 'a e kau Falesí mo e kau tangata tohí kae 'oua te nau muimui ki he'enua sīpingá.⁵ Na'e 'ikai fai 'e he kau faiako fakalotu ko 'ení e ngaahi me'a ne nau pehē te nau fái. Na'a nau manako ke talanoa kau ki he tui fakalotú, ka na'e 'ikai te nau ma'u 'a hono uhouhongá.

Ngaahi Ngāué mo Hotau Fakamo'uí

'I he taha 'o e ngaahi lēsoni faka'osi 'a e Fakamo'uí ki He'ene kau ākongá, na'á Ne lea kiate kinautolu kau ki he Fakamaau faka'osi. 'E fakamavahevahe'i e kau angahalá mo e kau angatonú. 'E ma'u 'e he leleí 'a e mo'ui ta'engatá, 'e 'oatu 'a e angahalá ki he tautea ta'engatá.

Ko e hā e faikehekehe 'i he ongo kulupú?

Na'e fakahaofo 'a kinautolu na'a nau fakahaa'i 'enau 'ofá 'i he ngāué. Na'e fakatomala'i a'i 'a kinautolu ne 'ikai fai iá.⁶ 'E hāsino 'i he'etau ngaahi ngāue faka'ahó 'a 'etau ului mo'oni ki he ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí mo hono ngaahi tu'unga 'ulungaanga mahu'ingá mo e ngaahi tefito'i mo'oni.

'I he 'aho faka'osi, he 'ikai fakafe'unga'i kitautolu ki he hakeakí'i 'i hono fakahā 'ata'atā pē 'etau 'ofa ki he 'Otuá mo hotau kāingá. He 'oku hangé ko ia na'e ako'i 'e Sisuú, "e 'ikai hū ki he pule'anga 'o e langí 'a kinautolu kotoa pē

'oku pehē mai kiate au, 'Eiki, 'Eiki, ka ko ia 'okú ne fai 'a e finangalo 'o 'eku Tamai 'oku 'i he langí.⁷

Ko e Hā 'Oku Hoko Mai hili 'a e 'Ofá?

'E lava ke nounou mo mahinogofua pē e tali ki he fehu'i "Hili 'a e 'ofá, pea hā leva?" Kapau 'oku tau 'ofa mo'oni 'i he Fakamo'uí, te tau falala kiate Ia pea 'a'eva 'i he hala 'o e tu'unga fakaākongá. I he'etau

'ofa ki he 'Otuá, te tau feinga ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú.⁸

Kapau 'oku tau 'ofa mo'oni ki hotau kāingá, te tau fāifeinga ke tokoni'i 'a e "kakai masivá mo e faingata'a'iá, pea mo e mahakí mo e tukuhāusiá."⁹ He ko kinautolu 'oku fai 'a e ngaahi ngāue ta'e-siokita ko 'eni 'o e manava'ofa mo e ngāue tokoní,¹⁰ ko e kau ākonga kinautolu 'a Sisū Kalaisí.

Ko e me'a 'eni 'oku hoko mai hili 'a e 'ofá.

Ko e 'elito 'eni 'o e ongoongolelei 'o Sisū Kalaisí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Ofá—ko e 'Elito 'o e Ongoongolelei," *Liahona*, Mē 2014, 91.
2. Vakai, Mātiu 22:36–40.
3. Vakai, Molonai 7:46–47.
4. Vakai, Mātiu 21:28–32.
5. Vakai, Mātiu 23:3.
6. Vakai, Mātiu 25:31–46.
7. Mātiu 7:21.
8. Vakai, Sione 14:15.
9. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 52:40.
10. Vakai, Mōsaia 18:8–9.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Oku faka'uhinga'i e Palesiteni 'Ukitofa 'a e kau ākonga mo'oni 'o Sisū Kalaisí ko kinautolu ia 'oku fakahaa'i 'enau 'ofa kiate la mo e ni'ihi kehé 'o fakafou 'i he'enau ngaahi ngāue. 'Okú ne akonaki mai "kapau 'oku tau 'ofa mo'oni 'i he Fakamo'uí, te tau falala kiate la pea 'a'eva 'i he hala 'o e tu'unga fakaākongá." Fakakaukau ke fehu'i ange kiate kinautolu 'okú ke ako'i pe ko e hā ha ngaahi founa kuo faka'a'i ai kinautolu 'e he 'ofá ke 'a'eva 'i he hala 'o e tu'unga fakaākongá. Te ke lava foki 'o vahevahé ho'o ngaahi a'usia mo kinautolu. Mahalo te ke fakakaukau ke fakaafe'i kinautolu ke lotua ha manava'ofa mo ha mālohi 'oku lahi angé ke ngāue 'i he 'ofá.

Ko hono Tauhi e Ngaahi Fekaú mo e 'Ofa ki he Ni'ihi Kehé

Ihe'etau fakakaukau ki he 'ofá, ko e fuofua me'a 'oku tau fa'a fakakaukau ki aí ko e hele'uhilá, sokoletí, mo e mata'akaú. Ka ko e 'ofá—'ofa mo'oní—'oku lahi pea ta'e-siokita ange ia 'i he me'a ko iá. Na'e mo'ui pea pekia 'a Sisū Kalaisi ma'atautolu koe'uhí ko 'Ene 'ofa 'iate kitautolú. Ko hono mo'oní, ko e ongo fekau lahi tahá ke 'ofa ki he 'Otuá pea 'ofa ki he tokotaha kotoa pē (vakai, Mātiu 22:36–40). Ka te tau lava 'o fakahaa'i fefé ki he ni'ihi kehé 'oku tau 'ofa 'iate kinautolú?

'Oku vahevahe 'e Palesiteni 'Ukitofa 'a e talanoa fakatātā 'a Kalaisi ki he ongo fohá, ko e taha 'oku ngāue ki he'ene tamaí pea ko e taha 'oku 'ikai. Na'e fakamahino 'e he Fakamo'uí ko e foha pē na'e talangofua ki he'ene tamaí na'e 'ofa mo'oní 'iate iá. I he

founga tatau pē, ko e taimi 'oku tau talangofua ai ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá, 'oku tau fakahaa'i 'oku tau 'ofa kiate la pea fie foki hake kiate la.

Ka 'oku tau fakahaa'i fefé 'oku tau 'ofa ki he tokotaha kotoa pē? 'Oku fakamatala'i foki ia 'e Palesiteni 'Ukitofa:

"Kapau 'oku tau 'ofa mo'oni ki hotau kāingá, te tau fāifeinga ke tokoni'i 'a e 'kakai masivá mo e faingata'a'iá, pea mo e mahakí mo e tukuhāusiá.' He ko kinautolu 'oku fai 'a e ngaahi ngāue ta'e-siokita ko 'eni 'o e manava'ofá mo e ngāue tokoní, ko e kau ākonga kinautolu 'a Sisū Kalaisi."

Ko ia ko e taimi pē te ke toe sio ai ki ho'o mātu'a, ki hao tokoua pe tuonga'ane, pe ko ha kaungāme'a, fakakaukau ke ke tokoni'i kinautolu ke fakahaa'i ange ho'o 'ofa kiate kinautolú. He 'ikai ngata pē 'i he'ene ngaohi koe mo kinautolu ke fiefiá, ka 'e fiefia foki ai mo ho'o Tamai 'i Hēvaní.

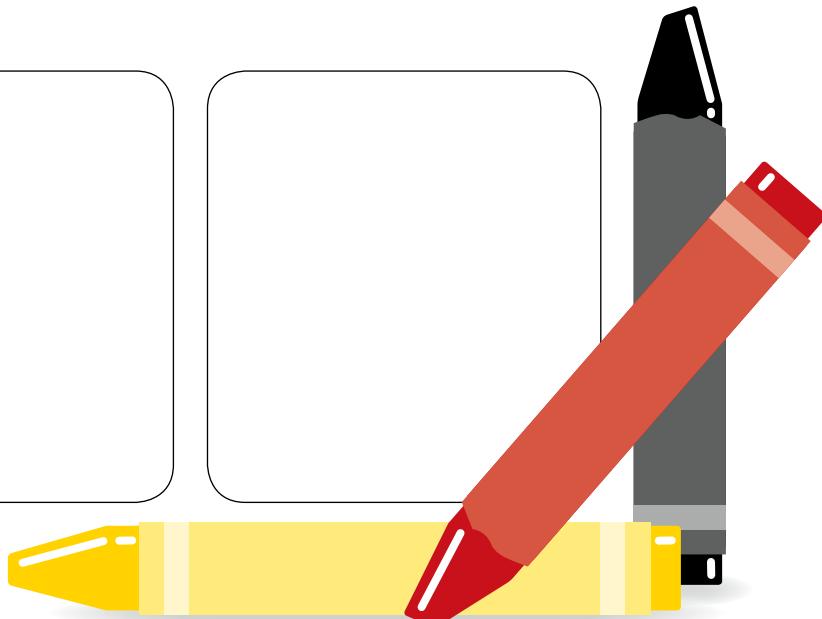
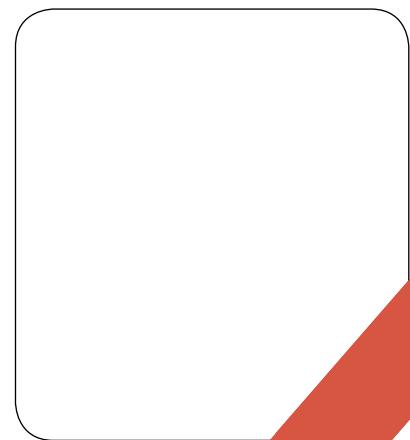
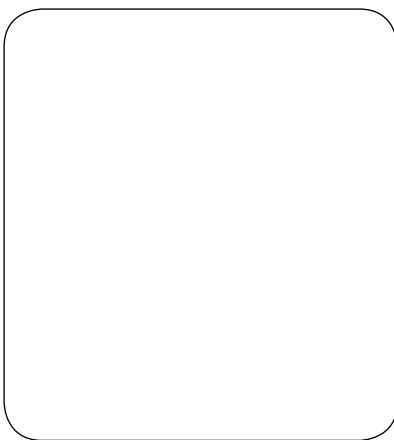
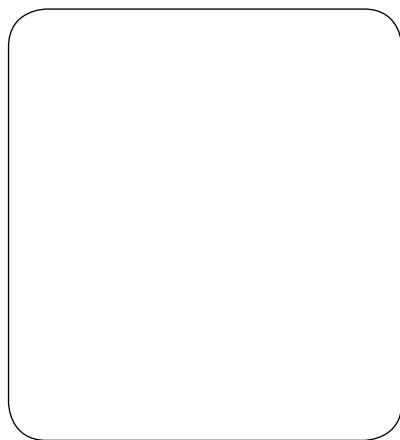
FĀNAÚ

Ko hono Fakahaa'i 'o e 'Ofá

Na'e vahevahe 'e Sisū ha talanoa 'o ha tamai mo hano ongo foha. Na'e ngāue 'a e tamaí 'i ha ngoue vaine pea na'a ne kole ki hono ongo fohá ke na tokoni. Na'e 'uluaki tali 'ikai 'a e foha 'uluakí ka na'a ne toe 'alu pē ke tokoni 'i he ngoue vainé. Na'e pehē 'e he foha fika uá te ne tokoni, ka na'e 'ikai

ke ne teitei fai ia. Na'e ako'i 'e Sisū na'e fakahaa'i 'e he foha 'uluakí 'a e 'ofa lahi ange ki he'ene tamaí 'i he'ene talangofua.

Fakatātaa'i 'a e talanoa ko 'ení! Hili iá peá ke tohi pe tā fakatātaa'i ha me'a 'e tolu te ke lava 'o fai ke fakahaa'i ai ho'o 'ofa ki he Tamai Hēvaní.

Ako i he fa'a lotu a e fakamatala ko ení pea fekumi ke ma'u ha ue'i fakalaumālie ke ilo'i a e me'a ke vahevahé. Efakatupulaki fēfē'e he mahino a e "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní" a ho'o tui ki he 'Otuá mo fāitāpuekina a kinautolu 'okú ke tokanga'i i he faiako 'a'ahí? Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, 'alu ki he reliefsoociety.lds.org.

Ko ha Fatongia Toputapu 'a e Tu'unga Fakaemātu'á

Na'e fa'u e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi fāmilí ke tokoni'i kitautolu ke ako'i e ngaahi tefto'i mo'oní 'oku totonú 'i ha 'ātakai 'ofa. Na'e pehē 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni: "Lea lelei ki ho'o ki'i tamasi'i pea fā'ofua ki ai; toutou lea ange, "Oku ou 'ofa 'iate koe"; toutou fakahā kiate ia ho'o hounga íá. 'Oua na'a teitei 'ai ke mahu'inga ange ha palopalema 'oku teu ke fakalelei'i 'i ha taha 'oku totonu ke 'ofa'i."¹

Na'e ako'i e Sūsana W. Tena, palesiteni lahi mālōlō 'o e Kau Finemuí: "Oku fakafotunga 'e he Tamai i Hēvaní 'a e sīpinga 'oku totonu ke tau muimui aí. 'Okú Ne 'ofa'i, ako'i, kātaki'i, mo tuku mai kiate kitautolu 'etau tau'atāina ke filí. . . . Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku feto'oaki 'a e tauteá, 'a ia 'oku 'uhinga 'ke ako'i, mo e fakahangá. 'Oku fakatupulaki lahi ange 'e he fānaú—pea pehē ki he kakai kotoa pē—'a e 'ulungāngá mei he 'ofá mo e poupoú 'i he kumi fehalākí."²

Fakakaukau ki he Me'a ni

Ko e hā 'oku ako'i lelei taha ai e ongoongoleleí 'i he leá mo e sīpinga 'o e 'ofá?

Na'e pehē 'e 'Eletā Kuenitini L. Kuki 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Kapau te tau fakahoko faivelenga e lotu fakahā fāmilí, ako folofolá, eftifi fakahā fāmilí 'i apí, tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí, [mo e] tauhi 'o e 'aho Sāpaté ke mā'oní oní, 'e . . . mateuteu ai [fetau fānaú] ki ha 'api ta'engata 'i he langí, 'o tatau ai pē pe ko e hā e me'a 'e hoko kiate kinautolu 'i ha māmani faingata'a."³

Ngaahi Potufofolofola Kehé

1 Nifai 8:37; 3 Nifai 22:13; Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 93:40; 121:41

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Thomas S. Monson, "Ofa i Apí—Enginaki mei Hotau Palōfitá," *Liahona*, 'Aokosi 2011, 4.
2. Susan W. Tanner, "Did I Tell You . . . ?" *Liahona*, May 2003, 74.
3. Quentin L. Cook, "Ko e Eikí ko 'Eku Maama," *Liahona*, Mē 2015, 64.
4. Robert D. Hales, "Ko Hotau Fatongia ki he 'Otuá: Ko e Misiona 'o e Mātu'á mo e Kau Takí ki he To'u Tangata Kei Tupu Haké," *Liahona*, Mē 2010, 96, 95.

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemālié

Ngaahi Talanoa 'a e Kakai Mo'uí

Na'e pehē 'e 'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Na'e fai ha'aku lau nusipepa pea 'unu'unu mai ha taha hoku makapuná... 'i he'eku he'eku lau tohí, na'a ku fiefia ke fanongo ki hono ki'i le'o 'okú ne fakatalanoa hake. Ne faka'ohovale 'a e hili ha ngaahi momeniti, na'a ne fakahao hake 'i hoku vaha'a mo e nusipepá. Na'a ne ala mai 'o fakahanga atu au kiate ia peá ne 'uma mai mo ne fehu'i, 'Kulenipā! 'Okú ke 'i hena?"

" . . . Ko 'ete tokangá 'oku 'uhinga ia ki he'ete 'ilo'i e loto 'o e to'u tupú pea fengāue'aki mo kinautolu. Ko e fengāue'aki mo kinautolu 'oku 'ikai ko e fetalanāo'aki pē ka ko e ngāue fakahā mo kinautolu. . . .

"Kuo pau ke tau palani pea faka'aonga'i lelei 'a e ngaahi faingamālie akonaki. . . .

" . . . 'i he lōloa ange 'eku mo'uí, ko e lahi ange ia 'eku fakatokanga'i e ngaahi taimi akonaki 'i he'eku kei tupu haké, tautau-tefto ki he ngaahi akonaki 'a 'eku mātu'á, kuó ne liliu 'eku mo'uí peá u a'usia ai e tu'unga lolotongá."⁴

KI'I TOHI FAKAMATALA 'O E KONIFELENISI 'O 'EPELELI 2016

"Ilōnga ha me'a kuó u lea 'aki 'e au ko e 'Eikí, kuó u lea 'aki ia; . . . neongo pe ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē" (T&F 1:38).

'I ho'omou toe fakamanatu e konifelenisi lahi 'o 'Epeleli 2016, 'e lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi pēsi ni (mo e Ngaahi Tohi Fakamatala Konifelenisi 'i he ngaahi makasini he kaha'ú) ke tokoni atu ki ho'o akó mo hono faka'aonga'i 'a e ngaahi akonaki fakamuimuitaha 'a e kau palōfita mo'uí mo e kau 'aposetoló mo e kau taki kehe 'o e Siasí.

ME'A MAHU'INGA FAKATOKĀTELÉLINE

Fakalelei 'a Sisū Kalaisí

Te u lava 'o fakamamafa'i he 'ikai ha filifilimānako 'i he tafa'aki ta'engatá koe'uhí ko e Fakalelei 'a Sisū Kalaisí. "E lava ke fakalelei'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku ta'efakafiemālie 'i he mo'ui ní [Malanga'aki 'eku Ongongolelei, 59]. Mahalo na'a 'ikai liliu hotau tu'unga lolotongá, ka 'i he manava'ofa, anga'ofa, mo e 'ofa 'a e 'Otuá, te tau ma'u 'o lahiange 'i he ngaahi me'a na'e totonu ke tau ma'u, lahiange 'i he me'a 'e lava ke tau ma'u 'i ha taimi, pea mo lahiange 'i he me'a te tau lava 'o 'amanaki ki aí. 'Oku tala'ofa mai, 'Pea 'e holoholo 'e he 'Otuá 'a e lo'imata kotoa pē mei [hotau] matá; pea 'e 'ikai ke 'i ai ha mate, pe ha ongosia, pe ha tangi, pea 'e 'ikai kei ai ha mamahi: he kuo mole atu 'a e ngaahi me'a mu'á" [Fakahā 21:4]."

'Eletā Dale G. Renlund 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke u Tohoaki'i 'a e Kakai Fulipē Kiate Au," Liahona, Mē 2016, 42.

Ngaahi Tali Ma'au

'Oku 'omi 'i he konifelenisi takitaha 'e he kau palōfítá mo e kau 'aposetoló 'a e ngaahi tali fakalaumālie ki he ngaahi fehu'i 'e lava ke ma'u 'e he kāingalotu 'o e Siasí. Te ke lava 'o faka'aonga'i ho'o makasini 'o Mē 2016 pe 'a'ahi ki he conference. Ids.org ke ma'u ai e ngaahi tali ki he ngaahi fehu'i ko 'ení:

- Ko e hā 'a e fa'ahinga 'e fā 'o e ngaahi fakataha alēlea fakafāmilí, pea ko e hā e 'uhinga 'oku nau mahu'inga ai? —Vakai, M. Russell Ballard, "Ngaahi Fakataha Alēlea Fakafāmilí," 63.
- 'Oku founiga fēfē 'etau teuteu ki he temipalé? —Vakai, Quentin L. Cook, "Sio Kiate Koe 'i he Temipalé," 97.
- Ko e hā 'a e ngaahi kī 'o e lakanga fakataula'eikí? —Vakai, Gary E. Stevenson, "'Oku 'i Fē 'a e Ngaahi Kī mo e Mafai 'o e Lakanga Fakataula'eikí?" 29.

"Fili e tuí kae 'ikai ko e loto veiveiuá."

Bonnie L. Oscarson, Palesiteni Lahi 'o e Kau Finemuí, "'Oku ou Tui Nai?" Liahona, Mē 2016, 87.

Ke lau, mamata'i pe fanongo ki he ngaahi lea 'o e konifelenisi lahi, vakai ki he **conference.Ids.org**

Fakahaofí

"I he māmāni ko ení . . . 'oku fakamele'i hotau laumālié 'e he efu mo e 'uli 'o e māmaní, 'o faingata'a ai ke fakatoka-na'i mo manatu'i hotau 'inasi tukufaka-holó mo 'etau taumu'á.

Ka heikai lava 'e he ngaahi me'a ni kotoa 'o liliu hotau tu'unga totonú. 'Oku kei tu'u pē mahu'inga fakalangi hotau natulá. . . .

"Mahalo te ke ongo'i kuo ta'eaonga ho'o mo'uí. Mahalo ne ke faiangahala. Mahalo 'okú ke ilifia, 'ita, loto mamahi, pe fakamamahii koe 'e he veiveiuá. Kae hangē ko hono 'ilo 'e he Tauhi Sipi Lelei 'Ene sipi molé, kapau 'e hiki hake ho lotó ki he Fakamo'ui 'o e māmaní, te Ne 'ilo'i koe.

"Te Ne fakahaofi koe.

"Te Ne hiki hake koe 'o hili ki Hono umá.

"Te Ne fua mai koe ki 'api."

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua 'i he kau Palesitenisí 'Uluaki, "Te Ne Hili Koe ki Hono Umá 'o Fua Koe ki 'Api," *Liahona*, Mè 2016, 101.

Ngaahi Fatongia 'i he Kahaú

Oku tokolahi ha ni'ihi te nau fa'a lea 'i he kaveinga tatau pē.

Ko e ngaahi me'a eni na'e lea'aki 'e ha toko tolu 'o fekau'aki mo e teuteu ki he ngaahi fatongia he kahaú:

- "Kau talavou, . . . mo'ui angatonu koe'uhí 'i ho'o hoko 'o tangatá, te ke angama'a ki ho malí mo h'o fānaú." —D. Todd Christofferson, "Ngaahi Tamaí," 93.
- "Fakakaukau'i 'i he fa'a lotu e me'a te mou lava 'o faí—fakatatau ki homou taimí mo e tükungá—ke tokoni ki he kau kumi hūfanga atu ki homou kaungā'apí mo e tukui koló." —Linda K. Burton, "Ko e Muli Au," 13.
- "'I he palani 'o e fiefia 'a e 'Otuá, 'oku 'ikai ko 'etau kumí ha taha haohaoa, ka ko ha taha te tau lava 'i he'etau fetokoni'aki 'i he'e-tau mo'uí, ke fokotu'u ha feohi 'ofa, tu'uloa mo haohaoa angé." —Dieter F. Uchtdorf, "Ko e Fakahikihiki'i 'o Kinautolu 'Oku Fakahaofí," 77.

Ngaahi Talanoa Mālie mei he Konifelenisí

Ko e hā ha me'a lelei ange ke ne puke 'etau tokangá, ka ko ha talanoa? 'Oku kau e fanga ki'i talanoa ko 'ení he ngaahi talanoa ne vahevahe 'i he konifelenisí:

- Ko e hā 'a e tokāteline na'a ne fakanonga ha ongome'a mali 'i 'Amelika Tonga ne na faka'amu ke sila'i hona foha kei pēpeé kiate kinaua? —Vakai W. Christopher Waddell, "Ko ha Sipinga 'o e Melinó," 90.
- Ko e hā e me'a na'e fakatokanga'i 'e ha fa'ē 'i he'ene puna mo 'ene ki'i tamasi'i ne puke lahí 'i ha helikopeta ki he Falemahaki 'o e Fānau Īkí? —Vakai, Bonnie L. Oscarson, "'Oku ou Tui Nai?" 87.
- Na'e founiga fefē hano fakafoki mai 'e ha taki 'o e kōlomu 'o e kau taula'eikí, ha taha 'o 'ene kau taula'eikí ki he lotú? —Vakai, Mervyn B. Arnold, "Ke Tau Fakahaofi: Te Tau Lava 'o Fai la," 53.

HIVA 'A SISITĀ MĀPELÉ

Fai 'e R. Val Johnson

Ngaahi Makasini 'o e Siasi

Na'e ikai fa'a mapule'i e Sisitā Māpele 'a 'ene manako ke hivá.

Na'e kamosi mai au 'e hoku kau-
ngāme'a mamaé ke tuku 'eku katá.
Koe'uhí na'á ma 'i he houalotu sākala-
mēnití, pea na'a mau lolotonga hiva'i
e himi sakalamēnitá.

Ka na'e faingata'a ke 'oua 'e kata,
pea na'e ikai fakalongongo lelei
ange a Pate 'iate au.

Na'á ma ta'u 15, peá ma 'ilo'i e
me'a kotoa pē. Na'á ma 'ilo'i na'e
totonu ke haohaoa e tokotaha kotoa
pē 'i homau uōtí—ka na'e ikai. Na'á
ma 'ilo'i na'e totonu ke fakalaumālie
e ngaahi lea 'i he houalotu sākala-
mēnití—ka na'e meimeī ta'eoli kotoa
pē ia. Pea na'á ma 'ilo'i na'e 'i homau
lotolotongá 'a e tokotaha hiva le'o
kovī taha 'i he māmaní, 'o maumau'i e
ngaahi himi na'e totonu ke ne 'omi ha
ngaahi fakakaukau fakalaumālie—kae
'omi e fakakaukau kehe.

Ko e me'a pē na'á ma lavá ko e
puke homa telingá pea malimali. Ne
hangé na'e tokoni 'ema fa'a katá.

Na'e ikai ke ma fakapapau'i pe
na'e 'ilo'i 'e Sisitā Māpele (ko hono
hingoa 'uluakí, mo e hingoa pē taha
na'e ui 'aki 'e he taha kotoa) na'e faka-
mamahi e fanongo ki he'ene hivá pea
'ikai tokanga ki ai pe na'á ne matu'aki
ta'e 'ilo pē ki he uesia 'e he'ene hivá
kimautolú. Mahalo pē kuo te'eki ke
talanoa ha taha ki ai fekau'aki mo e

tefitó. Neongo na'á ne toulekeleka,
ka ko ha fefine fakafo ia. Na'e ikai 'i
hono lahí, ka 'i he ivi lahi. Na'e longo-
mo'ui mo le'olahí e me'a kotoa pē na'á
ne faí. Tautaufito ki he'ene hivá.

Na'e ikai ngata pē hono fakahaa'i
'ene manako ke hivá 'i he'emaou houa-
lotu angamahení ka 'i he kuaea faka-
uōtí foki. Na'e ikai fa'a lava mapule'i
'ene loto-māfaná ai. Neongo 'oku ikai
ke u manatu'i ha taimi na'e mapule'i ai
'ene hivá 'i he ha'ofangá, ka 'i he kuaeá
na'e pule fa'iteliha ia, 'o 'au ki ha ngaahi
nota mā'olunga mo loloto 'oku ou tui
kuo te'eki a'usia ia 'e ha fefine hiva 'iloa
he māmaní. Pe fie ma'u ke a'usia.

Ka ko ha taimi fuoloa ia. Hili ha
ngaahi ta'u mei ai, na'e mālōlō 'a Sisitā
Māpele. Kuó ma mavahevahe mo
Pate. Pea kuó u 'ilo'i 'eni, na'e ikai ke
lahi 'eku 'iló 'i hoku ta'u 15, 'o hangē
ko ia ne u fakakaukau ne u ma'u.
'Oku ou tui kuó u ako ha ngaahi me'a
fekau'aki mo e mo'uí—mo e hivá—i
he ta'u 'e 50 kuohilí.

Kuó u 'ilo'i 'oku fie ma'u ke tau
mo'ui loto-vēkeveke mo mālohi. Ko
ha koloa 'a e miniti takitaha, pea ko
'ene molé pē, 'oku mole ia 'o ta'e
ngata, 'o toki manatua pē. Kuó u
ako kapau te ke tokoni ki he ni'ihi
kehé pe hū ki he 'Eikí, te ke fiefia mo
ngāue lelei taha 'i ho'o fakahoko ia
'aki e kotoa ho'o fiefiá mo e ivi 'okú
ke ma'u.

Kuó u ako 'oku ikai haohaoa ha
taha 'i he mo'ui fakamatelié ni. Ko e
me'a pē 'oku kole 'e he 'Eikí meiate
kitautolú ko hotau lotó, iví, 'atamaí,
mo e mālohí—ki he tu'unga te tau
lava 'o fai aí. 'Okú Ne tali 'etau ngaahi
foaki ta'efakangatangatá, neongo
pe ko e hā hono lahí, ko ha tu'unga
kakato 'o 'etau mateakí.

'Oku ou pehē ko e me'a ne
makehé, ko 'eku 'ilo'i 'oku ikai ke u
toe kehe meia Sisitā Māpelé. Fakatau-
ange pē 'e ma'u 'e he kāingalotu hoku
uōtí ha 'ofa lahi ange kiate au 'i he'eku
'ofa kia Sisitā Māpelé. Kapau na'á ne
kei 'i hení, na'á ku fakaafe'i ia ke hiva
mai kiate au. 'Oku ou 'ofa ki hono le'o
hangē ha 'āngeló. ■

FAITĀPUEKINA KO 'EKU NGĀUÉ

Fai 'e John A. Grinceri

'Oku fiefia 'a e 'Eikí ke faitāpuekina kitautolu, pea kuó u 'ilo neongo pe ko e hā e lahi 'eku ngāué, 'oku ou kei mo'ua pē kiate la.

Hano fakafe'iлоаки au kimui ni mai ke u fai ha lea, na'e fakamatala'i e he tokotaha tataki i he anga faka-ap'a ha niihi 'o hoku ngaahi uiui'i lalahi i he Siasí he kuohilí, hangé ko e písope, palesiteni fakamisiona, mo ha mémipa i ha kau palesitenis fakasiteiki. Na'e angalelei 'aupito 'a e tokoua ko 'ení, ka na'e ha'u ha faka-kaukau kiate au, ko e hā 'oku 'ikai fakafe'iлоаки ai au ko ha taki ngāue fakafafekau fakauotí (ko hoku uiui'i lolotongá) pe ko ha niihi hoku ngaahi uiui'i 'oku 'ikai fu'u 'iloá?

E lava pē ke u lea totonu atu ne u ongo'i 'a e tākiekina fakalaumālie tatau i he uiui'i takitaha, pea ne hoko kotoa ia ko e tāpuaki. Ne u fekumi ma'u pē ki he tākiekina 'a e 'Eikí i hoku ngaahi uiui'i, pea te'eki ha taimi te u ongo'i tuenoa ai. 'Oku ou tui 'oku fiefia 'a e 'Eikí ke tāpuekina kitautolu—'o tatau ai pē pe 'oku tau ngāue i fē.

'Oku ou tui te tau ma'u "a e kala-uni 'o e mo'ui ta'e-fa'a-maté, mo e mo'ui ta'engatá" (T&F 81:6) 'o 'ikai koe'uhí ko e ngaahi uiui'i 'iloá ka ko 'etau ngāue loto fakatōkilalo i ha uiui'i pē 'oku tau ma'u. Kuo folofola 'a e Fakamo'uí:

"Ke 'oua na'a pehē 'e he 'ulú ki he va'é 'oku 'ikai 'aonga 'a e va'é kiate ia; he 'e lava tu'u fefé 'a e sinó ta'e 'i ai 'a e va'é?

"Oku fie ma'u foki 'e he sinó 'a e kupu kotoa pē, koe'uhí ke fakamāma'i kotoa pē, koe'uhí ke tauhi ke haohaoa 'a e sinó" (T&F 84:109–10).

Kuó u manavasi'i i he'eku mo'uí 'i ha ngaahi fatongia 'e niihi i he Siasí. 'I he taimi pē na'a ku ma'u ai ha fa'a-hinga fakakaukau pehē ki ha uiui'i 'e ala hoko mai, ko ha faka'ilonga pau ia 'e vavé ni ha'aku ma'u ia. 'Oku fie ma'u 'a e tuí mo e fakafalala ki he ngaahi tala'ofa 'oku hā 'i he folofolá, ke tali ha fa'ahinga uiui'i pehē.

Na'e pehē 'e Nifai, "Te u 'alu 'o fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí, he 'oku ou 'ilo 'oku 'ikai tuku mai 'e he 'Eikí ha fekau ki he fānau 'a e tangatā kae 'ikai te ne teuteu ha hala ma'a-nautolu ke nau lava ai 'o fai 'a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú" (1 Nifai 3:7). Na'e fakahā 'e Paula, "He na'e 'ikai foaki 'e he 'Otuá kiate kitautolu 'a e laumālie 'o e manavasi'i; ka ko e mālohi, mo e 'ofa, mo e loto fakapoto-poto" (2 Timote 1:7).

'Oku tau ongo'i he taimi 'e niihi 'oku 'i ai 'etau totonu ke fakasítu'a'i ha uiui'i 'o ka tau ka manavasi'i ki ai. Ka 'oku fie ma'u ke tau manatu'i 'oku lotua 'e he kau taki 'o e Siasí 'a e ngaahi uiui'i mo e niihi fakafo'ituitui ke ma'u iá.

'I he taimi 'oku tau fakasítu'a'i ai ha uiui'i, 'oku 'oatu 'a e fatongiá ki ha taha kehe, 'a ia te ne ma'u 'a e faingamālie ke tupulaki mo faitāpuekina ai koe'uhí ko 'ene ngāué (vakai, T&F 58:32).

'Oku fiefia 'a e 'Eikí ke faitāpuekina kitautolu, pea kuó u 'ilo neongo pe ko e hā e lahi 'eku ngāué, 'oku ou kei mo'ua pē kiate Ia. Ko e mo'oni, kuó Ne faitāpuekina au mo hoku famili 'o ope atu 'i he'eku faka'ānaua taukakapá 'i he ngāue 'i Hono pule'angá. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u i 'Aositelélia Hihiifo.

'AMANAKI FĀ'ELE'I HA ONGO MĀHANGÁ, FEKUMI KI HE NGAahi MANÁ

Fai 'e Cheryl Lapating-La Torre

Ha pō 'e taha ne 'i ai ha me'a na'á ne ma'u 'eku tokangá 'i he'eku sio 'i he ongoongó. Na'á ku fakatokanga'i ko e faiongoongó ko hoku kaungá ako 'i he 'univésití. Na'á ne lava'i 'ene faka'amua ko ia ke ne hoko ko ha taha lau ongoongó!

"Fefé au?" Ko 'eku fehu'i lotó pē ia. "Ko e hā kuó u lava'i?" Na'á ku mamata 'i he mohe 'a e pēpee 'i hoku umá 'o fakakaukau ki he ngaahi me'a ne hoko 'i he ta'u 'e tolu kuohilá.

Ne u fakakaukau ma'u pē te u ma'u ha ngāue ma'u'anga mo'ui, ka 'i he taimi ne u ma'u mo hoku huse-pāniti ko Salesí homa 'uluaki 'ofefine

ko Síví, na'e liliu leva e ngaahi me'a ne u mahu'inga'ia aí. Na'á ku nofo mei he ngāue ke u tokanga'i ia. Na'a ma tui kia Sisū Kalaisi pea 'e sai e me'a kotoa pē 'i he'ema totongi 'emau vahehongofulú mo talangofua ki he ngaahi fekaú.

Na'e tokamālie e me'a kotoa pē 'o a'u ki ha taimi ne fakatokosi'i ai e ngāue 'a Salesí. Na'á ma tui te mau sai pē, ka na'á ma 'ilo 'e fie ma'u ke ma fakahoko ha ngāue. Na'á ma fakakaukau 'oku totonu ke u kumi ngāue, ko ia ai na'á ma 'alu leva 'o fekumi. Hili ha ngaahi uike si'i, na'e fakangāue'i au 'i ha senitā tali telefoni. Ne 'ikai

Na'a mau fakakaukau 'e tokamālie 'a e me'a kotoa pē 'i he'ema mo'ui, ka ne 'ikai fuoloa kuo faka'au 'o faingata'a pea ne u ilifia telia e me'a 'e malava ke fehālākí.

ke u manako ke tuku 'eku tama kei mahina hivá 'i he tokotaha to'otamá 'i he 'aho kotoa pē, ka ko e founiga lelei tahá pē ia.

Na'á ku toe feitama 'i he 'osi e māhina 'e taha 'eku ma'u e ngāue. Me'amālié, na'e ma'u 'e Salesí ha ngāue. Na'e 'ikai ke lahi e vahé, ka na'e lava pē 'o tokoni. Na'á ma ongo'i fie-mālie 'i ha vaha'a taimi nounou.

Na'e faingata'a 'aupito 'a 'eku feitamá, pea pau ke u nofo ai mei he ngāue. 'I he'eku sivi fakamāhiná, na'á ma 'ohovale 'i he'ema 'ilo'i 'oku ou feitama'i ha māhangá. Na'á ma ilifia, ka na'á ma falala ki he Tamai Hēvaní.

Meime ko e hili ia ha māhina 'e tolu mo e konga 'eku feitamá, ne u 'ā hake kuó u 'au. Na'á ku fakakaukau 'oku ou tama-tō, ko ia ne u 'alu ki falemahaki. Na'e sai pē 'a e ongo ki'i pēpeé, ka na'e fakatokoto au 'e he toketaá 'i falemahaki he toenga 'o 'eku feitamá.

Na'e kamata ke faingata'a e ngaahi me'a ni. Na'e 'ikai toe ha pa'anga i he'ema 'akauni pangikeé hili hono to'o e mo'ua mei he falemahakí, pea na'e 'ikai fe'unga e ki'i vahe 'a Salesí ke ne feau 'emau ngaahi fie ma'u. Na'á ku ongo'i hangē kuo 'ikai toe mahu'inga ha me'a. Na'e 'ikai ke u lava 'o ma'u ha pa'anga pe tauhi 'a Sivi. Ne ngalo he taimi 'e nīhi ne u fua ha ongo ki'i fānau fakalaumālie makehe. Na'á ku tangi he 'aho mo e pō kotoa pē ki he'eku Tamai Hēvaní ki ha tokoni. Ne u ilifia telia na'a toe 'i ai ha me'a 'e fehālaaki. Ka na'e 'i ai ha fakakaukau ne toutou foki mai ki hoku 'atamaí: 'oku mo'ui 'a e Tamai Hēvaní pea 'okú Ne 'afio'i 'etau ngaahi fie ma'u.

Na'e fu'u faingata'a foki kia Sálesi, ka na'á ne lotolahi pē. Na'á ne tokoni'i au mo tokanga'i 'a Sivi pea kei ngāue pē. Na'á ku ongo'i fiemālie 'i he'ene foaki mai ha'aku ngaahi tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí, pea na'e faka-māloha au 'e he'ene 'ofá. Na'á ma ilifia, ka na'á ma fehangahangai fakataha mo e pole fo'ou ko 'ení.

Na'á ku fai hoku lelei tahá ke tali 'a e me'a ne hokó. Na'á ku lau e folofolá, ngaahi makasini 'a e Siasi, pea mo e ngaahi tohi leleí, kae 'ikai mole noa'ia e taimí he nofo noá. Na'á ku hiva'i foki mo ha ngaahi himi—pea tokoni lahi e "E kāinga kuo Langa ha Tu'unga" (*ngaahi Himí*, fika 37). Ne u toe ofi ange ai ki hoku Fakamo'ui. Na'á ku fakatokanga'i 'oku lahi e

ngaahi me'a ke u hounga'ia aí neongo e tūkunga ne mau 'i aí.

'I he fakalau atu 'a e 'ahó, na'á ma ongo'i 'a e ngāue e to'ukupu 'o e 'Otuá 'i he'ema mo'ui. Ne hoko ha ngaahi mana lalahi mo iiki 'i he feitu'u kotoa pē. Na'e totongi 'e homau ngaahi fāmilí mo e kaungāme'a ha nīhi 'o 'ema ngaahi fakamolé. Ne u ongo'i 'enau 'ofá mo e tokanga ki homau fāmilí. Na'e vahe 'e he taha 'o e kau palesitenisí 'o e Fine'ofá ha taha ke 'a'ahi mai kiate au he 'aho kotoa. Na'a nau omi mo ha fakatau, ngaohi e me'atokoni mo fakama'a 'a 'api, tokanga'i 'a Sivi, vahevahe ha ngaahi fakakaukau fakalaumālie, mo 'ai ha me'a ke u fiefia ai. Na'a nau lotua 'eku fakaakeaké mo e mo'ui 'a e ongo māhangá. Na'e 'ikai ke mau teitei fiekaia. Na'e 'ikai ke 'ilo 'e he kau fafine ko 'ení 'a e lahi 'o 'enau tokoni ke fuesia 'eku kavengá. Na'e fakafaingofua'i 'e he Tamai Hēvaní 'a e 'aho na'á ku fā'ele aí pea na'e mo'ui lelei 'a e ongo māhangá fefiné.

Kuo 'osi atu ha ngaahi ta'u mei he taimi faingata'a ko iá 'i he'ema mo'ui, ka 'oku te'eki 'i ai ha 'aho te mau ta'eongo'i ai 'a e 'ofa 'a e 'Otuá. 'Oku lelei ange he taimí ni 'emau tu'unga fakapa'angá, pea 'oku tupu hake 'ema fānaú 'o poto mo talēnití'ia. 'Oku mau mālohi ange mo mateuteu lelei ange ki he ngaahi faingata'a 'o e kaha'ú, he 'oku mau 'ilo'i 'oku tāpuaki'i 'e he Tamai Hēvaní 'ene fānaú 'i Hono taimi pe 'O'ona, pea 'e 'ikai ke Ne tuku ke tau tuēnoa pe lōmekina. 'Oku 'ikai ko ha fononga faingofua 'a e mo'ui, ka 'e 'iate kitautolu mo tataki ma'u pē kitautolu 'e he 'Otuá. ■

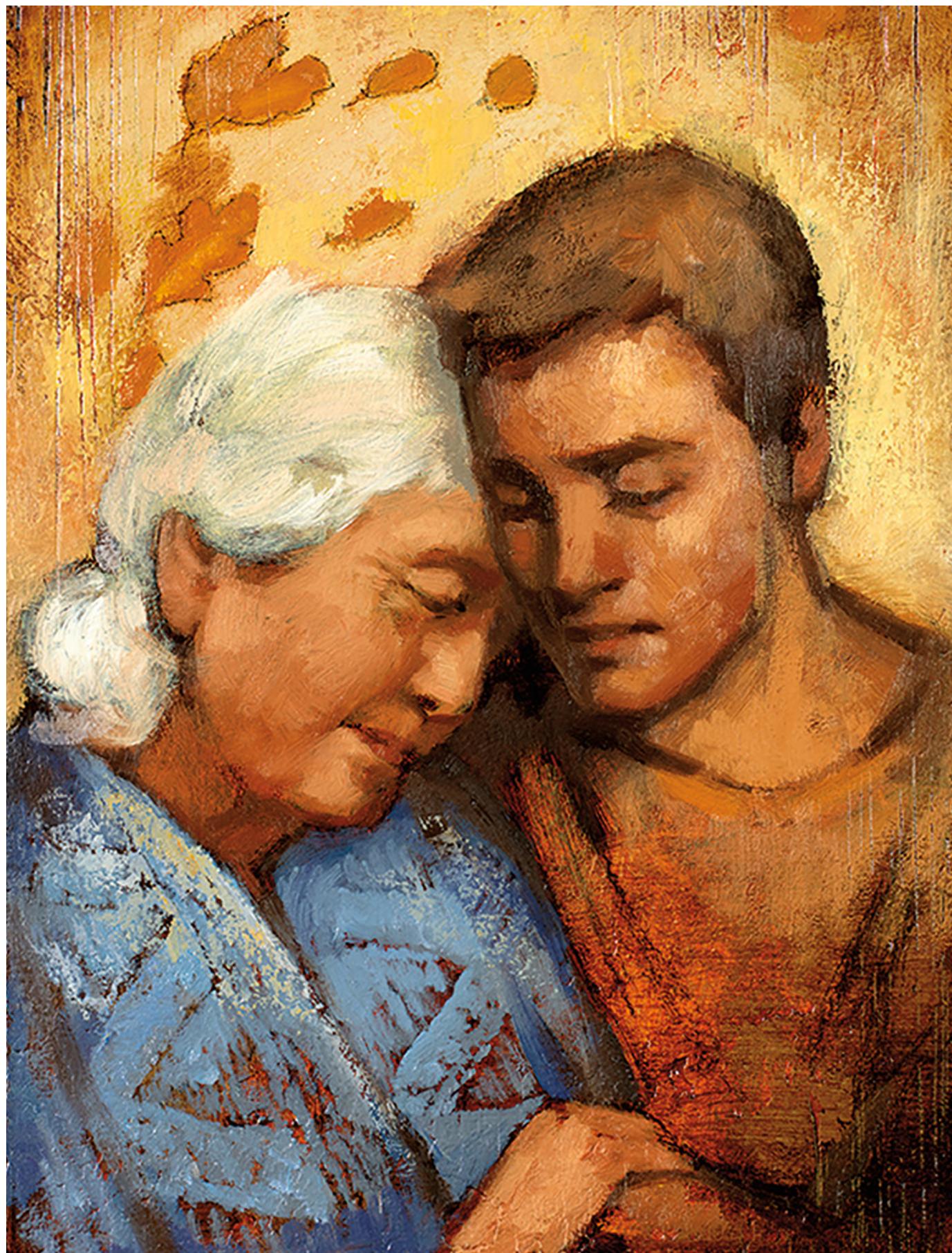
'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'u 'i he 'Otu Filipaini.

NGAAHI FAINGATA'A 'OKU 'I AI HANO TAUMU'Á

"'Oku 'ikai ke u 'ilo'i pe ko e hā 'oku lahi pehē ai hotau ngaahi 'ahīahí, ka 'oku ou ongo'i 'oku mahulu hake 'a e palé, 'oku ta'engata pea mo laui kuonga, 'o fakafiefia pea mahulu hake ia he'etau mahinó, he ko e 'aho 'e foaki ai 'a e palé, te tau fie lea ki he'etau Tamai 'alo'ofa mo manava'ofá 'o pehē, 'Ko e me'a kotoa pē 'ena na'e fie maú?' . . . 'E ngaahi tokoua 'ofeina, ko e hā ka toe lau ai 'etau mamahi hení, kapau 'e a'u ki he ngata'angá ko e ngaahi 'ahīahí ko iá te ne fakafe'unga'i kitautolu ki he mo'ui ta'engatá?"

Linda S. Reeves, tokoni ua 'i he Kau Palesitenisí Lahi 'o e Fine'ofá, "Taau mo Hotau Ngaahi Tāpuaki Kuo Tala'ofa Mai," *Liahona*, Nōvema 2015, 11.

Fai 'e 'Eletā
Don R. Clarke

Nāe hoko ko ha
Fitungofulu Taki
Mā'olunga mei he
2006 ki he 2015

FAKAHOKO 'A E Lotu Māoni'oni

*Kapau 'okū ke fie ma'u ke ke fiefia, ongo'i 'a e Laumālie
Mā'oni'oni, mo toe ofi ange ki he Fakamo'uí, fakahoko
leva 'a e lotu mā'oni'oni.*

Lhe ngaahi ta'u kuo mahili atú, ne ha'u ai ki hoku 'ōfisí ha talavou te u ui ko Sione 'a ia na'e toki 'osi mai mei he ngāue fakafaifekaú.

Na'á ne lea mai kiate au 'i ha fu'u tokanga lahi, "Eletā Kalake, 'oku ou fie ma'u tokoni. . . Na'á ku 'ofa 'i hoku misioná. Na'á ne liliu au. Ka neongo iá, 'oku faka'au ke mole atu ha nī'ihi 'o e ngaahi ongo toputapu mo makehe ko ia ne u ongo'i 'i he mala'e 'o e ngāue fakafaifekaú. Ko e hā te u lava 'o fai ke u ongo'i hangē ko ia ia ne u ongo'i he mala'e 'o e ngāue fakafaifekaú?"

Kuo tā-tu'o lahi 'eku fakatokanga'i e hoko 'a e me'a ni. Ko e me'a na'á ne fehu'i, "Ko e hā te u lava 'o fai ke u fiefia ai, ongo'i 'a e Laumālie Mā'oni'oni, pea ofi ki he Fakamo'uí?" Ko ha fehu'i 'eni 'oku totonu ke tau fai 'i he 'aho kotoa pē.

Na'á ma kumi hake 'i hoku 'ōfisí he ho'atā ko iá 'a e Sēmisi 1:27 pea na'e pehē, "Ko e lotu mā'oni'oni mo ta'e hano mele 'i he 'ao 'o e 'Otua ko e Tamaí, ko 'eni ia, Ke 'a'ahi ki he ngaahi tamai maté mo e kau fefine kuo mate honau 'unohó, 'i he'e-nau mamahí, pea ke faka'ehi'ehi ia mei māmani ke ta'e hano mele."

Na'e hoko atu 'ema laú ki he 'Alamā 34:28: "Kapau te mou teke'i 'a e masivá, mo e telefuá, 'o 'ikai 'a'ahi ki he mahakí mo e faingata'a'iá, pea foaki mei ho'omou koloá, 'o kapau 'oku mou ma'u, kiate kinautolu 'oku masivá—'oku ou pehē kiate kimoutolu, kapau 'oku 'ikai te mou fai ha me'a 'e taha 'i he ngaahi me'a ni, vakai, 'oku iku ta'e'aonga 'a ho'omou lotú, pea 'oku 'ikai hano 'aonga kiate kimoutolu, pea 'oku mou hangē ko e kau mālualoi 'a ia 'oku nau faka'ikai'i 'a e tuí."

Na'á ma toe vakai'i leva e talanoa 'i he Kospipeli 'a Sioné 'a ia na'e 'alu ai 'a Pita mo e kau ākonga kehé 'o taumāta'u pea 'ikai ma'u ha me'a ka na'e fekau'i 'e he

Fakamo'uí ke hiki 'enau kupengá ki he tafa'aki 'e taha 'o e vaká pea ma'u ai e mata'i ika 'e 153. Hili pē 'enau kaí, na'e talanoa 'a Pita mo e Fakamo'uí. Na'e 'afio'i 'e he Fakamo'uí ko e taha 'eni e ngaahi taimi faka'osi ke Ne fakahinohino'i ai 'a e palōfita mo e palesiteni ko 'eni 'o e Siasí 'i he kaha'ú.

Na'e fehu'i ange 'e he Fakamo'uí, "Okú ke 'ofa kiate au?"

Na'e tali ange 'e Pita, "Io, 'Eiki; okú ke 'ilo 'oku ou 'ofa kiate koe."

Na'e folofola ange leva 'a e Fakamo'uí, "Fafanga 'eku fanga lamí."

Ne tu'o ua hono fehu'i ange 'e he Fakamo'uí 'a e fehu'i tatau pē peá ne fakahinohino'i leva: "Fafanga 'eku fanga sipí" (vakai, Sione 21:3–17).

Ko hono mo'oní na'e fakahinohino'i 'a Pita ke fakahoko 'a e lotu mā'oní'oní, pe tokanga'i e kakaí. 'Oku tokanga'i mo 'ofa'i foki 'e he palōfita 'a e 'Otuá 'i he 'aho ní 'a e kakaí. 'Oku hoko 'a Palesiteni Tōmasi S. Monisoni ko ha sīpinga ma'ongo'onga 'o ha taha 'okú ne fakahoko 'a e lotu mā'oní'oní. Kuo li'oa 'ene mo'uí kotoa ki hono 'ofa'i mo tokanga'i e kakaí.

Kuó u mamata ki ha kau 'osi ngāue fakafaifekau tokolahi hangē ko hoku kaungāme'a ko Sioné. Kapau te ke 'eke ange e 'uhinga na'a nau 'ofa ai 'i he'enau misioná, meimeい ko 'enau

talí kotoa te nau pehē koe'uhí ko 'enau 'ofa ki he kakaí. Ko e 'aho 'oku kamata ke tokanga ange ai e kau faifekaú ki he ni'ihi kehé 'iate kinautolú, 'oku nau fiefia leva. 'Oku founiga pehē pē kiate kitautolu kotoa. 'E fiefia ange ma'u pē 'etau mo'uí kapau te tau tokanga'i mo 'ofa'i e ni'ihi kehé.

Ko e fehangahangai 'o e tokanga ki he ni'ihi kehé ko e fakakaukau pē kiate kitá: 'eku kaá, 'eku akó, 'eku ngāue, 'eku ngaahi palōpalemá. Ko e taimi 'oku fekau'aki ai e me'a kotoa pē mo kitautolú, 'oku 'ikai ke fu'u mālohi 'etau fetu'utaki mo e langí.

Na'á ku talaange kia Sione kapau te ne fakahoko 'a e lotu mā'oní'oní, 'e fiefia pea te ne ongo'i 'o hangē ko ia na'a ne ongo'i 'i he ngāue fakafaifekau. Ko e me'a tatau pē, kapau 'okú ke fie ma'u ke fiefia, ongo'i 'a e Laumālie Mā'oní'oní, mo toe ofi ange ki he Fakamo'uí, fakahoko leva 'a e lotu mā'oní'oní. 'Oku tau ako mei he folofola 'i 'olungá 'a e ngaahi founiga mahu'inga 'e fā 'e lava ke fakamatala'i ko e lotu mā'oní'oní.

1. 'A'ahi pea Tokangaekina e Kau Uitoú

Na'e foki 'a Sione ki he akó peá ne fai 'a ia na'a ma ale-a'i. Ne u ma'u ha 'i-meili kimui ange 'a ia na'a ne vahevahe ai 'ene a'usia 'i hono lau e ngaahi talanoa ue'i fakalaumālie

mei he ngaahi makasini ‘o e Siasí ki he kakai toulekeleka ‘i ha fale tauhi ‘anga ‘o e kau toulekeleká.

Na’á ne tohi ‘o pehē, “Ne ongo‘i ‘e ha ní‘ihi fakafo‘ituitui tokolahi ha ‘ofa lahi mo e pou-pou mei he Fakamo‘úi ‘i hono fakamo‘oni‘i ‘e he Laumálíé ‘a e ngaahi mo‘oni mo e fakamo‘oni mahinongofuá.” “Ne ‘ikai ke u teitei ‘ilo‘i ‘oku lava ke u ongo‘i ‘a e fa‘ahinga ‘ofa ko iá ki ha sola ‘a ia na‘e ‘ikai ke ma maheni. Ka ne u ongo‘i e ‘ofa ‘a e Fakamo‘úi kiate kinautolú, ki he ngaahi laumálie anga‘ofa ko iá. Na‘e hā mahino kiate au te u fetaulaki mo e ní‘ihi fakafo‘ituitui ko ‘ení—‘a ‘ení kuo ma‘u ‘e he ‘atamai ngalongaló mo e mahaki faka-tu‘asinó—‘i he mo‘ui ka hoko maí. Te u lava ‘o mamata ki honau husepániti mo e uaifi, ‘a ia na‘a nau tokanga‘i kinautolu mei he tafa‘aki ‘e taha ‘o e veilí. Na’á ku ongo‘i ‘aupito ne ‘i ai ‘eku kui tangatá—‘a ia na‘e te‘eki ke ma fe‘ilo-akí—‘i he‘eku tangutu fakataha mo ‘eku kui fefiné, pea na‘e fakamálohia mo poupou‘i au ‘e hono laumálíé. Ne u ‘ilo‘i na’á ne hounga‘ia he‘eku ‘a‘ahí.”

Na’á ne hoko atu ‘o pehē: “Ko hai na’á ne ‘ilo te u lava ‘o ma‘u ‘a e ngaahi ‘alo‘ofa peheé? ‘Oku ngali ta‘e‘uhinga ia ke foki pē ki ‘api ‘o sio TV pe fakafiefiemálie ‘i he hili ha a‘usia pehē. Kuó ne liliu au ke u ‘ilo‘i ‘oku lava ‘o ma‘u ‘a e ngaahi a‘usia ongongofua ko ‘ení ‘i he momeniti kotoa pē ‘i he‘etau fāifeinga ko e Kāngalotú, ke tokanga taha pea tokoni‘i e ní‘ihi kehé ‘i ha founiga pē.”

Te ke lava foki mo koe ‘o fai ‘eni, pea ‘e tāpuaki‘i koe ‘e he ‘Eikí ‘o hangē ko ‘Ene tāpuaki‘i ‘a Sioné.

2. Tokoni‘i e Paeá

‘Oku tokolahi ‘a e kau paea ‘i he funga ‘o e māmaní. ‘E faka‘ofo‘ofa nai kapau te tau lava ‘o fetu‘utaki pe tohi ma‘u pē ki ha tokotaha?

Ko e taimi na‘e foki mai ai homa foha ko Netí mei he ngāue fakafaifekaú, na’á ne ma‘u e ngaahi ongo tatau pē mo ia na‘e ma‘u ‘e hoku kaungáme‘a ko Sioné. Na‘e fakakaukau ‘a Netí ke ne ngāue tokoni ko ha faiako ‘i ha polokalama ‘oku fakatauhoa e kakai lalahí

mo e fānau na‘e fie ma‘u ha tokoni ‘o e vā fetu‘utaki fakatāutahá. Na‘e liliu ‘e he ngāue tokoni ko iá ‘ene a‘usia ‘i he akó. ‘Okú ne ‘osi mali he taimí ni, pea kuo toe “pusiaki” ‘a Neti mo hono uaifi ko Kelelá ‘o fakafou ‘i he polo-kalamá. Kuo hoko ia ko ha tāpuaki ma‘ongo‘onga ‘o ‘ena nofo-malí ke vahevahe e me‘a ‘okú na ma‘ú mo kinautolu ‘oku faingata‘a iá.

Ko e taimi na’á ku ngāue ai mo hoku uaifi ko Meleané ‘i he Misiona Polivia Sanitā Kulusí, na‘e ‘i ai ha faifekau ko ha kī‘i tamasi‘i paea. Na‘e ‘ikai ke ‘i ai hano fāmili. Na‘e vahe‘i ia ‘e he ‘Eikí ke ne hoko ko e hoataki kia ‘Eletā Hōkini. ‘Oku ‘ikai ke u tui na’á ne hoko ko e hoataki lelei tahá, ka na‘e hoko ‘a ‘Eletā Hōkini ko e hoa lelei tahá ki ha tamasi‘i paea ‘a ia ne hoko ko e taha ‘o e kau faifekau ‘a e ‘Eikí.

Na‘e faitohi e ongomātu‘a ‘a ‘Eletā Hōkiní ki he faifekau ko ‘ení lolotonga ‘ene ngāue fakafaifekaú pea kuo hokohoko atu ‘ena faitohi kiate iá ‘i he ta‘u ‘e 15 kuohilí. Koe‘uhí ko ‘Eletā Hōkini mo hono fāmili, kuo ‘ofa‘i mo tokoni‘i ai e tamasi‘i paea ko ‘ení pea ‘okú ne lolotonga nofo-mali fiefia, ngāue, pea mālohi

*‘Oku falala mai nai
‘a e ‘Eikí ke tau hoko
ko ha tali ki ha lotu
‘a ha taha kehe? Te
Ne falala mai nai
ke tau muimui ‘i he
ngaahi ue‘i ‘a e Lau-
mālie Ma‘oni‘oni?*

‘i he ongoongolelei ‘o Sīsū Kalaisí. Te tau lava kotoa pē ‘o tokoni‘i e fānau paeá ke nau toe lelei ange.

3. Tokangaekina e Masivá mo e Faingata‘a‘iá

‘Oku toutou fakamanatu mai ‘e he folofolá ‘a e mahu-inga ‘o hono tokoni‘i e masivá mo e faingata‘a‘iá. ‘Oku tau ma‘u kotoa pē ‘a e fatongiá ni.¹ Ko ha founga ‘e taha te tau lava ai ‘o fakalahi ‘etau tokoni ki he masivá mo e faingata‘a‘iá ko e foaki ha pa‘anga ‘aukai lahi. Na‘e pehē ‘e Palesiteni Pilikihami ‘Iongi (1801–77):

“Ko e fuofua ta‘u ne u ha‘u ai ki he tele‘a ko ‘ení na‘e ‘ikai ha mahoa‘a fe‘unga ke ma‘u ‘e hoku fāmilí ‘o a‘u ki he utu-ta‘ú . . . , pea na‘e ha‘u e kakaí he ‘aho kotoa pē ki hoku ‘apí ke kai mā. I ha ‘aho ‘e taha ne u ongo‘i mafasia ai ‘i he [me‘á ni]; ne u ‘alu leva ki he kolotau motu‘á pea ‘i he taimi ne u foki ai ki ‘apí na‘á ku fiemālie. Na‘á ku talange ki hoku uaifí, “Oua na‘a tuku ke ha‘u ha taha ki heniko e fie ma‘u me‘akai pea ta‘e foki mo ha me‘a, he kapau te ke fai pehē te tau faingata‘a‘ia te‘eki ke a‘u ki he utu-ta‘ú; ka kapau te ke foaki ki he tokotaha kotoa pē ‘e ha‘ú ‘oku totonus ke fe‘unga pē ‘etau me‘akaí. . . .

“Oku ou loto ke hokohoko atu hono fai iá, koe‘uhí ke tolonga atu ‘eku maá, he ka ‘ikai ‘e si‘isí i ia.

“Okú ke tui ki he tefito‘i mo‘oni ko iá? ‘Oku ou ‘ilo ‘oku mo‘oni ia, koe‘uhí he kuo tā tu‘o lahi ‘eku fakamo‘oni‘i iá.”²

Na‘e hā ‘a e a‘usia ko ‘ení ‘i ha uepisaiti faka-Kalisitiane ‘o ha toketá ‘i Kololato, USA, ‘a ia na‘e mālō pē ‘ene a‘u ki ha paua hili ia ha kamata ke matemate ‘ene kaá. I he‘ene teuteu ke tā ki ha loli taulaní, na‘á ne fakatokanga‘i ha

fefine, ‘a ia na‘e tau ‘ene kā motu‘á ‘i he ve‘e pausá, ‘oku hekeea pea tō ki lalo.

“Ne u hū ki tu‘a ke vakai pe na‘á ne sai pē. I he‘eku a‘u atú, na‘e hangē na‘e lomekina lahi ange ia he‘ene tangí ‘i he‘ene toó; ko [ha] fefine kei talavou na‘e matu‘aki fu‘u ongosia pea takataka‘uli hono matá. I he‘eku tokoni‘i ia ke ne tu‘ú na‘e tō ha me‘a ki lalo, pea ne u tō o hake ia ke ‘ave ki ai. Ko ha sēniti ‘e nima.

“Na‘e kamata ke u ‘ilo‘i, ‘i he taimi ko iá, ‘a e tu‘unga ‘okú ne ‘i aí: ko e fefine ‘oku tangi, ko e [kā] motu‘a na‘e fakafonu ai e me‘a kehekehe mo e fānau ‘e toko tolu ‘i mui (taha ‘i ha nofo‘anga ‘o e kaá), mo e pamu na‘e hā ai ke ne totongi e [U.S.] \$4.95. Ne u fehu‘i ange pe ‘oku ongo‘i sai pē pe ‘oku fie ma‘u tokoni, ka na‘á ne toutou pehē mai pē, “Oku ‘ikai ke u loto ke sio mai ‘eku fānaú ki he‘eku tangi.”

I he mahino ‘a e tūkunga ‘oku ‘i ai e fefiné, na‘e to‘o hake ‘e he toketaá ‘ene kaati fakamo‘uá (credit card), ‘o ne ‘utu fonu e kā ‘a e fefiné, peá ne fakatau leva ha tangai me‘akai lalahi ‘e ua mo ha ngaahi kaati me‘a ofa (gift certificates) ma‘á e fefiné mo ‘ene fānaú ‘i ha falekai ‘i he ve‘e pausá.

Na‘e pehē ‘e he toketaá, “Na‘á ne talamai hono hingoá, pea na‘á ne nofo ‘i Kenisesi Siti [Misuli, USA]. [Kuo] li‘aki ia ‘e hono kaume‘a tangatá ‘i he māhina ‘e ua kuohilí, pea na‘e ‘ikai ke ne kei lava ‘o tauhi hono fāmilí. . . . ‘I he‘ene matu‘aki faingatāmakí, na‘e faifai peá [ne] tā ki he‘ene ongomātu‘á, ‘a ia na‘e te‘eki ke nau felea‘aki ‘i ha ta‘u nai ‘e nima. Na‘á na nofo Kalefōnia pea na‘á na talaange ‘e lava ke ne ha‘u ‘o nofo fakataha mo kinaua pea feinga ke ne ‘i ha tu‘unga te ne lava ai ‘o tauhi hono fāmilí. Ko ia na‘á ne fa‘o ai ‘ene nga‘oto‘otá ‘i he kaá.”

Na‘e fā‘ofua kiate ia e toketaá peá ne fai ha lotu ke malu‘i e fefiné ‘i he‘ene fononga he halá. Na‘e fehu‘i ange ‘e he fefiné kiate ia ‘i he‘ene lue ki he‘ene kaá, “Ko ha ‘āngelo nai koe pe hā?”

Na‘e tali ange ‘e he toketaá, “Ko e taimi ‘e ni‘ihi ‘oku ngāue ‘aki ‘e he ‘Otuá ‘a e kakai angamahení.”

Na‘á ne fakatokanga‘i leva: “Ko ha me‘a fakaofo ia ke hoko ko ha mana ki ha taha kehe. Pea ko e mo‘oni, . . . ‘i he taimi ne u heka ai ki he‘eku kaá na‘e mo‘ui ‘i he taimi pē ko iá pea na‘e tuai e kemo ‘eku a‘u ki ‘api ‘ikai ha palopalema. Te u ‘ave ia ki he fale ngāué ‘apongipongi ke vaka‘i, ka ‘oku ou mahalo he ‘ikai ma‘u ‘e he ‘enisiñá ha fehālaaki.”³

‘Oku falala mai nai ‘a e ‘Eikí ke tau hoko ko ha tali ki ha lotu ‘a ha taha kehe? Te Ne falala mai nai ke tau muimui ‘i he ngaahi ue‘i ‘a e Laumālie Mā‘oni‘oní? Ko e lahi ange ‘etau muimui ki he ngaahi ue‘i ‘a e Laumālié, ko e

KUO PAU KE TAU FOAKI

"Neongo 'oku 'ikai ko e tauhi au hoku tokouá, ka ko e tokoua au 'o hoku tokouá, pea '[koe'uhí kuo foaki lahi kiate au, kuo pau ke u foaki].'"

'Eletā Jeffrey R. Holland 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "'Ikai ko e Kau Kolekole Kotoa pē Kitautolu?" *Liahona*, Nōvema 2014, 42.

lahi ange ia e ngaahi faingamālie 'e tuku mai 'e he 'Eiki ke tau hoko ai ko ha tali ki ha lotu 'a ha taha kehe.

4. Fafanga 'Ene Fanga Lamí Mo e Sipí

Ko e fuofua akonaki na'e fai 'e Sīsū 'i He'ene fepōtalanoá aki mo Pitá ko e, "Fafanga 'eku fanga lamí." 'Oku 'afio'i 'e he Fakamo'uí kapau te tau fafanga e fanga lamí, he 'ikai fie ma'u ke tau kumi ha sipi hē. 'Oku ma'u 'e hotau ni'ihi ha ngaahi tehina, 'ilamutu pe fakafotu, pe ko ha kakai kehe 'oku tau 'ilo'i 'oku nau fie ma'u ha tokoni. 'Oku totonus ke tau hoko ko ha fa'ifa'itaki'anga lelei kiate kinautolu, pea fakatauange te tau ma'u 'a e fanga lami 'oku nau fie ma'u 'etau tokoní.

Te ke fekumi mo tokoni'i nai ha lami? I ho'o hoko ko ha tauhi-sipí, te ke falala'anga nai ke tokanga'i e fanga lamí mo e sipí, 'o hangē kuo kole mai 'e he Fakamo'uí ke tau fa?

'E lava ke fehu'i kiate kitautolu takitaha 'a e fehu'i na'e 'eke 'e he Fakamo'uí kia Pitá: "Okú ke 'ofa kiate au?" 'I he'etau fakahoko 'a e lotu mā'oní'oní 'aki 'etau 'a'ahi mo tokanga'i e kau uitoú, tokoni'i e paeá, tokangaekina e masivá mo e faingata'a'iá, pea fafanga 'Ene fanga lamí mo e sipí, te tau fakahā ai ki he Fakamo'uí 'oku tau 'ofa kiate Ia! 'I he'etau fai 'ení, te tau fiefia, ongo'i ai 'a e Laumālie Mā'oní'oní, mo ongo'i ofi ange kiate Ia. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu, "Pure Religion," na'e fai 'i he 'Univesiti Pilikihami Tongi-'Aitahoó 'i he 'aho 13 'o Sānualu, 2015. Ke ma'u e kakato 'o e leá 'i he lea faka-Piliitāniá, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Jeffrey R. Holland, "'Ikai ko e Kau Kolekole Kotoa pē Kitautolu?" *Liahona*, Nōvema 2014, 40–42.
2. Brigham Young, "Remarks," *Deseret News*, June 18, 1856, 116.
3. "Friends Are God's Way of Taking Care of Us," lisburn.com/stories/friends_are_gods_way.html.

Vahehongofulú, TAIMÍ, MO E FEFONONGA'AKÍ

Fai 'e Atilio Coitiño Guzmán

Iha Tokonaki 'e taha na'a ma fakatokanga'i mo hoku uaifi ne 'ikai ke mau ma'u ha pa'anga fe'unga ke totongi 'emau fononga ki he lotú he 'aho hono hokó, pea na'e 'ikai ha founga ke fakahoko ha toho pa'anga. Na'e 'i he sila foakí 'a 'emau vahehongofulú kuo maau ke foaki ki he písopé. Ne ma kamata talanoa ki he founga te mau ō ai ki he lotú. Kapau te mau faka'aonga'i e pa'anga vahehongofulú ke totongi 'emau fonongá, ne mau ongo'i 'e mahino pē ia ki he 'Eikí; neongo iá, na'a ma pehē 'oku 'ikai totonu ia.

Ko e founga 'e taha 'e malava aí, ko e 'ikai ke mau ō ki he lotú, pea ne mau toe fakakaukau ai 'e mahino pē ia ki he 'Eikí he na'e te'eki ai ke mau li'aki lotu tu'o taha. Neongo iá, kapau na'e hoko ia, 'e 'ikai ke mau lava 'o 'ave 'emau vahehongofulú ki he pisopé, ko ia ai ne 'ikai ke totonu mo e fakakaukau ko iá.

'I he' emau feinga ke mau faivelengá, na'a mau fakakaukau ke mau mavahe 'i ha taimi lahi kimu'a mei he taimi angamahení ke ō ki he lotú. Na'a mau mavahe leva 'i he 'aho Sāpate faka'ofo'ofa ko iá ki he falelotú, 'a ia na'e maile nai 'e tolu (km 'e 4.8) mei homau 'apí. Na'e hangē 'a e lué ko ha paati ki he' ema fānau 'e toko faá (ko e lahi tahá na'e ta'u ono), pea na'a nau fiefia 'i he lele mo va'inga 'i he halá.

'I he' emau a'u ki ha feitu'u pau 'i ha hala fālahi mo fakatu'utāmakí, ne u fanongo ki he Laumālié 'oku fakahā mai kiate au, "Kolosi 'i he taimí ni." Na'a ku talaange ki hoku uaifi, pea na'a ne tali mai 'oku fakatu'utāmaki koe'uhí he 'oku kamata 'a e konga ko ia 'o e halá ke piko, pea 'okú ne ta'ofi 'emau vakai ki he ngaahi kā 'e lele mai aí. Ne u tali ange ne u ongo'i 'oku totonu ke mau kolosi ai, ko ia ai ne mau kolosi he vave tahá mo hoku uaifi 'o ma taki ua e fānaú. 'I he momeniti ko ia 'emau a'u ki he lue'anga he ve'ehalá, na'e tu'u ha kā 'i he tafa'akí, pea 'eke mai 'e he faka'ulí, "Ko ho'omou 'alú ki he lotú?"

Ne 'ikai ha'amau pa'anga ke 'alu ki he lotú, ko ia ne mau kamata lue leva.

Ko e faka'ulí ko ha tangata na'e 'ikai kau ki homau uōtí, ka ne u fe'iloaki mo ia kimu'a he ne u 'a'ahi ki hono uōtí. Ne mau tali fakapapau'i ange 'a 'ene fehu'i, pea na'a ne 'ave kimautolu ki he lotú. I he'emau heka ki he kaá, na'e fakamatala 'a e tokotahá ni kuo te'eki ai ke ne lele he vaha'a hala ko 'ení, ka ko 'ene lele mai aí ke 'ave e kí ki hono hoa pisinísí he na'e fakamoleki 'e hono hoa ko iá 'a e kí ki he 'ōfisí.

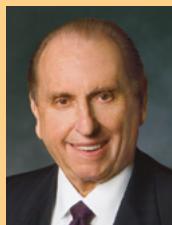
Ne u fakakaukau na'e 'ikai ke hokonoa pē e me'a ni. Na'e 'afio'i 'e he 'Eikí ne mau fie ma'u ha me'alele ke mau ò ai ki he lotú. Na'e 'i hoku kató 'a 'emau vahehongofulú, ka na'a ne foaki mai 'a e faingamālie ke ako'i 'ema fānaú ki he ngaahi tāpuaki 'oku

ma'u mei he totongi vahehongofulú. Na'a mau a'u hengihengia ange ki fale-lotu 'i ha toe taimi kimu'a ka na'a mau fiefia mo loto hounga'ia. Na'a mau kau ki he ngaahi fakatahá kotoa pea na'e 'ikai ke mau fakahá ki ha taha e me'a na'e hokó.

'Oku fu'u 'afu 'aupito 'a Sao Paulo, kae tautaufitó ki he ho'ataá 'i he taimi 'oku 'osi ai 'emau ngaahi fakataha faka-Siasí, 'i he fa'ahita'u māfaná. I he'emau teuteu ke fokí ne ha'u ha taha 'o fehu'i mai, "Oku 'i ai ha taha ke ne 'ave kimoutolu?" Ne mau tali ange 'oku 'ikai ha taha, pea na'a ne pehē mai kiate kimautolu, "Oku mou loto ke u 'ave kimoutolu?" Na'a mau tali 'a 'ene fietokoní, pea ne u fesiofaki mo hoku uaifí mo malimali loto pē.

Na'e tā tu'o lahi 'a hono tāpuekina kimautolu 'e he 'Eikí koe'uhí ko 'emau talangofuá. ■

'Oku nofo e tokotaha 'oku 'a'ana e talanoá i Sao Paulo, Palásila.

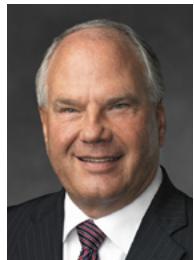
'OKU 'OMI 'E HE TALANGOFUÁ 'A E FIEFIA

"I he taimi 'oku tau tauhi ai 'a e ngaahi fekaú, 'e fiefia ange 'etau mo'uí, lavame'a lahi ange, pea si'i ange palopalemá. 'E faingofua ange hotau ngaahi 'ahi'ahí mo e palopalema ke fuesiá, pea te tau ma'u 'a e ngaahi tala'ofa kuo 'omí 'e he [Tamai Hēvaní]. Neongo 'okú ne foaki mai 'a e ngaahi fonó mo e ngaahi fekaú, ka 'okú Ne toe faka'atā foki ke tau fili pe te tau tali pe fakasītu'a'i kinautolu. 'E makatu'unga hotau iku'angá mei he'etau filí 'i he me'a ni. . . .

"Ofa te tau 'ilo'i 'oku tau fiefia lahi taha 'i he mo'ui ko 'ení 'i he'etau muimui ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá mo talangofua ki He'ene ngaahi fonó!

Palesiteni Thomas S. Monson,
"Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú,"
Liahona, Növema 2015, 83.

Fai 'e 'Eletā

Ronald A.

Rasband

'O e Kōlomu 'o e
Kau 'Apostolo 'e
Toko Hongofulu
Mā Uá

Tuí, Tuunga Tataú, MOE Tau'atāina Fakalotú

*I ho'o muimui ki he fakaafe ko ia ke tokoni ki he ni'ihi
kehé 'i ha laumālie 'o e tuunga tataú, te ke ongo'i ai 'a
e 'ofa lahi ange 'a e Fakamo'uí kiate koé pea mo hono
kotoa 'o e fānau 'a e Tamai Hēvaní.*

• **O**ku ou mahalo 'oku faka'uhinga'i 'e hamou ni'ihi 'a e kupu'i lea "tau'atāina fakalotú" ko e "tau'atāina ke fakafaikehekehe'i." 'Oku ou fie lea kau ki he fakakaukau ko 'ení pea tokoni ke mahino kiate kimoutolu 'a e faka'uhinga 'a e Siasi 'i he taimi 'oku talanoa ai fekau'aki mo e tau'atāina fakalotú pea mo e 'uhinga 'oku fu'u mahu'inga ai ki ho kaha'ú pea pehē ki he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Ma'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. 'Oku ou palani foki ke lea kau ki he ngaahi tāla'a mo e feta'emahino'aki 'a hamou ni'ihi 'i he taimi 'oku lave ai ki he tau'atāina fakalotú.

Mahalo 'oku 'i ai hamou ni'ihi 'oku faingata'a ke mahino 'a e fatongia 'o e tui fakalotú 'i he sōsaietí, fakapolitikalé, mo e ngaahi me'a fakapule'angá. 'E lava ke fifili hamou ni'ihi ki he 'uhinga 'oku kau ai e ngaahi kulupu tui fakalotú 'i he me'a fakapolitikalé pea taimi lahi 'oku mou ta'etui ki he ngaahi taumu'a 'o e kakai fakalotu 'oku nau kau ki aí. 'I he ngaahi ta'u kimuí ni maí kuo faka'au ke tokolahi ange e ngaahi kulupu 'oku nau pehē 'oku 'ikai totonu ke kau 'a e tui fakalotú 'i he fealea'aki fakapule'angá.

Ko e faingamālie ko ia ke kau 'i he fokotu'utu'u fakapolitikalé ko ha faingamālie ia kuo foaki ki he kakai 'i he ngaahi pule'anga lahi. 'Oku 'i ai ha fatongia fakafaiako mahu'inga 'o e laó 'i hono tākiekina e tō'onga mo'ui fakasōsialé mo e 'ulungāngá. 'Oku tau fie ma'u 'a e tokotaha kotoa pē 'i he sosaietí ke nau fatongia 'aki 'enau kau atu ki he fetalanoa'aki fakapule'anga 'oku tokoni ki hono fokotu'u 'o e ngaahi lao 'oku totonu ki he taha kotoa pē.

Tau'atāiná ma'a e Kakai Kotoa Pē

Ko e hā 'oku tau talanoa ki aí 'i he'etau 'uhinga ki he tau'atāina fakalotú? Te u talanoa atu kau ki ha toko ua. 'I he'eku fai iá, 'oku ou faka'amu ke ke fakakaukau pe te ke ongo'i fēfē kapau ko koe ha taha 'o e ni'ihi fakafo'ituitui ko 'ení.

Ko e talanoa 'uluakí 'oku feka'aki ia mo ha taha te u ui ko 'Iteni. Na'a ne toki kamata ngāue pē 'i ha ma'u'anga mo'ui na'a ne fu'u faka'amu ke ne ma'u, pea na'a ne fie ma'u ke fai lelei. Na'a ne vave mai ki he ngāue peá ne nofo fuoloa ange 'i he taimi tukú. Na'a ne fakahoko ha ngaahi ngāue makehe pea na'e lelei 'aupito 'ene ngāue. Na'e saia e tokolahi 'o hono kaungāngāue, na'a ne ongo'i fiemālie ke fakahā ange kiate kinautolu na'a ne nonofo fakatangata. Na'e longomate 'a hono kaungāngāue koe'uhí na'e 'ikai ke nau 'ilo'i 'a e me'a ke lea 'akí. Na'e ongo'i ta'efiemālie 'a 'Iteni 'i he ta'e amanekina e tali 'a hono kaungāngāue, pea na'a ne ongo'i loto-mamahi mo fakasitu'a'i.

Hili e ma'u me'atokoni ho'atā ko iá, na'e hā ngali kehe e ngaahi me'a 'i he ngāue kia 'Iteni. Na'e kamata ke ne ongo'i vaivai pea 'ikai ke 'i ai hano mahu'inga. Na'e 'ikai ke toe fakakau ia 'i he ngaahi ngāue lalahí mo e ngaahi 'ekitiviti fakasōsiale 'i he tuku 'a e ngāue, pea na'e kamata ke maholo 'a 'ene ngāue koe'uhí na'a ne ongo'i ta'efeu'unga pea 'ikai fie ma'u. Hili ha ngaahi māhina si'i na'e tuli ia mei he ngāue koe'uhí na'e ongo'i 'e he'ene pule ngāue na'e 'ikai ke ne fakalakalaka. Neongo 'a e ngaahi 'uhinga kotoa 'a hono tuli iá, ka na'e 'ilo'i 'e 'Iteni kuo tuli iá ko 'ene nonofo fakatangatá.

Te u fie talanoa atu leva he taimi ni kau kia Samanitā. Na'e toki kamata ngāue 'a Samanitā 'i he 'ofisi pule 'o ha 'univēsiti fakalotofonua. Na'a ne fiefia ke ngāue 'i ha 'ātakai na'e lahi ai 'a e ngaahi fakakaukau mo e puipuitu'a kehekehe. 'I ha 'aho 'e taha, na'e fehu'i ange 'e ha kaungāngāue kia Samanitā pe ko e mo'oni 'oku Māmonga he na'a

ne fanongo ai. Na'e tali fiefia ange 'e Samanitā 'oku mo'oni ia, ka na'a ne 'ohovale 'i he fehu'i ne hoko atu aí.

Na'e fehu'i ange he'ene kaungāngāue, "Ko e hā 'oku mou fehi'a ai 'i he kakai 'oku nonofo fakatangatá?" Na'e faka'ohovale kia Samanitā 'a e fehu'i ka na'a ne feinga ke fakamatala'i ange 'ene tui ki he 'Otuá mo e palani 'a e 'Otuá ma'a 'Ene fānaú, 'a ia na'a ne pehē 'oku kau ai e ngaahi fakahinohino ki he 'ulungaanga fakaengama'a mo fakasekisualé. Na'e fakafekiki ange hono kaungāngāue 'o ne talaange kuo fakalakalaka e toenga 'o e sosaietí pea kuo 'ikai ke nau toe ma'u e fa'ahinga tui ko iá. Na'a ne pehē, "Pea ko e tahá, 'oku tokolahi 'a e kakai 'i he hisitoliá 'oku nau ngāue 'aki e ngaahi akonaki fakalotú ke fai 'a e ngaahi tau mo ngaohi 'a e ni'ihi 'oku uesia ngofuá ke nau ongo'i fehi'anekina."

Na'e toe fakahā 'e Samanitā 'a 'ene tuí mo 'ene mahino ki he 'ofa 'a e 'Otuá ki he kakai kotoa pē peá ne kole ange ki hono kaungāngāue ke ne faka'apa'apa'i 'ene totonus ke tuí. Na'e fakamatala 'e hono kaungāngāue ki he toenga 'o e kau ngāue 'a 'ena fepotalanoa'akí, pea na'e faka'au ke ongo'i tuenoa 'a Samanitā 'i he ngaahi uike si'i hono hokó 'i he faka'au ke tokolahi 'a e kau ngāue na'a nau fehu'ia mo fakafekiki iá.

'I hono fakatokanga'i 'e he pule ngāue 'a Samanitā 'oku fakaututu e fepotalanoa'aki fakalotu 'i he ngāue'angá, na'a ne fakatokanga kia Samanitā 'e kaunga kovi 'ene malanga fakaului 'i he ngāue'angá ke mole ai 'ene ngāue. Na'e kamata ke maholo 'ene ngāue, 'o hangē ko 'Iteni. Na'e kamata kumi leva 'e Samanitā ha'ane

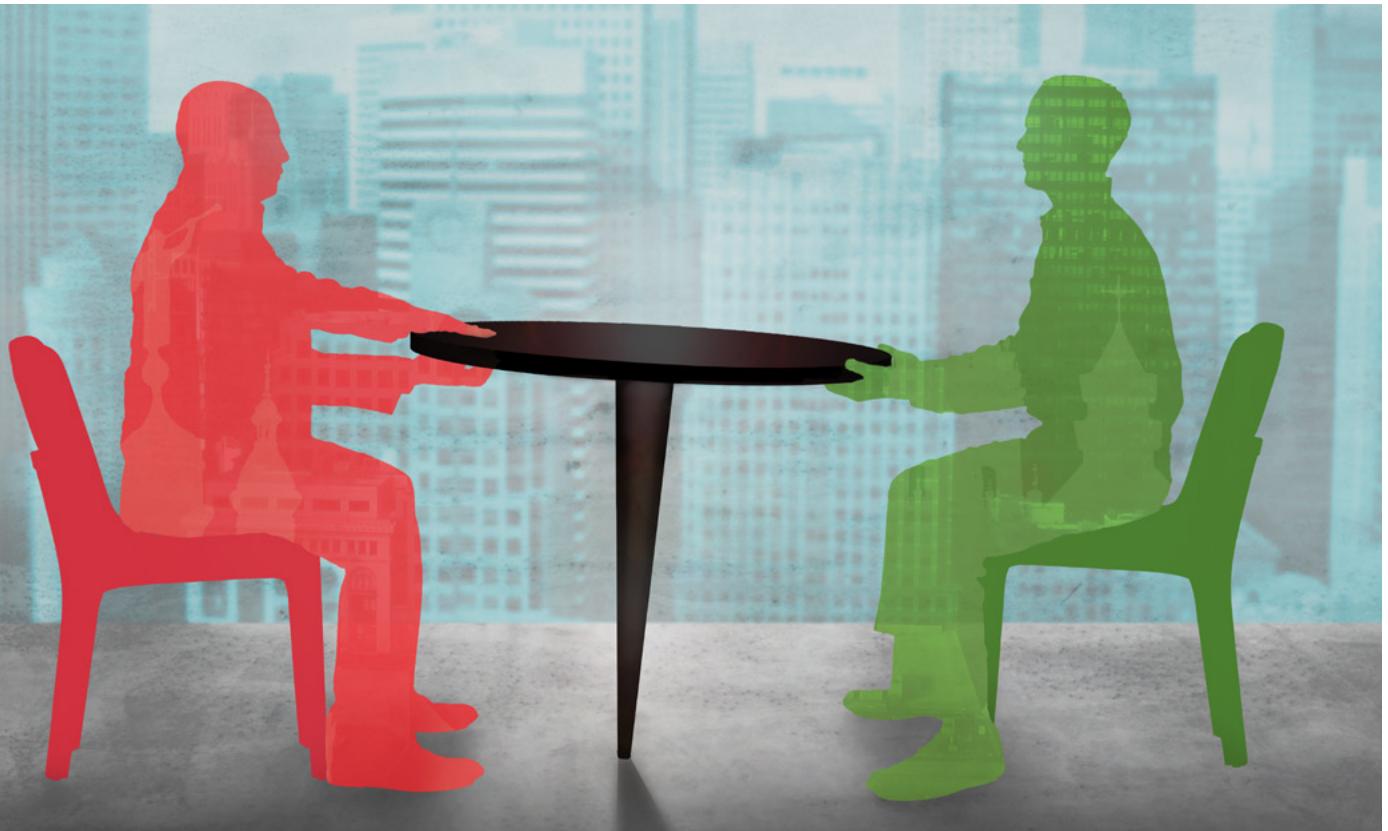
ngāue 'e taha ke faka'ehi'ehi mei hono tuli iá.

Ko ha ongo talanoa fakatātā 'eni, ka 'oku mo'oni. 'Otu tokolahi e kakai 'oku nau 'i ha tu'unga tatau mo Samanitā mo 'Iteni. Neongo pe 'oku fēfē e anga 'etau mo'ui mo e ngaahi fili 'oku tau faí, ka 'oku tau 'inasi kotoa pē 'i ha 'ulungaanga fakaetangata tatau pea mo faka'amu ki he tu'unga tatau mo e anga'ofá. Na'e 'ikai totonus ke tuli 'a 'Iteni he ngāue koe'uhí ko 'ene nonofo fakatangatá, pea na'e 'ikai totonus ke manavahē 'a Samanitā koe'uhí ko 'ene

KO E MAHU'INGA 'O E TAU'ATĀINA FAKALOTÚ

"Kuo pau ke mahino kiate kitautolu ko hono faka'aonga'i lelei 'o 'etau tau'atāina ke fili 'oku makatu'unga ia 'i he'etau ma'u 'etau tau'atāina fakalotú. 'Otu tau 'osi 'ilo'i 'oku 'ikai loto 'a Sētane ke tau ma'u 'a e tau'atāina ko 'ení. Na'e feinga ke faka'auha 'a e tau'atāina ke fili 'i he langí, pea 'okú ne feinga 'i he māmaní he taimi ni ke tukuhifo, fakafepakii, mo fakamafola 'a e puputu'u ki he tau'atāina fakalotú—'a hono tu'ungá mo e 'uhinga 'oku mahu'inga ai ki he'etau mo'ui fakalau-mālié mo 'etau fakamou'i."

'Eletā Lōpeti D. Heili 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo e Toko Hongofulu Mā Uá, "Paotoloaki 'o e Tau'atāina ke Filí, Malu'i 'o e Tau'atāina Fakalotú," Liahona, Mē 2015, 111-12.

tui fakalotú. Na'e fakatou fakaanga'i, fakamā-u'i, pea sāuni'i kinaua 'i he me'a hala.

'Oku totonu fakapolitikale 'i he sosaietí 'o e 'aho ní ke tau kaungā ongo'i mo kinautolu 'i he tükunga 'o 'Itení kae 'ikai ko kinautolu 'i he tükunga 'o Samanitaá. Mahalo 'e 'ilo'i 'e 'Iteni 'oku poupou'i hono tükungá 'e ha kulupu 'oku nau taukapo'i 'a e tau'atāina ke nonofo fakatangatá. Pea ko e mo'oni, 'oku totonu ke malu'i ia.

Kae fēfē nai 'a Samanitá? Ko hai te ne malu'i 'ene totonu ke tui fakalotú? Kae fēfē 'ene totonu ke mo'ui 'aki 'ene tuí, tukupá ke 'ofa mo tokoni ki he tokotaha kotoa pē kae ma'u foki 'a e totonu ke fili 'a ia 'oku totonú mo ia 'oku halá pea mo'ui fakatatau mo iá?

Tu'unga Tatau ki he Kakai Kotoa Pē

Kuo tokanga tāfataha hotau sosaietí ki hono fakalelei'i e ngaahi fakafaikehekehe'i hala 'o ha fa'ahinga kakai 'e taha ka 'okú ne fakatupunga 'e ia hano ngaohikovia 'o ha fa'ahinga kakai 'e taha: ko e kakai 'oku tuí, hangē ko koe mo áu.

'Oku fehu'ia ha ngaahi ako'anga fakalotu koe'uhí ko 'enau fie ma'u 'a e kau akó mo e kau faiakó ke muimui ki ha lao 'oku fie ma'u

ai 'a e anganofó mo e angama'a. Kuo tuku hifo ha kau pule lahi (CEOs) 'o ha ngaahi kautaha lalahi ki ha lakanga ma'ulalo ange pe fakamālohi'i ke nau fakafisi koe'uhí 'oku 'ikai ke toe tali fakapolitikale 'enau ngaahi fakakaukau fakalotu fakatāutahá. Pea kuo fakamālohi'i ha ngaahi pisinisi 'e ni'ihi ke tāpuni koe'uhí kuo lea 'aki 'e kinautolu 'oku 'anautolu e pisinisi honau konisēnisí.

Kuo taukave'i pē 'e he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní 'a e tau'atāina ke filí mo e konisēnisí, neongo pe ko e hā kuó ke fanongo ai pe lau 'i he kuohilí. Na'e tohi 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá (1805–44) 'i he ngaahi ta'u lahi kuohilí 'o pehē, "Oku mau tui . . . 'oku fakatupu tatau 'a e tangata kotoa, pea 'oku nau takitaha ma'u ha faingamālie ke fakakaukau ma'anautolu 'i he ngaahi me'a kotoa pē fekau'aki mo honau konisēnisí."¹

Na'a ne hoko atu 'o pehē: "Kapau . . . na'a ku fie mate ma'a ha taha 'Māmonga,' . . . 'oku ou mateuteu pehē pē ke mate 'i hano malu'i ha ngaahi totonu 'a ha taha siasi Pelesipitiliane, 'a ha taha siasi Papitaiso, pe ko ha tangata lelei 'o ha fa'ahinga siasi pē; 'i he tefito'i mo'oni tatau pē 'oku tāmoloki

*Na'e pehē 'e he
Palōfita ko Siosefa
Sāmitá, "Oku mau
tui . . . 'oku fakatupu
tatau 'a e tangata
kotoa, pea 'oku
nau takitaha ma'u
ha faingamālie ke
fakakaukau ma'a-
nautolu 'i he ngaahi
me'a kotoa pē
fekau'aki mo honau
konisēnisí."*

*Na'e vakai 'a Sisū
Kalaisi ia ki he
kakaí 'o fakalaka
atu he lanu honau
kilí, tu'unga mo
e tūkungá ke ne
lava 'o ako'i kiate
kinautolu e mo'oni
mahinongofuá.*

ai 'a e ngaahi totonu 'a e Kau Mā'oni'oni 'o e Ngaahi 'Aho Kimui Ní mo tāmoloki ai 'a e ngaahi totonu 'a . . . ha toe fa'ahinga siasi 'e 'ikai manakoa pea fu'u vaivai fau ke malu'i kinautolu."²

Ko e hā leva e tu'unga 'o e Siasí 'i he tau'atāina fakalotú? Te u lava 'o fakapapau atu kuo fakahoko 'e he kau 'aposetoló mo e kau palōfitá ha fealea'aki mahu'inga ki he me'a ni, 'aki ha ue'i fakalangi. 'Oku mau tui ki he muimui ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá, 'a ia 'oku fakataumu'a ke ne malu'i 'etau fiefia ta'engatá. Ka neongo iá, "he 'ikai fakamālohi'i 'e he 'Otuá ha tangata ki langi."³ 'Oku mau tui 'oku totonu ke tau'atāina 'a e taha kotoa pē ke nau mo'ui 'aki honau konisēnisí 'o 'ikai kaunoa 'i he totonu mo e malu 'a e niihi kehé. Ko e taimi 'oku fepaki ai e totonu 'o ha ongo kulupu, kuo pau ke tau muimui 'i he tefito'i mo'oni ke tau ta'efilifilimānako mo ongo'ingofua ki he tokolahi taha 'o e kakaí te tau ala lavá. 'Oku tui pea ako'i 'e he Siasí 'a e "tu'unga tatau ki he taha kotoa pē."⁴

Ko e malu'i 'o e konisēnisí ko hono malu'i ia e fakakaukau mo e ongo 'o ha tokotaha pea malu'i mo 'ene totonu ke ne ngäue 'o fakatatau mo e tui ko iá. Ko 'eku 'uhinga 'eni

ki hano talaatu 'e ha taha 'oku 'ikai ke ngo-fua, mahu'inga, pe tali e ngaahi fakakaukau, ongo, mo e tui 'okú ke ma'u he 'oku 'ikai manakoa ho'o ngaahi fakakaukaú. Na'e hoko ha tau 'i he langí ke malu'i e tau'atāina ke filí, pea ko ha maumau'i lahi ia 'o e tau'atāina ko iá 'o ka fakamālohi'i koe ke lavaki'i ho konisēnisí koe'uhí ko e 'ikai manakoa ho'o ngaahi fakakaukaú ki ha ni'ihi tokolahi.

Kātaki 'oua na'a ma'uhala ia. 'I he'eku lea ki he faitotonú, 'oku 'ikai ke u 'uhinga 'oku 'omi 'e he 'Eikí ha ngofua tau'atāina ke tau mo'ui 'i ha fa'ahinga founiga pē 'oku tau filí ta'e 'i ai ha ngaahi nunu'a. 'Oku tau kei ha'isia pē kiate Ia 'i he'etau ngaahi filí. Kuó Ne folofola mai, "Ko ia ke haohaoa 'a kimoutolu he 'oku haohaoa 'a ho'omou Tamai 'oku 'i he langí" (Matiu 5:48). 'Oku 'uhinga 'a e fekau ke feinga ke haohaoá ke tau kamata 'i he feitu'u 'oku tau 'i aí pea fekumi ki he tokoni 'a e 'Eikí ke hiki hake kitautolu ki he feitu'u 'okú Ne finangalo ke tau 'i aí. 'Oku fie ma'u 'i he faitotonu pē kiate kitautolú 'a 'etau feinga hokohoko atu ke fakalahi 'etau māmā, 'iló, pea mo e mahinó.

'I he hisitöliá, ko e to'u tangata kei si'i angé 'oku 'ilo lahi taha ki he tekinolosiá. 'Oku nau fehokotaki ma'u pē. Pea 'okú ke 'ilo'i ko e

me'a kotoa pē 'i he 'itanetí 'oku tonu haohaoa peseti 'e 100 ma'u pē, ko ia? 'Ikai. Ko ia 'oua na'á ke tui ki he me'a kotoa pē 'okú ke mamata ki ai 'i he 'itanetí kau ki he tu'unga 'o e Siasí 'i he ngaahi totonu 'o e nonofo fakatangatá.

Na'e toki hoko e sīpinga 'o e "tu'unga tatau ki he kakai kotoa pē" 'i he Siasí 'i Sānuali 2015, 'i he taimi na'e fakahoko ai 'e he Siasí ha faka'eke'eke 'i he mītiá mo ha kau 'Apostolo 'e toko tolu mo ha mēmipa 'o e kau palesitenisi lahi 'o e Kau Finemuí ke fakamanatu ki hotau kāingalotú, tūkuikoló, mo e kau fa'u lao 'o e siteiti 'Tutaá 'oku poupotou'i 'e he Siasí ha founa 'okú ne malu'i potupotutatau 'a e totonu 'o e kakai kotoa pē.

Na'e fakahā ai 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e me'a ni 'i he faka'eke'eke ko iá: "Oku mau kole ki he pule'anga fakaloto-fonuá mo e fakavahefonuá ke nau tokoni ki honau kakaí 'aki 'enau faka'atā e lao 'okú ne malu'i e tau'atāina fakalotu mahu'inga 'a e kakaí, fāmilí, siasí mo e ngaahi tui kehé ka 'i he taimi tatau 'oku malu'i foki mo e totonu 'a e kau LGBT [lesbian, gay, bisexual mo e transgender] 'i he ngaahi feitu'u hangē ko e fale nofō'angá, ngāue'angá mo e ngaahi hōtele ki he kakaí, falekāi mo e fefononga'akí—'a e ngaahi malu'i 'oku 'ikai lava 'o ma'u 'i he ngaahi feitu'u lahi 'o e founuá."⁵

Hili ha uike 'e ono mei ai na'e faka'atā e lao ke ne pāletu'a e LGBT mo e kakai tui fakalotú fakatou'osi, ne talamonū ai e kau taki 'o e Siasí mo e n'ihi kehe ki he kulupu LGBT. Na'e fakalotolahi ke vakai 'oku malu'i kinautolu mei hono kapusi, fakafaikehekehe'i 'i he fale nofō'angá, pe ko hano tuli mei ha ngāue koe'uhiko honau tu'unga fakasekisualé pe tu'unga tangata pe fefiné. Ne mau talamonū foki ki hotau kaungāme'a 'i he ngaahi siasi kehé, 'i he vakai atu 'oku malu'i mo kinautolu 'i he ngāue'angá mo e feitu'u fakapule'angá.

Ne fakamafola ai 'i he ongoongo fakafonuá pea vikia 'a 'Tutā—mo e Siasí—'i he felotolele'iaki fakahisitōlia ko iá. Fakatokanga'i ange, na'e 'ikai ke fakahala'i ha tefito'i mo'o-ni fakatokāteline pe fakalotu. Ne 'ikai ha liliu ki he fono 'a e 'Otuá ki he angama'á pe ki he'etau tui 'oku totonu ke toki fai pē 'a e ngaahi fetu'utaki fakasekisualé 'i he nofō-malí 'i he vaha'a 'o ha tangata mo ha fefiné. Ne tu'unga tatau 'a e olá ki he tokotaha kotoa pē pea na'á ne fakahā ha faitatau 'i he ngaahi tu'unga angama'á mo e ngaahi akonakí pea 'i he faka'apa'apa ki he n'ihi kehé.

Ko ha Pōpoaki 'o e Tu'unga Tataú

Ko e tokolahi 'iate kitautolu he 'ikai ke tau ma'u ha ngaahi fatongia mahu'inga 'i he pule'angá mo e fa'u lao,

pea mahalo 'oku mou fifili pe ko e hā e kaunga 'a e tefito ko 'ení ki ho'omou mo'ui faka'ahó. 'Oku ou fie lea fekau'aki mo ha ngaahi me'a 'e tolu te ke lava 'o fai ke poupou'i mo faka'ai'ai ai ha pōpoaki 'o e tu'unga tataú.

'Uluakí, feinga ke ke vakai ki he ni'ihi kehé 'aki ha fakakaukau 'o e tu'unga tataú. 'Oku fie ma'u heni ke ke tomu'a fakamo'oni 'oku 'ofa'i tatau 'e he Tamai Hēvaní 'a 'Ene fānaú kotoa pē. Kuó Ne folofola 'o pehē, "Ke mou fe'ofa'aki kiate kimoutolu; pea hangē ko 'eku 'ofa kiate kimoutolú" (Sione 13:34). 'Oku 'ikai ha fili, angahala, pe fehalaaki te ke lava pe ko ha taha 'o fai 'e liliu ai 'Ene 'ofa kiate koé pe kiate kinautolú. 'Oku 'ikai ke 'uhinga ia 'okú Ne faka'atā pe fakaooleole'i e tō'onga angahalá; pe ko kitautolu—"iate kitautolu pe 'i he ni'ihi kehé. Ka 'oku 'uhinga ia ke tau tokoni 'i he 'ofa ke fakalotoa, tokoni'i, mo fakahaoifi.

Ko e taimi 'okú ke ongo'i ai 'oku 'ofa'i kakato mo haohaoa koé, 'oku faingofua ange ke ke 'ofa ki he ni'ihi kehé pea mamata kiate kinautolu 'i he founa 'a e Fakamo'uí. Tafoki mu'a ki hotau Fakamo'uí 'i he fa'a lotu pea kole ke ke ma'u 'Ene 'ofa haohaoá kiate koe mo e n'ihi kehé fakatou'osi. Kuó Ne tala'ofa mai kapau te ke kole 'i he tuí te ke ongo'i 'Ene 'ofa (vakai, Molonai 7:48).

'E fakahinohino'i ho'o ngaahi fakakaukaú mo e ngāue 'i he taimi 'okú ke fonu ai 'i he 'ofa haohaoa ko 'ení, tautaufitito ki he ngaahi kaveinga fakapolitikale 'e fa'a fakakikihi'i he taimi 'e ni'ihi. 'Oku fa'a hoko 'a e fekihiaki 'i he taimi 'oku tau alea'i ai e ngaahi me'a fakapolitikalé, tautaufitito ki he taimi 'oku tau alea'i ai e tau'atāina fakalotú. Kapau te tau tuku 'a e ngaahi me'a pehení ke ne pule'i kitautolu, te tau hā ngali ta'efakakalisitiane ai ki hotau fāmilí, kaungāme'a, kaungā'apí, mo e mahení.

Manatu'i 'a e founa na'e tali 'aki 'e he Fakamo'uí e ngaahi fehu'i mo e ngaahi fakakaukau fakafihí. Na'á Ne kei nonga pē, na'á Ne fakahā e faka'apa'apá, pea na'á Ne ako'i 'a e mo'oní, ka na'e te'eki ke Ne fakamālohi'i ha taha ke ne mo'ui 'i he founa na'á Ne ako'i.

Uá, tuku ke tataki 'e he tu'unga tataú ho'o tō'onga ki he ni'ihi kehé. Na'e vakai 'a Sisū Kalaisi ki he kakaí 'o fakalaka atu he lanu honau kilí, tu'ungá mo e tūkungá kae lava ke ako'i kiate kinautolu e mo'oni mahinongofuá. Manatu'i 'a e fefine Samēlia 'i he ve'e vaitupú (vakai, Sione 4:5–30), ko e 'eikita Lomá (vakai, Mātiu 8:5–13; Luke 7:1–10), mo e tangata tānaki tukuhau na'e 'ikai manakoá (vakai, Luke 18:9–14). Kuo fekau'i kitautolu 'e he 'Eikí ke muimui He'ene sīpingá, 'o Ne folofola mai, "Muimui 'iate au, pea fai 'a e ngaahi me'a 'a ia kuo mou mamata 'oku ou fai" (2 Nifai 31:12). 'Oua na'á ke fakamāu'i 'a e kakaí pe ngaohikovia

kinautolu koe'uhí 'oku kehe 'enau angahalá meiate koe, pe ko kitautolu.

Mahalo ko e faingata'a lahi taha 'i he tō'onga tatau ki he ni'ihi kehé ko e fie ma'u ko ia ke potupotutatau hono poupou'i e tau'atāina fakalotú 'i he taimi 'oku 'i ai ha'o ngaahi kaungāme'a pe mēmipa ho fāmilí 'oku nau a'usia 'a e fetokanga'aki fakatangata pe fakafefiné pe 'oku poupou mālohi ki he totonu 'a e LGBT. 'Oku hoha'a hamou ni'ihi kapau te mou fekumi ki ha ngaahi malu'i ke ngāue 'aki ai homou tuí 'i he kakaí mo tau'atāina te mou hā ngali taaufehi'a pe ta'epoupou ai.

Toe ako 'a e mo'ui 'a hotau Fakamo'uí mo fekumi ki He'ene tatakí. Na'e fakahaa'i lelei 'e he Fakamo'uí 'a e founa ke tau tokoni ai 'i he 'ofa mo e poupou ka 'i he taimi tatau foki 'oku tau tu'u ma'u pē 'i he me'a 'oku tau 'ilo 'oku mo'oní. Manatu'i ko e taimi na'e puke mai ai 'a e fefine na'e tonó, na'e kole 'e he 'Eikí ki ha taha pē 'oku 'ikai ha'ane angahalá ke ne ha'u 'o tautea'i 'a e fefiné. 'I he taimi na'e 'ikai ha'u ai ha tahá, na'e folofola ange hotau Fakamo'uí, 'a ia na'e 'ikai Ha'ane angahalá, "Pea 'oku 'ikai te u fakahalaia'i koe: 'alu pea 'oua 'e toe faiangahala" (Sione 8:11). Na'e 'ikai fakafepakí'i 'e he fakamolemole mo e anga'ofa na'a Ne fakahā ki he fefiné 'a 'Ene ngaahi akonaki na'e 'uhinga e feohi fafale fakasekisualé ki ha husepāniti pē mo ha uaifi kuo 'osi mali fakalao. Te ke lava foki mo koe 'o tu'u ta'eue'ia 'i he totonú mo e mo'oní kae kei tokoni pē 'i he anga'ofa.

'I he taimi na'e fakasítu'a'i ai he ngaahi kaungāme'a mo e kau mui-mui 'a Kalaisí 'enau feohi mo Iá, na'a Ne fakahā ha lotomamahi. Neongo iá, ko e taimi na'e 'osi ai ha vā fetu'utaki, ko hono 'uhingá na'e ta'efiemālie 'a e ni'ihi kehé ki He'ene ngaahi akonakí, ka 'oku 'ikai ko e 'uhingá na'a Ne ta'efiemālie 'i he ni'ihi kehé.

'I he'etau feinga ke tō'onga tatau ki he ni'ihi kehé, kuo pau ke tau manatu'i 'a e tefito'i mo'oni 'o e tau'atāina ke filí. Kuo pau ke tau faka'apa'apa'i ma'u pē e ngaahi fili 'a e ni'ihi kehé pea kole ange ke nau fai e me'a tatau kiate

kitautolu. Ko e taimi 'oku tau talanoa ai mo e ni'ihi kehé fekau'aki mo e tau'atāina fakalotú, kuo pau ke tau manatu'i ma'u pē 'e lava pē ke tau loto-kehekehe 'o 'ikai ha fekihiaki. 'Oua mu'a na'a ke faka'ehi'ehi mei ha fetalanoa'aki fekau'aki mo e ngaahi me'a mahu'inga ko 'ení koe'uhí pē 'okú ke manavasi'i na'a faingata'a pe ta'efakafiemālie. Te tau lava 'o lotua ha tokoni, pea te tau lava 'o fakatetu'a ki ha tokoni mei he Fakamo'uí ke tau lea mo ngāue 'i ha founa 'oku fakahōifua kiate Iá.

Ko hono tolú, taukave'i 'a e tu'unga tataú kapau 'okú ke fakatokanga'i 'oku fakafihia'i ha totonu 'a ha taha.

Na'e hoko 'a 'Eletá L. Tomu Peuli (1922–2015) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá ko ha fa'ifa'itaki'anga mā'ongo'onga ia 'o ha taha na'e tui mālohi ki he nofo-mali 'a e tangatá mo e fefiné, ka na'a ne loto fiemālie ke ne taukave'i e tottonu 'a e ni'ihi kehé. Na'a ne tā ha sīpinga 'o hono fakapapau'i 'oku malu'i e tottonu 'a e ni'ihi kehé 'i he taimi na'a ne siontonu ai 'i ha ngaohkovia pe filifilimānako 'i he laó.

Mei he kuonga 'o Siosefa Sāmitá ki he kuongá ni, ko e taha hotau ngaahi tukufakaholó ko e tokoni ke fakamo'uí 'a e mamahí ta'e-uesia ai e tokāteline 'oku 'ikai 'atautolu ke liliú.

Ke Mou Kau Longomo'ui Ai

Kuó u a'u mai 'eni ki he konga faka'osí, 'a ia ko e fie ma'u ko ia ke longomo'ui homou to'u tangatá 'i he kau mai ki he me'a ni. 'Oku ou poupou fakataha mo e kau taki 'o e Siasi 'o hotau 'Eikí 'i he taimi 'oku ou pehē atu ai 'oku mau fie ma'u e mahino homou to'utangatá ki he manava'ofá, faka'apa'apá, mo e tu'unga tataú. 'Oku mau fie ma'u homou 'amanaki leleí mo e loto-fakapapaú ke ikuna'i 'aki e ngaahi palōpalema fakasōsiale faingata'a ko 'ení.

'Oku mau tui te mou kole ki he Fakamo'uí ke mou ma'u ha mahino ki he founa ke ma'u ai e mo'ui faka-Kalaisí mo fakahaa'i foki 'a e tu'unga tataú mo e 'ofa ki he ni'ihi kehe 'oku 'ikai ke mou tui tataú. 'Oku mau lave'i 'oku mou fie kaungā kau fakataha 'i ha me'a 'oku mahu'ingamālie, pea

POUPOU'I MO FAKA'AI'AI E TU'UNGA TATAÚ 'I HE:

1. Vakai ki he ni'ihi kehé 'aki ha fakakaukau 'o e tu'unga tataú.
2. Tuku ke tataki 'e he tu'unga tataú ho tō'onga ki he ni'ihi kehé.
3. Taukave'i 'a e tu'unga tataú kapau 'okú ke fakatokanga'i 'oku fakafihia'i ha totonu 'o ha taha.

'oku mau lave'i 'oku mou loto-vilitaki mo fengāue'aki fakataha.

Ko e mahu'inga tahá, 'oku mau fie ma'u ke mou kau 'i he fealea'aki fekau'aki mo e fihi-tu'u 'o e me'a ni pea kumi ha ngaahi founiga 'e lelei taha ai hano faka'a'u e tu'unga tataú ki he taha kotoa pē, 'o kau ai e kakai 'oku tuí. 'Okú fie ma'u ke hoko e ngaahi fepōtalanoa-'aki ko 'ení 'i hotau ngaahi 'apiakó, 'i hotau ngaahi 'apí, pea mo hotau ngaahi kaungā-me'a mo e kaungāngāué.

Ko e taimi 'oku mou fepōtalanoa'aki aí, mou manatu'i mu'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení: vakai ki he ní'ihi kehé 'aki ha faka-kaukau 'o e tu'unga tataú, anga'ofa mo faka-'apa'apa'i kinautolu, pea fakatetu'a te nau fai atu e 'ulungaanga tatau pē.

Ko ha Fakalahi 'o e 'Ofá

Ko hono faka'osí, 'oku ou fie vahevahé mo kimoutolu 'eku fakamo'oní ko e taimi 'okú ke muimui ai 'i he fakaafe ke tokoni ki he ní'ihi kehé 'aki ha laumālie 'o e tu'unga tataú, te ke ongo'i ai 'oku lahi ange e 'ofa 'a e Fakamo'uí kiate koé mo e kotoa e fānau 'a e Tamai Hēvaní. 'E hoko ho'o tā ha sīpinga 'o e faka'apa'apá mo e tu'unga tataú ke

fakafaingamālie'i mo fakatupu ai ha ngaahi feohi fakakaume'a 'oku mahu'ingamālié 'a ia te ke mata'ikoloa'aki 'i he kotoa ho'o mo'uí.

'Oku ou fakamo'oni atu 'oku mo'uí 'etau Tamai Hēvaní, 'okú Ne 'afio'i kimoutolu, pea 'okú Ne 'ofa 'iate kimoutolu fakatāutaha. 'Okú Ne mateuteu ke tokoni'i kimoutolu. Kuó Ne fakahaa'i mai 'Ene palaní kiate kitautolu 'o 'ikai koe'uhí pē ke tau lava ke toe foki hake 'o nofo fakataha mo Ia 'o ta'engata ka koe'uhí foki ke lava 'o tāpuekina kitautolu pea tau fiefia 'i he mo'uí ni. 'I ho'o muimui ki He'ene ngaahi akonakí pea 'i ho'o tokoni 'i he 'ofa mo e faka'apa'apa ki he ní'ihi kehé, te ke ongo'i lahi ange ai 'a Hono mālohi mo 'Ene 'ofá. ■

Mei ha lea 'i ha fakataha'anga lotu, "Religious Freedom and Fairness for All," na'e fai 'i he 'Univēstīti Pilikihami 'Iongi he 'aho 15 'o Septitema 2015. Ke ma'u e kakato 'o e leá 'i he lea faka-Pilitāniā, 'alu ki he speeches.byu.edu.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita* (2007), 397.
2. *Ngaahi Akonakí: Siosefa Sāmita*, 398.
3. "Know This, That Every Soul Is Free," *Hymns*, no. 240.
4. "Transcript of News Conference on Religious Freedom and Nondiscrimination," Jan. 27, 2015, mormonnewsroom.org.
5. Dallin H. Oaks, 'i he "Transcript of News Conference on Religious Freedom and Nondiscrimination."

Na'e fakahaa'i lelet 'e he Fakamo'uí 'a e founiga ke tau tokoni ai 'i he 'ofa mo e poupou ka 'i he taimi tatau foki 'oku tau tu'u ma'u pē 'i he me'a 'oku tau 'ilo 'oku mo'oní.

FILI KE MO‘ÚI: KO HONO IKUNA‘I E FAKAKAUKAU KE TAONAKITÁ

*Na‘e tokoni‘i au
‘e he Maama ‘o
Māmaní ke u
ikuna‘i e ngaahi
taimi faingata‘a
‘o ‘eku ongo‘i
loto-mafasia
fakataimí.*

'Ikai fakahā e hingoá

Na'e kamata 'eku fāinga mo e fakakaukau taonakitā hili ha taimi nounou pē 'eku hiki ki ha kolo momoko i 'Aisileni, 'a ia na'e fakatupu ai 'e he si'i e la'a 'i he fa'ahita'u momokó 'a e mahaki 'āvanga femaleakí (SAD). I he faka'au ke 'ikai ke u kei lava 'o kātaki'i e mamahí, na'a ku fakakaukau ke u taonakita.

Lolotonga e ta'u 'uluakí, na'e 'ikai ke u tali na'a ku mo'ua 'i he loto-mafasiá. Na'a ku ilifia ke tala ki ha taha 'eku ngaahi fakakaukaú, 'o a'u pē ki hoku husepānití. Na'e 'ikai 'ilo 'e ha taha 'i hoku fāmilí pe 'i he lotú na'a ku puke 'i ha mahaki 'oku fakatupu fakatu'utāmaki ki he mo'u; na'a nau pehē pē ko ha mēmipa mālohi au he Siasí 'okú ne ma'u ha fakamo'oni fakamātoato 'o 'ikai a'usia ha faingata'a fēfē. Na'a ku lotu ma'u pē, 'o kole ha tokoni, pea na'e fakamālohia au 'e he Tamai Hēvaní. Na'a ku toe tokanga ange ke u ma'u e me'atokoni fakatupu mo'ui leleí, fakamālohisino ma'u pē, lau fakamaatoato e folofolá, tokoni ki he nī'ihi kehé, mo tauhi kotoa e ngaahi fekaú. Ka na'e 'ikai pē ke fe'unga ia.

Ne 'ākilotoa au 'e he loto-mafasiá 'o hangē ha nauá. Ko ia ne u ngāue mālohi ange mo lotu 'o lahi ange, ka na'e 'ikai pē lava ke u hola mei he ongo'i loto-mafasiá. Na'a ku feinga ke kātakii e ongo'i mafasiá, mo lotua ke u mo'ui pē kae 'oua kuo foki mai e fānaú mei he akó pe a'u ki he ho'ataá. Ko e ngaahi 'aho 'e nī'ihi na'a ku fefa'uhí ai ke u a'u mo'ui pē ā ki he miniti hokó, 'o loto-lahi pē ke ikuna'i 'eku ngaahi fakakaukaú mo e fakaloto'i.

'Oku ou manatu'i e hulu fau e faingata'a'ia faka'atamai ne u ongo'i 'i he fuofua taimi ne u meimeī taonakita aí. Na'e 'ikai ke u tomu'a palani'i pe fakakaukau'i ia—ne mole fakataimi meiate au 'eku malava ko ia ke fakakaukau leleí. Ne u toki fakatokanga'i kimui ange 'eku meimeī to'o 'eku mo'u. Na'a ku fifili pe ko e hā e me'a na'e fehalaaki 'iate aú. Na'a ku pehē loto pē 'oku 'ikai totonu ke u fakakaukau taonakita, pea na'a ku faka'alingalelei pē na'e te'eki hoko ha me'a pehē. Na'a ku fakapapau ai pē kiate au he 'ikai ke u toe fai ha fakakaukau pehē.

Ka na'e ta'e'amanekina 'eku toutou ma'u e ngaahi fakakaukau taonakitā. Na'e mālohi fau 'a e 'ahi'ahí ke fakangata 'eku felāngāaki ne tōtu'a. Ka na'a ku fie ma'u ke fakamo'ui au. Neongo na'e 'ikai ke mahino kiate au 'oku ou puke 'i ha mahaki faingata'a (ko ha mahaki 'oku fakamātoato mo fakafokifā), na'a ku 'ilo'i 'e lava pē ke fakamo'ui au. Ko ia ne u kole leva ha tāpuaki 'o e lakanga fakataula'eikí.

Na'e 'ikai lave'iloa 'e hoku husepānití ki hoku ngaahi faingata'a'iá, ka na'a ne lea 'aki e ngaahi me'a lahi 'i he tāpuakí na'e fakahā mai ai na'e 'afio'i au 'e he Tamai Hēvaní. Na'a ne palōmesi mai te u lava pē 'o ikuna'i 'eku ngaahi faingata'a'iá. Neongo na'e 'ikai ke fakamo'ui au he taimi pē ko iá, ka na'a ku 'ilo'i pē 'e faitokonia 'e he Tamai Hēvaní ke u ikuna'i 'eku faingata'a'iá.

Na'e a'u ki he fa'ahita'u māfaná, na'e la'ala'a peá u ongo'i fiemālie ange. Na'e 'ikai ke u teitei ongo'i ha mamahí, 'o a'u pē ki he po'ulí. Na'a ku fiefia peá u toe ma'u pē ongo

angamaheni ne u ma'u kumu'á. Ka 'í he faka'au ke a'u vave ki he ngaahi 'aho nounou 'o Sepitemá, na'e toe foki mai 'eku ongo'i loto-mafasiá pea na'e fehuufi fakapulipuli e fakakaukau taonakitá 'í hoku 'atamaí. Na'a ku manavahē. Na'a ku tomu'a feinga ke fai e me'a ne u fai 'í he ta'u kumu'á: lotu 'o lahi ange, fakamālohisino 'o lahi ange, pea feinga mālohi ange 'í he me'a kotoa pē. Ka na'e faka'au ke mālohi mo vivili ange 'a e faka'ai'ai ke u taonakitá. Na'a ku fekuki faingata'a 'í ha māhina 'e ua pea faifai peá u toki 'ilo'i he 'ikai ke u kei lava'i ha toe fa'ahita'u momoko 'iate au pē. Ne u 'ilo'i kuo tāpuekina kitautolu 'e he Tamai Hēvaní 'aki e ngaahi faito'o mo e kau toketā fakaonopooni. Ke u fakaake-aké, na'e fie ma'u ke u loto-fiemālie ke talanoa ki he ni'ihi kehé kau ki hoku loto-mafasiá pea talatala ia ki ha toketā.

Ko e me'a faingata'a taha kuó u faí ko e kole ha tokoni. Ne 'ikai ke u fa'a lava 'o lea he'eku tangí 'í he taimi na'a ku talaange ai ki hoku husepānití 'oku ou loto mafasiá pea 'oku ou fie ma'u ha tokoní. Na'e 'ikai ke u lava 'o pu'aki le'olahi e fo'i lea *taonakita*. Na'e alea'i 'e hoku husepānití ha faingamālie ke u sio ai ki ha toketā mataotao ki he 'atamaí.

Na'e 'omai he'eku toketaá ha faito'o, 'a ia na'e tokoni ke u lava'i e fa'ahita'u momokó. Hangē pē ko e ni'ihi tokolahí, ne u fekuki ke 'ilo e fua totonu 'o e faito'o peá u fefauhi mo hono ngaahi nunu'á. Na'e hoko 'eni ke toe lahi ange e mafasia 'eku nofomalí mo hoku fāmilí, ka na'e poupou'i au he'eku fānaú mo hoku husepānití.

Ko e taimi na'e hoko ai e fa'ahita'u failaú, na'e mole atu 'eku loto-mafasiá, pea 'ikai ke u toe faka'aonga'i e faito'o. Ne mau hiki ki ha kolo 'oku la'ala'ā angé. Ne u pehē kuo lelei e me'a kotoa pea 'e 'ikai ke u to e mahamahaki. Ka na'e 'ikai ke u mo'ui lelei kakato. Na'e ake hake e ongo'i

halaiá 'í he'eku ngaahi fakakaukaú, ongó mo e vivili he kuohilí. Na'a ku fehi'a 'í he 'ilo he'eku fānau ta'u hongofulu tupú na'a ku meimeī taonakitá. Na'a ku ongo'i hangē kuo fuoloa ange he ta'u 'e tahá 'a e koto faingata'a 'eku mo'uí.

Na'e 'ikai ngata aí na'a ku ilifia foki—tautautefito ki he faka'au ke a'u ki he ngaahi 'aho nonou 'o Sepitemá. Na'a ku manatu'i lelei 'eku ngaahi ongo kumu'á peá u manavahē na'a faifaí kuó u toe mo'ua 'í he tōtu'a 'a e mamahí pe faingata'a ía. Ka na'a ku lava 'o 'ilo'i e tākiekina 'e he 'Eikí 'eku mo'uí 'í he taimi na'e 'ave ai au ki ha toketā lelei ke kamata hoku fakaakeaké. Ne u 'ilo ai 'eku toe ma'u foki mo e kuhukia-tamaki (PTSD). I he fakahinohino 'eku toketaá, na'a ku fainga ai mo e PTSD.

Pea na'a ku a'usia leva ha mana. Hili ha'aku lotu lahi mo e feinga ke mo'ui 'aki e Fakalelei 'a e Fakamo'uí, na'e hā mahino hono faitokonia au 'e he 'Eikí 'o mole vave atu 'eku ongo'i halaiá. Na'e ongo mai 'Ene folofolá 'oku 'ikai totonu ke u ongo'i halaia koe'uhí ko 'eku loto-mafasiá he 'oku 'ikai ko ha'aku fo'ui ia 'o'oku. 'Oku tu'unga 'í he mālohi 'o 'Ene Fakalelei 'oku fuesia ai 'e Sisū Kalaisi e kavenga ko íá mo'okú. Ne u fonu 'í he māmā peá u toe ongo'i 'a e 'amanaki leleí.

'Oku 'ikai ke u 'ilo e 'uhinga na'e pau ai ke u a'usia e ngaahi faingata'a 'o e mahaki fakatu'utāmakí ni. Neongo 'oku ou kei manatu pē ki ai, ka kuo mole atu e mafasia faka'atamaí mo e mamahi fakaesinó. 'Oku ou hounga'ia 'í he 'aho kotoa pē koe'uhí ko hoku fāmilí, ko 'eku toketaá, mo 'eku mo'ui 'í he māmaní. Kuó u ma'u e manava'ofa mo e 'ofa ki he ni'ihi kehé, koe'uhí ko 'eku puké. Kuó u tupulaki fakaeloto mo fakalaumālie peá u 'ilo'i ne 'ikai ha toe founiga ke u ako ai. Ne u a'usia ha ngaahi momeniti mahu'inga mo fakalaumālie mo 'eku Tamai Hēvaní mo e Fakamo'uí. Kuo fakalotolahi'i au he'eku ngaahi a'usia ke u talia 'a e mo'uí. ■

TE NE LAVA 'O FAKAMO'UI KITAUTOLU

"Oku 'ikai ha mamahi'a fakaesino, kafo fakalaumālie, faingata'aia 'o e lotó pe loto mamahi, mahaki pe vaivai te tau fehangahangai mo ia 'i he matelié ne te'eki ai tomu'a a'usia 'e he Fakamo'u. . . . Te Ne lava 'o ala atu, ue'i, tokoni'i, fakamo'ui, pea fakamāloha kitautolu ke tau lava 'o fai ha me'a lahi ange he me'a te tau malavá pea tokoni'i kitautolu ke tau lava 'o fai ha me'a he 'ikai ke tau teitei lava 'o fai kapau te tau fakafalala 'ata'atā pē ki hotau mālohí."

Eletā David A. Bednar 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke Nau Lava 'o Fua Faingofua 'Enau Kavengá," *Liahona*, Mē 2014, 90.

FOUNGA KE FA'U HA PALANI FAKAHAOFI MEI HE TAONAKITÁ

Fai 'e Doug Thomas

Kuo 'osi laiseni ke ngāue fakakiliniki 'i he tafa'aki feohi mo e kakai (clinical social worker)

Kapau 'oku 'i ai ha'o fakakaukau ke ke fakalavea'i pē koe te ke lava 'o fa'u ha palani ke malu'i koe, te ke lava 'o kamata 'i he sitepu 1 pe a hokohoko atu ai pē 'i he ngaahi sitepu kae 'oua kuó ke ongo'i malu. Ko e taimi lelei taha ke fa'u ai ho'o palaní ko e kimu'a pea hoko e palopalemá. Tauhi ho'o palaní 'i ha feitu'u 'e ala faingofua pē hono ma'u, hangē ko ho'o telefoni to'oto'o. 'Oku 'i ai e ngaahi uepisaiti mo e ngaahi polokalama 'e ma'u ai ha ngaahi foomu ke fakafonu, pe ko ho'o fa'u ha palani mo ha taha taukei (vakai ki he sitepu 6 'i laló) pe 'iate koe pē 'o ngāue 'aki e ngaahi fokotu'u ko 'ení:

1. 'Ilo'i e ngaahi faka'ilongá.

Ko e hā e fa'ahinga fakakaukau, ongo, mo e 'ulungāanga 'oku faka'ilonga atu 'e hoko ha palopalemá? Hiki ia 'i ho'o lea pē 'au. Hangē ko 'ení: "Ko e taimi 'oku ou kaniseli kotoa ai 'eku ngaahi 'ekitiviti pe a fie ma'u pē ke u mohé." "Ko e taimi 'oku ou toutou fakakaukau ai 'oku ou fakakavengá." "Ko e taimi 'oku ou ongo'i tailiili aí, hangē 'oku ou vivili ke fai ha me'a he vave tahá ke mole ai e mamahi." 'E tokoni hono fakatokanga'i e ngaahi faka'ilonga ko 'ení ke ke 'ilo'i 'oku fie ma'u ke ke kamata faka'aonga'i ho'o palaní.

2. Feinga ke ke ma'u ha nonga mo ha fiemālie.

Fa'u ha lisi 'o ha ngaahi 'ekitiviti fakanonga te ke ala fakahoko 'i he taimi 'okú ke ma'u ai e ngaahi fakakaukau pe faka'ai'i ke fakalavea'i pē koé. 'E lava ke kau 'i he ngaahi sīpingá 'a e 'alu 'o 'eve'eva, kaukau vai māfana, fakamālohisino, lotu, pe hiki 'i ha tohinoa.

3. Fakakaukau ki he ngaahi 'uhinga 'o ho'o mo'ui.

Ko e taimi 'e ni'ihi, 'e lava 'e he mamahi 'o ikuna'i e ngaahi ongo 'oku lelei. Fa'u ha

lisi ke fakamanatu kiate koe e kakai 'okú ke 'ofa aí, ngaahi me'a 'okú ke manako ke fai, mo e tāpuaki kuó ke hounga'ia aí.

4. Vahevahe ki he ni'ihi kehé pea kole tokoni.

Lisi ha kakai (mo honau ngaahi fika telefoni) te ke lava 'o talanoa mo ia mo nau loto lelei ke tokoni'i koe ke ke 'osiki e toenga ho'o palani fakahaofí lolotonga e hoko e palopalemá. 'E lava ke kau 'i he kakai ko 'ení ha ngaahi kaungāme'a, kāngalotu 'o e uōti, mo e kau mēmipa 'o e fāmilí.

5. Fakapapau'i 'okú ke 'i ha 'ātakai 'oku malú.

'E lava ke fakakau hení ha'o kole ki ha taha ke tokoni atu ki hono to'o e ngaahi me'a te ke ala ngāue 'aki ke fakalavea'i koé, pe ko ho'o mavahé ki ha feitu'u kehe kae 'oua kuo liliu ho'o ngaahi ongó. Hiki ha lisi 'o e ngaahi feitu'u fakasōsialé—hangē ko e pa'aké, fale fakamālohisino, fale hele'uhilá, mo e alā me'a pehē—'a ia 'oku malu mo kakai'iá.

6. Kapau te ke kei ongo'i ai pē 'okú ke fie fakalavea'i koe, fetu'utaki ki ha taha mataotao.

Lisi e hingoa, fika telefoni, mo e tu'asila 'o e kiliniki, falemahaki, mo e ngaahi fika telefoni ki he fale'i mo'u (hotlines). 'Oku hā 'i he Suicide.org/international-suicide-hotlines.html 'a e ngaahi fika telefoni fale'i mo'u ki he ngaahi fonua 'e ni'ihi. Hangē ko 'ení, ko e fika telefoni 'i he 'lunaiteti Siteití ko e 1-800-273-TALK.

7. Ka hili ho'o fai kotoa 'ení 'okú ke kei ongo'i veiveia pē, fetu'utaki ki he tokoni fakavavevavé pe 'alu ki he falemahaki ofi tahá 'o kole ha tokoni.

“FAKATAHA ‘i Hoku Huafá”

*Kuo fili ‘e he ‘Eikí ‘a e ngaahi fakataha alelea fakauōtí
mo e fakakoló ke tokoni‘i kitautolu ke tau ngāue
‘i he ‘ofa mo e uouangataha.*

Fai ‘e Jakob R. Jones

Ne u kau atu ki ha efiafi fakafāmili, na‘e ‘ikai fu‘u fuoloa mei hení, ‘o ha fāmili ‘oku ou ‘ofa lahi ai: ko ha husepāniti mo ha uaifi kei talavou mo hona ‘ofefine ‘oku kei si‘i. Na‘e pau ke u ‘āhi ki honau ‘apí koe‘uhí ko ha ue‘i fakalaumālie ‘i hoku fatongia ko e pīsopé pea ko e ‘uhinga lahi tahá ko ha faka‘ai‘ai mei he fa‘ē mo e tuofefine ‘o e tamai kei talavou ko ‘ení, ‘a ia ne mau ‘i he fakafāmīlī foki mo kinaua. Kuo fakahoko ‘e he ‘Eikí ha ngaahi liliu lahi ‘i he mo‘ui ‘a e fāmili ko ‘ení ke fakafoki mai kinautolu ki he ngaahi tāpuaki ‘o e ongoongoleleí mo e Siasí. Ka na‘e hoko ha me‘a ‘i he ‘aho ko iá.

Kuo lau māhina e loto-hoha‘a ‘a e tamai kei talavou ko ‘ení ki ha ma‘u‘anga mo‘ui ma‘a hono fāmīlī. Na‘e mei ‘osi ‘ene taimi ngāuē, pea na‘á na lolotonga fakakaukau‘i mo hono uaifí pe ‘oku totonu nai ke nau hiki ki ha siteiti ‘e taha. ‘E ‘uhinga ia kuo pau ke ‘i ai ha ngaahi liliu lahi ‘i he fāmīlī. Na‘e ‘ilo ‘e he tamai ko ‘ení ‘i he pongi-pongi ko iá he ‘ikai ke ma‘u e tokoni fakapa‘anga na‘e fai ki ai e fakatu‘amelié; na‘e hoko ia ko ha ongoongo fakamamahi.

‘I he taimi ne u a‘u atu ai ki honau ‘api nofo totongí, ne u sio pē ‘o ‘ilo‘i ‘i hono fofongá ‘ene mātu‘aki loto-fo‘í. Na‘e fakatupunga ‘e he fatongia ‘o e tauhi ‘o ha fāmīlī mo e ongoongo fakamamahí ha puputu‘u lahi ‘i he tamai kei talavou ko ‘ení.

Na‘e fili ‘e hono uaifí ha vahe mei he folofolá ke nau lēsoni mei ai ke ako‘i ‘enau loto-hoha‘á mo e ongo‘i lōmekiná. Na‘e lau ‘e he tamaí‘a e vahé kakkato. Mahalo kuó ke fakatokanga‘i e ngaahi leá ni mei he ‘Isaia 55:

“A kimoutolu kotoa pē ‘oku fieinú, ha‘u ki he ngaahi vaí, pea mo ia ‘oku ‘ikai ha‘ane pa‘angá; mou ha‘u, ‘o fakatau pea kai; ‘io, ha‘u ‘o fakatau . . . ta‘e ha pa‘anga pea ta‘e ha totongi. . . .

“He ‘oku pehē ‘e [he ‘Eikí], ‘oku ‘ikai ko ho‘omou ngaahi mahaló ‘a ‘eku mahaló, pea ‘oku ‘ikai ko homou ngaahi halá ‘a hoku ngaahi halá” (veesi 1, 8).

Pea na'e aleia'i leva 'e he fāmilí 'enau faka'uhinga ki he ngaahi veesi ko iá. Na'e fakafonu 'e he Laumālie 'o e 'Eikí 'a e ki'i 'apí 'i he'ene liliu mei he efiafi fakafāmilí ki ha fakataha alēlea fakafāmili. Na'e vahevahe 'e he tamai kei talavou ko 'ení 'ene ngaahi manavasi'i mo e loto-hoha'á mo e ngaahi faka'amú, pea na'e vahevahe 'e he tokotaha kotoa pē 'enau fe'ofa'akí mo e feveitokai'akí. Na'a nau aleia'i 'a e ngaahi me'a ke nau faí, ngaahi fili ke nau fakahokó mo e ngaahi ngāue ke nau fakakakató.

Ko ha fealēlea'aki fakamaatoato ia. Na'e 'i ai ha ngaahi felotokehekehe'aki. Ne ue'i fakalaumālie au ke u fanongo pē mo mamata. Na'e faifai pē pea fakakaukau taha e husepānítí mo e uaifí 'oku totonus ke na fekumi ki ha tokoni mei he 'Eikí 'aki 'a e lotu. Na'a ku fai ange leva ha tokoni mo ha poupou.

Ko e Sipinga 'a e 'Eikí ki he Fakahaá

'Oku ou manatu'i ha ngaahi taimi ne mālohi ange ai 'eku ongo'i e Laumālie 'o e 'Eikí 'i he taimi ne u 'i he ki'i 'api ai 'o e fāmili loto-fakatōkilalo mo faingata'a'ia ko 'ení he efiafi ko iá. Ko hano fakakakato ia e tala'ofa 'a e 'Eikí na'e foaki ange ki He'ene kau ākongá 'i he kuonga mu'á: "Ko e potu ko ia 'oku fakataha ai 'a e toko ua pe toko tolu 'i hoku hingoá, 'o kau ki ha me'a 'e taha, vakai, te u 'i honau lotolotonga 'o kinautolú—"oku pehē pē 'eku 'i homo lotolotongá" (T&F 6:32).

Ko e folofola ko iá mei he Fakamo'uí, 'oku 'ikai ko ha akonaki pē pe lea fakafiemālie. Na'e 'omi 'e he folofola 'a e Fakamo'uí ko iá ki he palōfita kei talavou ko Siosefa Sāmitá mo 'Oliva Kautele 'a e tokāteline mo e sīpinga ki hono

"*Ko e potu ko ia 'oku fakataha ai 'a e toko ua pe toko tolu 'i hoku hingoá, . . . vakai, te u 'i honau lotolotonga 'o kinautolú*" (T&F 6:32).

ma'u 'o e fakahaá mo e fakahinohinó pea mo hono fakahoko 'o ha ngaahi fili 'i he pule'anga 'o e 'Otuá.

Ne 'afio 'a e 'Eikí 'i he fakataha alēlea fakafāmilí he efiafi ko iá. Ne nau fakaafe'i Hono Laumālié 'o fakafou 'i he lotu mo e ako e folofolá. Ne nau uouangataha 'i ha taumu'a. Ne fakafonu kinautolu 'aki 'a e fe'ofa'akí. Ne nau fevahevahe'aki 'enau ngaahi fakakaukau mo e ngaahi a'usia lelei tahá pea 'omi ia ki he 'ao 'o e 'Eikí mo kolea 'Ene fakahinohinó. Ne uouangataha 'enau ngaahi filí pea ne nau ngāue'i leva.

'Oku Tokanga'i 'a e Siasí 'i ha Ngaahi Fakataha Alēlea

'Oku ako'i 'i he tohi tu'utu'uni 'o e Siasí 'a e tokāteline 'o e ngaahi fakataha alēlea:

"Ko e Siasi 'o e 'Eikí 'oku tokanga'i ia 'i ha ngaahi fakataha alēlea 'i hono tu'unga fakalūkufuá, faka'ēliá, fakasiteikí pea mo e fakauōtí. 'Oku mahu'inga 'a e ngaahi fakataha alēlea ko 'ení ki he maau 'a e Siasi.

"I he malumalu 'o e ngaahi kī fakatakimu'a 'o e lakanga fakataula'eikí 'i he ngaahi tu'ungá kotoa, 'oku fealēlea'aki fakataha ai 'a e kau takí ki he lelei 'a e fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmilí."

"I he ngaahi tu'unga kotoa pē 'o e Siasi ko 'ení, 'oku tau feinga ke ngāue fakatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni tatau pē ko ia na'e ako'i 'e he Fakamo'uí ki He'ene kau ākongá pea kia 'Oliva mo Siosefá—ke fakataha mai 'i he uouangataha 'o fakataha alēlea.

"'Oku 'i ai 'a e fakataha alēlea fakauooti 'a e uooti taki taha 'oku kau ki ai 'a e "kau pīsopelikí, kalake 'o e uōtí, sekelitali pule 'o e uōtí, kulupulita 'o e kau taula'eiki lahí, palesiteni 'o e kōlomu 'o e kaumātu'a, taki ngāue fakafafekau fakauōtí, mo e palesiteni 'o e Fine'ofá, Kau Talavoú, Kau Finemuí, Palaimelí, pea mo e Lautohi Faka-Sāpaté."²

"'Oku nofotaha e ngāue kotoa pē 'oku fai 'e he kau taki fakauooti ko 'ení ki hono tokoni'i 'o e "fakafo'ituituí ke langaki 'enau fakamo'oní, ma'u 'a e ngaahi ouau fakamo'uí, tauhi 'a e ngaahi fuakavá, pea hoko ko ha kau muimui kuo fakatapui 'o Sisū Kalaisi"³

Mahalo kuo mou fanongo 'i he kupu'i lea " 'Oku 'i ai e malu'anga 'i he fealēlea'akí."⁴ Ko e hā hono 'uhingá? Ko ha 'uhinga 'e taha ko e mo'oni mahinongofua ko ia he'ikai tatau hotau poto fakataautahá mo hono fakataha'i fakalūkufua kitautolú. 'Oku laulōtaha e fakakaukau mo e ngaahi a'usia mo e 'ilo 'oku 'omi 'e he tokotaha kotoa pē.

'Oku ako'i foki 'i he tohi tu'utu'uni 'o e Siasí 'a e founiga 'e ngāue lelei taha ai e fakataha alēlea fakauōtí 'i hono fakakau e ngaahi fakakaukau laulōtaha 'o e mēmipa

takitaha 'o e fakataha alēleá: "I he lolotonga 'o e fakatahá, 'e fakamatala'i 'e he písopé 'a e me'a taki-taha 'oku fakakaukau'i, ka 'i he angamahení 'oku 'ikai ke ne tu'utu'uni 'a e founiga ke fakalelei'i ai e me'a ko iá kae 'oua kuo fanongo ki hono aleá'i. Te ne poupou ke aleá'i ka he 'ikai ke pule pē ia. Te ne fai ha ngaahi fehu'i pea mahalo mo kole ki ha kau mémipa pau 'e ni'ihi 'o e fakataha alēleá ke nau fai ange ha fokotu'u. 'E fakafanongo lelei kimu'a peá ne toki fai ha tu'utu'uni. 'Oku totonu ke ohi mai 'e he ngaahi fealélea'aki ko 'ení ha laumālie 'o e tataki fakalangí."⁵

Ko hono fakalea mahinó, 'oku tau 'omi hotau ngaahi taléniti laulōtahá mo 'etau tu'unga malavá pea mo 'etau fakakaukaú. 'Oku tau kole ki he 'Eikí ke kau mo kitautolu, 'o Ne tataki kitautolu 'aki Hono Laumālié, ke fetongi 'a e me'a 'oku 'ikai ke tau ma'u, pea 'ilo'i e ngaahi fie ma'u 'a e kāingalotu 'oku tau tokoni'i. 'Oku tau aleá'i e ngaahi fie ma'u 'a e ngaahi fāmilí mo e fakafo'ituituí pea feinga ke uouangataha 'i he tu'utu'uní. 'Oku tau ngāue leva 'o kole ki he 'Eikí ke tāpuaki'i e kāingalotu 'o e uōtí.

Fealélea'aki Fakataha 'i he Fakataha Alēlea Fakauōtí

'I ha māhina 'e valu kimu'a peá u 'alu ki he efiafi fakafāmili mo e fāmili kei talavou ko iá, na'e fakahoko e fakataha alēlea 'a e uōtí 'i ha pongi-pongi Sāpate. Ne mau kamata 'aki ha lotu pea mamata 'i ha fo'i vitiō fekau'aki mo e tokoni'i 'o e fakafo'ituituí mo e ngaahi fāmilí ke nau ma'u e ngaahi tāpuaki mo e ngaahi ouau 'o e ongoongoleleí. Na'a ku fehu'i ki he kau mémipa 'o e fakataha alēleá pe na'a nau fakakaukau ki ha taha 'i he taimi ne mau sio ai he vitioó. Na'e hoko ai hano aleá'i 'o e fāmili ko 'ení. Ne mau fakahaa'i 'emau 'ofa kiate kinautolú. Ne mau aleá'i ha ngaahi fatongia 'e lava uiui'i kinautolu ki ai, ha founiga te mau ala tokoni'i ai 'a e tamaí ke fakanofo ki he Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisētekí, mo e founiga te mau ala tokoni'i ai e ongomatú'a ke na ma'u e ngaahi ouau fakatemipalé.

I hoku fatongia ko e písopé ne u vahe ai ha ngaahi ngāue. Ka 'i he meimeí 'osi e fealélea'aki, na'e 'i ai pē me'a na'e 'ikai ke ongo tonu. Na'e fai-fai pea pehē mai 'e he palesiteni 'o e Kau Finemuí, "Mahalo 'oku fu'u vave 'etau feinga ke fakahoko e ngaahi me'a ni. 'Oku ou ongo'i 'oku totonu ke tau tokanga ke nau fai e ngaahi me'a teftiō, hangē ko e efiafi fakafāmili 'i 'apí mo e ako e folofolá mo e lotú." Na'e mole atu leva e ongo 'oku "ikai ke tonu" 'emau founigá. Na'a ne leá, 'o 'ikai ke fakafofonga'i e houalotu Finemuí, ka 'i he'ene 'ofa ki he fāmili ko 'ení, pea 'i he momeniti ko iá na'e fakamo'oni'i mai 'e he Laumālié kiate kinautolu 'a hono mo'oni 'o 'ene fale'i.

Na'e hoko e fakamatala 'a e fefine ko 'ení ke toe hoko atu e fealea'aki. Na'a mau aleá'i ha founiga ke tokoni'i ai e fāmili ke nau fakatupulaki ha sīpinga 'o e ako e folofolá, lotú, mo e efiafi fakafāmili. Na'e lolotonga hoko e tuofefine 'o e tamaí ko e taha 'o e kau faifekau fakauōtí, ko ia na'e vahe'i leva ki he taki faifekau fakauōtí ke ne ngāue fakataha mo e kau faiako faka'apí ke fokotu'u ha efiafi fakafāmili ma'u pē. Na'a ma 'ave mo hoku uaifi ha tatau 'o e tohi ma'u'anga tokoni ki he *Efiafi Fakafāmili i Apí* mo ha himi ki honau 'apí.

Na'e poupou mālohi 'a e fa'ē mo e tuofefine 'o e tamai kei talavou ko 'ení 'aki 'ena kau ma'u pē ki he efiafi fakafāmili, 'o a'u ki he efiafi fakafāmili mahu'inga ko ia ne u ma'u faingamālie ke kau ki aí.

*“O ka mou ka ‘i he tauhi ‘o homou kāingá,
‘oku mou ‘i he ngāue pē ‘o homou ‘Otuá”
(Mōsaia 2:17).*

‘Oku hā ‘i he tohi tu’utu’uní: “‘Oku totonu ke fakatou ongo‘i ‘e he hou‘eiki tangatá mo e hou‘eiki fafiné ‘oku fakamahu‘inga‘i ‘enau ngaahi fakamatalá he ‘oku nau kau kakato ki he fakatahá. . . . Ko e fakakaukau ‘a e kakai fefiné ‘oku fa‘a kehe ia ‘i he taimi ‘e ní‘ihí mei he fakakaukau ‘a e kakai tangatá, pea ‘okú ne tānaki mai ha fakakaukau ‘oku mahu‘inga ke mahino ki hono tokoni‘i e ngaahi fie ma‘u ‘a e kāingalotú.”⁶ ‘I he‘eku hoko ko ha pīsope kei talavoú ‘oku ou ‘i he fakataha alēleá mo e kau palesiteni ‘o e Palaimelí, Kau Finemuí, mo e Fine‘ofá ‘a ia ‘oku nau ma‘u ha poto mo ha a‘usia mo ha ‘ilo lahi ange ki he mo‘u‘i iate au. ‘Oku nau hoko ‘i ha taimi lahi ko ‘eku kau faiako ‘i he ‘ulungāanga faka-Kalaisí ‘o a‘u ki he founiga ke u hoko ai ko ha tamai mo ha puletapu lelei.

‘Oku ou hounga‘ia ‘i he hou‘eiki fafine ‘o e Siasí ni. Fakatauange pē he ‘ikai teitei ongo‘i ‘e hotau hou‘eiki fafiné ‘oku ta‘etoka‘i kinautolu ‘i he‘etau ngaahi fakataha alēleá. ‘Oku tu‘unga tatau pē ‘a e kau mēmipa ‘o e fakataha alēlea fakauötí. Ko e ngaahi kī fakatakamu‘a ‘oku foaki ki he pīsopé ‘oku fekau‘aki ia mo e hokohoko totonú, fokotu‘utu‘ú, mo e fatongia kuo vahe‘í ka ‘oku ‘ikai ko hano vahe‘í ke pule aoniu pe mā‘olunga fakalaumālie.

Uouangatahá

‘Oku fakamatala ‘i he tohi tu’utu’uní ‘a e mahu‘inga ‘o e uouangatahá: “Ka hili hano alea‘i tau‘atāina, ‘e lava ‘e he pīsopé ke fai ha tu’utu’uni, pe ko ha‘ane tuku ke toe alea‘i lahi ange mo hono ongo tokoní. Hili ‘ene fai ‘a e tu’utu’uní, ‘oku totonu leva ke poupou‘i ia ‘e he kau mēmipa ‘o e fakataha alēleá ‘i he laumālie ‘o e uouangataha mo e ma‘uma‘uluta.

“Kapau ‘oku ma‘u ‘e he kau mēmipa ‘o e fakataha alēleá ha ongo‘i ta‘epau‘ia lahi fekau‘aki mo ha tu’utu’uni mahu‘inga, ‘e lava pē ke tatali ‘a e pīsopé ki ha toe fakataha alēlea ‘e taha ke toe fakakaukau‘i ai pea mo kolea ha fakamahino fakalaumālie te nau fāitaha aí.”⁷

Ko e uouangatahá ‘a e taha e ‘uhinga ‘oku ma‘u ai e malu‘anga ‘i he ngaahi fakataha alēleá. Ko e taimi ‘e ní‘ihí ‘oku tau fakakaukau fakafo‘ituitui ‘oku tau ‘ilo‘i e me‘a ‘oku totonu ke faí, pea ‘oku tau fa‘a fie hangatonu pē ki he aofangatukú. Kae ngalo ‘iate kitautolu ko e aofangatuku ‘a e ‘Eikí ‘oku ‘ikai ko ‘etau fa‘u ha palani ngāue. Ka ko e feinga ‘Ene fānau kotoa pē ke ‘ilo‘i Ia. ‘Okú ke manatu‘i e lotu ‘a e ‘Eikí ma‘á e kau ākongá:

“Pea ko ‘eni ‘a e mo‘ui ta‘engatá, ko ‘enau ‘ilo koe ko e ‘Otua mo‘oni pē taha, mo Sisū Kalaisí, ‘a ia na‘á ke fekaú. . . .

“‘Oku ou lotua ‘a kinautolu: ‘oku ‘ikai ke u lotua ‘a māmani, ka ko kinautolu kuó ke foaki kiate aú; he ‘oku ‘a‘au ‘a kinautolu. . . .

“. . . ‘E Tamai Mā‘oni‘oni, tauhi ‘i ho huafa ‘o‘ou‘a kinautolu kuó ke foaki kiate aú, koe‘uhí ke nau taha pē, ‘o hangē ko kitauá. . . .

“Ko au ‘iate kinautolu, mo koe ‘iate au, koe‘uhí ke faka-haohoa fakataha ‘a kinautolu” (Sione 17:3, 9, 11, 23).

Ko e taumu‘a ‘a e ‘Eikí ke Mo‘ona kitautolu—ke tau hoko ‘o taha mo Ia, mo ‘etau Tamai Hēvaní, pea mo e ní‘ihí kehé. ‘Oku mahu‘inga tatau pē ‘a e founág mo e olá. Ko e fakataha alēleá ko ha konga ia ‘o e ngāue fakalangi kuo fili ‘a ia ‘oku a‘usia ai ‘a e uouangatahá pea ‘oku ‘o Kalaisí ai kitautolu. Na‘e folofola ‘e he ‘Eikí, “Ke mou taha pē; pea kapau ‘oku ‘ikai te mou taha, ‘oku ‘ikai ‘a‘aku ‘a kimoutolu” (T&F 38:27).

‘E lava foki ke faka‘aonga‘i e fekau ko iá ko ha sivi. Hangē ko ‘ení, mahalo na‘e ‘uhinga ‘a e ‘Eikí, “I he me‘á ni te mou ‘ilo‘i ai ‘oku ‘A‘aku ‘a kimoutolu, ‘i he taimi ‘oku mou taha ai ‘iate kimoutolu pē pea taha mo Aú.”

‘E lava ke ma‘u ‘e ha tamai ‘o ha fāmili ha fakahā ko e hiki e fāmili ki ha feitu‘u fo‘ou te ne ‘omi ai ha ngaahi tāpuaki mo ha uouangataha. Ka ‘o kapau he ‘ikai lototaha ia mo hono uaifí mo e fānaú, he ‘ikai ke ma‘u e ola na‘á ne ‘amanaki ki ai ‘i he‘ene palaní.

‘E lava ke ma’u ‘e he pīsopé ha fakahā ke palani ha ngāue fakafaifekau ‘a e uōtī, ka ‘o kapau he ‘ikai lototaha ‘a e fakataha alēlea fakauōtī mo e fakahā ko iá, ‘e ‘ikai hoko ‘a e tāpuakí, pea ‘e fifili e pīsopé pe ko e hā e me’ā ne fehālākí.

Ko e fakamatala’i ‘eni ‘e Palesiteni Lāsolo M. Nalesoni, Palesiteni ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, ‘a e founiga ‘oku fakahoko ‘aki e Fakataha Alēlea ‘o e Kau Palesitenisī ‘Uluakí mo e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá:

“Oku hanga ‘e hono ui ‘o e kau tangata ‘e toko 15 ki he tu’unga faka’apostolo mā’oni’oni ‘o ‘omi ha malu’i lahi kiate kitautolu, ko e kaingalotu ‘o e Siasí. Ko e hā hono ‘uhingá? He kuo pau ke lototaha e tu’utu’uni ‘a e kau taki ko ‘ení. ‘Oku mou fakakau-kau atu koā ki he fie ma’u ke ue’i ‘e he Laumālié ‘a e kau tangatá ni ‘e 15 kae lava ‘a e lototahá? Ko e kau tangatá ni ‘e toko 15 ‘oku kehekehe ‘enau tu’unga fakaakó mo e puipitu’ā fakapalofesinalé, mo e ngaahi fakakau-kau kehekehe kau ki ha ngaahi me’ā lahi. Tui mai kiate au! Ko e kau tangatá ni ‘e toko 15—‘a e kau palōfita, kau tangata kikite, mo e kau tangata ma’u fakahā—‘oku nau ‘ilo ko e finangalo ia ‘o e ‘Eikí ‘i he taimi ‘oku nau lototaha aí!”⁸

‘Oku ou fakamo’oni ‘oku mahu’inga’ia ‘a e ‘Eikí ‘i he ngaahi me’ā iiki ‘oku hoko ‘i he’etau mo’ui fakafo’ituitúi. ‘Oku ou ofo ma’u pē ‘i he tokoni ‘oku finangalo e Fakamo’úi ke fakahokó, pe fekau’i ha taha ‘o ‘Ene kau tamaio’eikí, ke fakahaoi ha taha ‘o ‘Ene fānaú. ‘Oku ou hounga’ia ‘i he ngaahi fakataha alēlea kuo fili ke nau fatongia ‘aki hono tokanga’i e fānau ‘a e Tamai Hēvaní. ■

‘Oku nofo ‘a e taha na’ā ne fa’ū ‘i Kalefōnia, USA.

Ke toe ako lahi ange feka’aki mo e ngaahi fakataha alēlea fakafāmili, vakai ki he lea ‘a Eletā M. Russell Ballard ‘i he konifelenisi lahi ‘o Epeleli 2016, “Ngaahi Fakataha Alēlea Fakafāmili.”

MA’U’ANGA FAKAMATALA

1. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2: Ko Hono Pule’i ‘o e Siasi* (2010), 4.1.
2. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, 4.4.
3. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, 4.4.
4. Vakai, Henry B. Eyring, “Listen Together” (fakataha’anga lotu ‘a e ‘Univēsiti Pilikihami ‘Iongí, Sept. 4, 1988), 2, speeches.byu.edu.
5. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, 4.6.1.
6. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, 4.6.1.
7. *Tohi Tu’utu’uni Fika 2*, 4.6.1.
8. Russell M. Nelson, “Ko Hono Poupo’i ‘o e Kau Palōfítá,” *Liahona*, Nōv. 2014, 75.

KAPAU ‘OKU ‘IKAI KE KE KAU ‘I HE FAKATAHA ALĒLEA FAKAUŌTÍ

- ‘I ho fatongia ko e faiako ‘a’ahi pe faiako faka’apí, te ke lava ‘o lotua kinautolu ‘okú ke ‘a’ahi ki aí. ‘Okú ke tokanga kiate kinautolu. Ko e taimi ‘okú ke lipooti ai ki ho kau takí e tu’unga ‘o e ngaahi fāmili ko iá, te ke lava ‘o lotua ke a’u e fakamatala ko iá ki he fakataha alēlea fakauōtī mo tataki ‘e he Laumālié e kau mēmipa ‘o e fakataha alēlá ke nau ngāue ki he ngaahi fie ma’u ‘a e ngaahi fāmili ko iá.
- Mahalo ‘oku kau atu ho hoá ‘i he fakataha alēlea fakauōtī. Mahalo ‘oku ‘ahi’ahi’i koe ke ke hanu ‘i he taimi ‘okú ne mavahé aí, tautautefito kapau ko koe tokotaha pē ‘oku teuteu’i e fānaú ki he lotú. Te ke lava ‘o lotu ke tataki ‘e he Laumālié ho hoá, ke hanga ‘e he’ene ngāuē ‘o ‘omi ha ni’hi ‘o e fānau ‘etau Tamai Hēvaní kia Kalaisi, pea ‘e tāpuekina ai ho fāmilí.
- Ko e taimi ‘oku uiu’i ai koe ki ha fatongia pe fakaafe’i ke ke fai ha lea ‘i he houalotu sākalamēnití, te ke lava ‘o ‘ilo’i ko ha faingamālie ia mei he ‘Eikí kuo fakafou mai He’ene kau tamaio’eikí ‘i he fakataha alēlá.

VILITAKI ATU KI MU'A 'I HE FAKAFIEFIELMĀLIÉ

Ko e ngaahi 'ekitiviti fakamālohisino hangē ko e lue laló, 'aka pasikalá mo e siki' 'oku fu'u mahu'inga ia kiate au. Na'e ongo kiate au, kimú ni mai, 'a e founga 'oku tatau ai 'etau mo'ui 'i he māmaní mo e taimi 'oku ou fakamoleki ki he 'ekitiviti fakamālohisino. 'Oku ou fa'a tokanga taha pē ki hono fakamālohia hoku iví mo e tauke'i 'i ha fo'i 'ekitiviti 'e taha 'i ha vaha'a taimi pau. Pea 'i ha'aku fili, pe tupukoso hake pē, pe ko ha fakaafe, 'oku ou fetongi leva 'o fakahoko ha 'ekitiviti 'e taha. Neongo pe 'e fefé ha'aku loto-falala ki ha fa'a-hinga fakamālohisino fakatupu mo'ui lelei, ka ko 'eku liliu pē 'o fai ha fakamālohisino fo'oú, 'oku ongosia vave hoku sinó, tō nounou 'eku taumu'á, peá u ongo'i e ngaahi uoua ne te'eki te u "teitei ongo'i ki mu'a." 'Oku ou fakahoko e fakamālohisino fo'ou ko iá peá u toe langa hake leva 'a e mateaki mo e taukei 'oku fie ma'u ke u ma'u.

'Oku hoko e me'a tatau pē 'i he mo'ui, 'oku tau fa'a tokanga taha pē ki ha ngaahi 'ulungāanga pau, 'oku tau ongo'i fiemālie ai. Pea koe'uhí ko hatau fili, koe'uhí ko ha fie ma'u pē ke fai ha liliu, pe 'i ha fakaafe'i kitautolu 'e ha taha ke fai ha liliu, 'oku hoko leva e taimi ko ia 'oku tau ongo'i fiemālie ai he'etau tu'unga fakalakalaká ko ha taimi 'o e faingata'a mo ha fai ngamālie ke tupulaki ai.

Neongo pe 'e fefé ha'aku loto-falala ki ha fa'a-hinga fakamālohisino fakatupu mo'ui lelei, 'i he'eku liliu pē 'o fai ha 'ekitiviti fo'oú, 'oku ongosia vave hoku sinó, tō nounou 'eku taumu'á, peá u ongo'i e ngaahi uoua ne te'eki te u "teitei ongo'i ki mu'a."

'Oku lava ke hoko e fehangahangai mo e ngaahi pole 'o e mo'ui ko ha ngāue faingata'a. 'Oku fakalotolahi mai 'e Nifai 'o pehē: "Ke mou vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisi, pea ma'u 'a e 'amanaki 'oku mālohi haohaoa, mo ha 'ofa ki he 'Otuá mo e kakai fulipē. Ko ia, kapau te mou vilitaki atu, pea keenanga 'i he folofola 'a Kalaisí, pea kātaki ki he ngata'angá, vakai, 'oku folofola 'e he Tamaí: Te mou ma'u 'a e mo'ui ta'engatá" (2 Nifai 31:20).

'Oku ou fifili he taimi 'e ni'ihi, mahalo pē na'e fakalata 'etau nofo ta'e fakangatangata 'i he maama fakalau-mālié, 'o fakafanongo ki he *talanoa* 'e he Tamai Hēvaní kau ki He'ene palani lahi 'o e fiefiá. Ka neongo iá, na'e fie ma'u ki he'etau fakalakalaká ha "loki ako"—māmaní—koe'uhí ka tau lava 'o a'usia e mo'ui fakamatelié 'iate kitautolu pē.

'I he'eku fakamo'oni ki he mo'oni mo e fie ma'u pau ki he palani 'a e Tamai Hēvaní, kuo akonaki'i 'e he ngaahi faingamālie fo'oú mo e ngaahi a'usia fakamamahí 'a e fakakaukau ko 'ení koe'uhí ke u mo'ui 'aki. 'Oku hangē 'oku tau aka fakakongokonga pē 'a e mo'oni 'o e ongoongoleleí, 'o toutou aka 'a e kaveinga tatau pē. 'Oku ou fa'a fehu'ia he taimi 'e ni'ihi 'o pehē, "Ko e hā fua e me'a 'oku fie ma'u ke tau akó?" Pe, hangē ko e fakamālohisino mo'ui leleí, "Ko e hā fua e ngaahi uoua 'oku fie ma'u ke u ue'i?"

Ka 'i he liliu 'a e mo'ui 'i he founga tatau pē 'oku feliliuaki ai e ngaahi fa'ahita'u, 'oku ou 'ilo kuo pau ke 'omi 'e he 'Eikí e ngaahi taukei 'oku ou fie ma'u. Pea 'i he'eku vilitaki atu ki mu'a, te u aka ai ke u hoko 'o hangē pē ko Iá pea toe foki hake ki Hono 'aó. ■

Christopher Drake, Kalefōnia, USA

NA'Á KU NGĀUE LEVA HE TAIMI KO IÁ

Ne u fakama'u hoku 'ofefiné ki hono sea motu'a 'i he kaá. Na'e 'ikai ha'amau pa'anga fe'unga, ko ia na'á ku hounga'ia 'i he ngaahi me'a'ofa ne foaki mai kuo 'osi faka'aonga'i. Na'e hoko ko ha nofo'a fakalahi (booster seat) he kuo tupu lahi hoku 'ofefiné ki hono sea motu'a. Na'á ku fakatu'a-melie ke fai e ngaahi ngāue 'o e 'aho faka'ofo'ofa ko iá.

Na'á ma afe 'i he laipelí. 'I he'e-ku to'o e leta hoku 'ofefiné, na'á ku fakatokanga'i ha fefine Latina (Hispanic) kei talavou 'i he me'alele hoko mái. Na'e tangutu ha kii' pēpē 'i he sea muí, 'a ia na'e te'eki ke ne lava 'o tangutu hangatonu pea na'á ne hanoku pē hangē ha kii' fo'i pulú. Na'e fāinga 'a e fa'ē kei talavou ke fakama'u e leta 'o e seá ke lava 'o malu'i hono ki'i sinó. Na'á ku ma'u ha fakakaukau 'e ua.

"Oku 'ikai ha'ane sea kā ma'a e pēpēé. Te u lava 'o foaki ange 'eku seá ma'ana."

Pea ne u toe fakakaukau pē.

"Mahalo pē 'oku 'ikai poto ia he lea faka-Pilitāniá. 'E faifai pea fakatupu lotomamahi ia ki ai. Ko 'eku sea kaá 'oku fu'u motu'a ia; mahalo he 'ikai te ne fie ma'u 'e ia. Kapau te ne fie ma'u, te u ma'u fefē hano fetongi?"

Ko ia ai na'á ku tukunoa'i pē.

Na'e heka 'a e fa'eé ki he me'a-lelé 'o 'alu.

Ki mu'a peá u a'u ki he matapā 'o e laipelí, ne 'ákilotoa au 'e he loto-tauteá. Na'á ku 'ilo'i kuo hala 'eku filí, pea na'e 'ikai ha founiga ke u toe fakafoki ai ia.

Na'á ku fusi mai 'a e mata-paá ka na'e kei loka pē. Na'e te'eki ai ke ava e laipelí. Ne u faka-hoko e toenga e ngāue 'o e 'aho ko

iá mo 'eku ongo'i faingata'a ia pē 'i he toutou manatu ki he me'a na'e hokó.

Hili 'eku ngāue faka'osí, ne u fakakaukau ke u toe vakai'i e laipelí. Na'á ku afe 'o tau 'i he tau'anga me'alele tatau pē ne u 'i ai ki mu'á. Na'á ku 'ohovale 'i he sio ki he me'alele 'a e fa'ē mo e foha tatau pē na'á na tau mai hoku tafa'akí. Ne u ongo'i ha fiemālie lahi mo'oni.

Na'e 'ikai ke u toe fehu'ia ka na'á ku ngāue leva he taimi ko iá. Ne u vete leva e sea kā hoku 'ofefiné peá u 'alu atu ki he fa'ē kei talavoú. Na'e 'ikai ke ne poto he lea faka-Pilitāniá. Na'á ku tuhu ange pē ki he'ene pēpēé mo e sea kaá mo 'ene kaá. Na'á ma hanga leva 'o fakama'u 'a e sea kaá ki he loto kaá. 'I he'eku faka'alí'ali ange e founiga hono faka'aonga'i, na'á ku 'ilo'i ne u 'osi 'ilo'i pē e lea faka-Sipeini na'e fie ma'u ke u 'iló: "gracias."

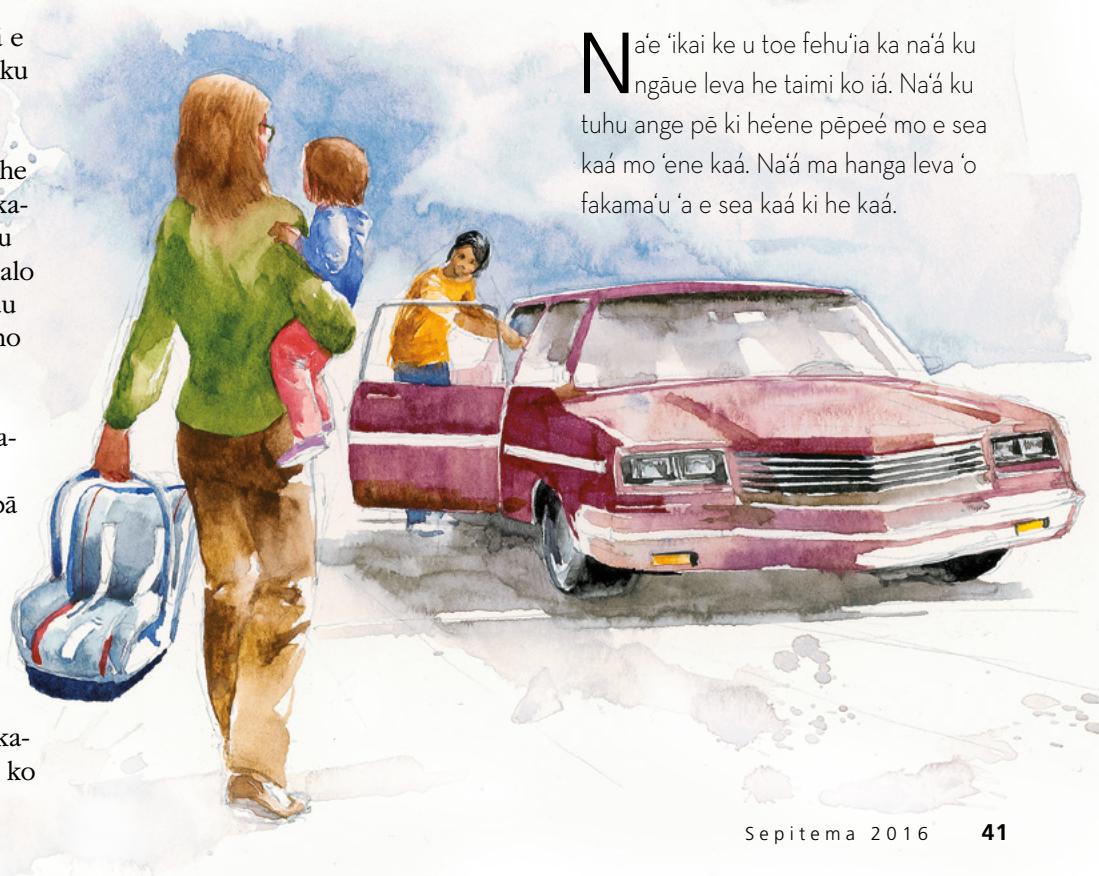
Na'e fonu hoku lotó 'i he fakafe-ta'i lahi ko ha toe faingamālie mei ha Tamai Hēvani 'ofa ke u tokoni'i ai ha tokoua na'e faingata'a ia.

Na'á ku tānaki atu ha ngāue faka'osí ki he lisí—ko ha falekoloa má'a-má'a 'oku ofi maí. Na'á ku fakama'u e leta nofo'a hoku 'ofefiné peá u faka'uli māmālie ki he falekoloá. Na'e tuku 'i he tuliki ki mui 'o e falekoloá ha sea kā—na'e tatau tofu pē mo e sea na'á ku toki foakí mo motu'a tatau foki. Na'á ku fakatau mai ia 'i he ongo'i ofo mo fakatōkilalo 'i he ngaahi me'a na'e hoko 'i he pongi-pongi ko iá.

Na'e tō loloto 'a e akonaki angavaivai ka e ola lelei 'a e Fakamo'u'i ki hoku lotó: muimui ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālie Mā'oni'oní—'i he'ene fuofua hokó pē. ■

Teresa Weaver, Tekisisi, USA

Na'e 'ikai ke u toe fehu'ia ka na'á ku ngāue leva he taimi ko iá. Na'á ku tuhu ange pē ki he'ene pēpēé mo e sea kaá mo 'ene kaá. Na'á ma hanga leva 'o fakama'u 'a e sea kaá ki he kaá.

KO 'EKU FIE-FANONGO TA'E'ILOÁ

Na'e tāpuekina au 'aki ha ongomā-tu'a lelei. Na'e kau 'eku fa'eé ki he Siasí, pea neongo na'e 'ikai Siasí 'eku tamaí, ka na'a ne kei poupou'i pē kimautolu ki he ngaahi 'ekitivitī 'a e Siasí. Na á ku lotua faka'aho he'eku kei tupu haké ke kau mai 'eku tamaí ki he Siasí.

'I he ma'u hoku tāpuaki fakapētēlaké 'i hoku ta'u 16, na'e tala'ofa kiate au te u hoko ko ha tākiekina lelei 'i hono tokoni'i 'eku tamaí ke kau mai ki he Siasí. Na á ku talanoa mo ia kau ki he ngaahi me'a ne u ako 'i he seminelí. Na á ku talanoa ange kau ki he folofolá 'oku hā ai kuo pau ke papitaiso mo hilifakinima kae lava ke hū ki he pule'anga 'o e 'Otuá (vakai, Sione 3:5). Na á ku tangi 'i he'eku talanoa ange kau ki he ngaahi tāpuaki 'o e temipalé te ne lava 'o fakataha'i kimautolu 'o ta'engatá.

Na á ku ako 'i ha 'apiako tokosi'i 'i 'Alesona, USA. Na á ku ma'u ha ngaahi kaungāme'a lelei 'i he ako mā'olungá, neongo ko au tokotaha pē 'i he'eku kalasí na'e kau ki he Siasí. Ko Palesiteni Tēvita O. Makei (1873–1970) na'e palōftita 'i he taimi ko iá. Na'a mau fa'a fanongoa 'ene akonaki "ko e mēmipa kotoa pē [ke hoko ko] ha

faifekau" (vakai, *Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Tēvita O. Makei* [2011], vahe 6). Na á ku faka-afe'i mo hoku tokoua ko Meleliní homa ngaahi kaungāme'a 'e n'ihi ke ako'i kiate kinautolu e lēsoni 'a e kau faifekaú 'i ha fa'ahita'u māfana 'e taha. Na'e hili pē ha lēsoni 'e ua na'e 'ikai ke nau toe fie kau mai. Na á ma lotomamahi, ka na'e 'ikai ke 'osi ai 'emau feohí.

Na á ku 'alu ki he 'univēsití 'i he faka'osinga 'o e fa'ahita'u māfana ko iá. Lolotonga e semesitā 'o e fa'ahita'u failaú, ne u ma'u ha tohi mei he'eku tangata'eikí. Na á ne pehē: "Ko ha tāpuaki ma'ongo'onga mo'oku ke u hoko ko e 'ulu ki ha fāmili 'o ha tamaiki fefine faka'ofo'ofa. Koe'uhí ko ho'omo fakamo'oni mālohi ki he ongoongolelé mo ho'omo fakafeohi ki homo kaungāme'a 'i he fa'ahita'u māfana kuo 'osí, na á ku kamata fakamaatato ai ke sai'ia

'i he Siasí. Lolotonga 'eku vali fale 'i tu'a ka ke 'i loto koe mo e toenga e tamaikí 'o fai e ngaahi fakatahá, ne u ongo'i fakapapau kuo fe'unga 'eku tu'u mei tu'a 'o sio atu ki lotó. Kuo tā tu'o lahi 'eku fakamālō ki he Tamai Hēvaní koe'uhí ko ho'omo fa'eé pea mo 'ene tupu hake 'i he Siasí pea mo e founiga kuó ne ohi hake 'aki kimouá."

Na'e 'ikai fuoloa mei ai na'e papi-taiso 'eku tamaí, pea hili pē ha ta'u 'e taha na'e sila'i homau fāmili ki he nofo taimí mo e nofo ta'engatá 'i he Temipale Mesa 'Alesoná.

Neongo na'e 'ikai kau mai ha taha 'o homa ngaahi kaungāme'a ki he Siasí, ka na'e kau mai 'a e tokotaha mahu'inga taha ki he'ema mo'u. 'Oku 'ikai ke tau teitei 'ilo'i e founiga 'e tāpuekina ai kitautolú 'i he taimi te tau muimui ai ki he akonaki 'a e palōftá. ■

Diane Mitchell Call, 'Alesona, USA

Lolotonga 'eku vali fale 'i tu'a ka ke 'i loto koe mo e toenga e tamaikí 'o fai e ngaahi fakatahá, ne u ongo'i fakapapau kuo fe'unga 'eku tu'u mei tu'a 'o sio atu ki lotó.

FEKUMI KIA 'ETIENÍ

Na'á ku 'alu ke 'a'ahi ki he 'api 'o haku kaungāme'a na'e 'ikai ke kau ki he Siasí 'i ha ngaahi uike s'i kimu'a peá u mavaha ki he ngāue fakafaifekau taimi kakató. Ne u fakataumu'a ke u nofo ai 'i ha k'i miniti s'i pē, ka koe'uhí ko e 'oha lōvaí, na'e pau ai ke u k'i fuoloa ange. Ko ia ne tangutu hifo hoku kaungāme'a, ko 'ene fa'eé, pea mo au 'o mau kamata talanoa kau ki he Siasí pea mo 'eku teu ngāue fakafaifekaú.

Na'á ku fakamatala ange 'e lava ke ui ai au ke u ngāue 'i he ngaahi kolo hangē ko Lio ti Sinelo, Pelo Holisonitei, pe Palasilia.

'Oku 'ikai ke 'ilo pe ko e hā na'e fakakaukau ai e fa'ē hoku kaungāme'a ke 'omai kiate au e tu'asila 'a hono tokoua na'e nofo 'i ha kolo ofi ki Lio ti Sinelo. Na'á ne pehē 'oku totonu ke u 'alu 'o 'a'ahi ki ai 'o ka faifai ange pea ui au ki he feitu'u ko iá.

Na'á ku 'alu ki he ngāue fakafai-fekaú 'i he 'aho 7 'o Siulai 1982. Na'e

lahi e ngaahi kolo kehekehe ne u ngāue aí, 'o kau ai e kolo na'e ofi ki he feitu'u na'e nofo ai e tokoua e fa'ē hoku kaungāme'a. Na'á ku fakakaukau ke u 'a'ahi ki ai, ka na'e 'ikai kau hono 'apí 'i hoku 'eliá. Na'e 'ikai ke u talaange ki he ongo faifekau 'i he feitu'u ko iá kau kiate ia koe'uhí he na'á ku kei faka'amu pē ke u lava pē au 'o 'alu ki ai.

'I he taimi ko iá, na'e māhina pē 'e 18 'a e ngāue fakafaifekaú. Na'e 'osi atu ha ngaahi taimi ne te'eki pē ke u 'a'ahi ki he fāmili 'o e tokoua e fa'ē hoku kaungāme'a.

Hili ha ngaahi ta'u lahi mei ai, na'á ku fetaulaki mo hoku kaungāme'a ta'e-siasi lolotonga ha hulohula 'a e uōtī. Na'á ku 'ilo'i ai ne fakaafe'i ia 'e ha taha hono kāingá, ko e tokoua 'ene fa'eé ko hono hingoá ko 'Etieni na'e toki papitaiso mai ki he Siasí. Na'á ku 'ilo foki na'e toki hiki mai 'a 'Etieni ki homau uōtī mei he siteiti Lio ti Sineló.

Na'á ku sai'ia 'aupito 'ia 'Etieni, pea na'á ma fiefia 'i he talanoa kau ki he'ema ngaahi manatu ki Lio ti Sineló. Na'á ku ongo'i fakamā'ia 'i he'eku toki 'ilo ko e fefine tatau pē 'eni na'á ku fie 'a'ahi ki ai lolotonga 'eku ngāue fakafaifekaú. Na'á ne toki papi mai pē kimu'i ni, hili ha mate fakafokifá hono husepāniti.

Ko e me'ämalié na'á ne fakamole-mole'i pē au he 'ikai ke u tala ki he kau faifekau kehé ke 'a'ahi ange kiate iá. Ka neongo iá, na'á ne fakatumutumu 'i he taimi mole ko ia na'á ne mei fiefia ai 'i he ngaahi tāpuaki 'o e ongoongoleleí.

Ko e ngaahi faka'ise'isa pehení 'oku 'ikai ko e kau 'osi ngāue fakafaifekaú pē te nau ongo'i iá ka 'e lava ke a'usia ia 'e kitautolu kotoa pē 'o kapau te tau ta'etokanga ki he ngaahi ue'i 'a e Laumālié, 'o tatau ai pē pe ko hano fakaafe'i 'o ha kaungāme'a ki ha 'ekitivití 'o e Siasí pe ko e fakaafe'i ha kau fiefanongo ki he ongo faifekaú. Ke tau ò mu'a ki he 'Eikí 'o kole ha tataki fakalaumālie. Te Ne folofola mai kiate kitautolu 'i he kihí'i le'o s'i 'o e Laumālié. Te Ne foaki mai 'a e tokoni te tau fie ma'u ke fakahoko 'aki e ngāue fakafaifekaú 'i he mateaki mo e 'ofa. ■

Elson Carlos Ferreira Paraná, Palásila

Langa Hake e Pule'angá

'i Aositeléliá

Fai 'e Peni Lōpinisoni

He hopo hake 'a e la'aá 'i he Mo'unga Poa Poa (Baw Baw), 'oku fai 'e Kālani Polokisi e me'a 'okú ne manako aí: tufunga. 'Okú ne malimali 'i he'ene fokotu'u ha konga papa 'e taha ki hono tu'u'angá, pea ongo'i 'ene lavame'a 'i hono fai lelei e ngāuē.

He 'ikai te ke teitei mahalo 'oku tuli 'a Kālani 'i ho'o siofi ia he'ene ngāuē. Ka 'oku 'ikai ko ha me'a ia ke ne holomui ai. I he mahino 'a Kālani, 'oku hangē na'e fe'unga pē ia ke ne fai 'ení. Pea mahalo na'e totonu pē ia—he ko e to'u tangata 'ení 'e nima 'o hono fāmilí ko e kau tufunga.

'Okú ne pehē, "Na'á ku mavahe mei he akó 'i hoku ta'u 15, ke kamata 'eku ako ngāuē." Kapau te ke ma'u ha ngāue 'okú ke sa'i'a ai, 'oku angamaheni pē ia ki he kau 'Aositeléliá ke nau mavahe mei he akó 'o ngāue taimi kakato 'i he ngāue ko iá. Na'e talu mei ai mo e tufunga 'a Kālani. 'Oku tatau ai pē pe 'okú ne langa fale, fakatupulaki 'ene fakamo'oní, pe fua faivelenga hono fatongiá, 'oku femou'ekina ma'u pē 'a Kālani 'i hono langa hake e pule'anga 'o e Otuá.

I he founiga tatau pē kuo te'eki hanga ai 'e he mole 'ene fanongó 'o ta'ofi ia mei he'ene fakalakalaká, 'oku pehē pē 'a e te'eki ke ta'ofi ai 'ene

faka'amu ke ako mo malanga 'aki e ongoongoleleí.

'Oku pehē 'e Kālani, "I he'eku kei tupu haké, na'e mālō pē ka mahino kiate au ha peseti 'e 10 'o e me'a ne lea 'aki mei he tu'unga malangá." Na'á ne fie ngāue fakafaifekau taimi kakato ka koe'uhí ko 'ene fanongó na'e 'ikai ai ke ne fe'unga. Ka neongo iá, na'á ne lotu mo falala 'e fai pē finangalo 'o e 'Eikí. Na'e hoko leva ha me'a ta'e-'amanekina: na'e toe kovi ange e fanongo 'a Kālani.

"I hoku ta'u 18, na'á ku matu'aki tuli ai 'i ha māhina 'e ono. Na'á ku 'alu ki he lotú ko e ngaahi ongó, koe'uhí he ko e me'a pē ia ne u ma'u mei aí," ko 'ene fakamatalá ia.

Lolotonga 'ení, na'e fakatupulaki 'e Kālani 'ene fakamo'oní pea falala ki he Laumālié. Ka ko e me'a na'e hāngali ko ha 'ahi'ahi lahí na'e hoko ia ko e tali ki he'ene ngaahi lotú. Koe'uhí ko e maholo fakafokifá 'i he'ene fanongó, na'e pau ai ke tafa hono telingá, 'a ia na'e fakalakalaka ai 'ene fanongó 'o fe'unga ke ne ngāue fakafaifekau taimi kakato. Na'e 'alu leva 'a Kālani 'o ngāue 'i Peefi, 'Aositelélia.

Ko e taimi ní 'oku hoko 'a Kālani ko e palesiteni 'o e Kau Talavoú 'i hono

'Oku 'ikai lava 'e he ngaahi fakafe'ātungiá mo e mole e fanongó ke ta'ofi 'a e tokotaha lahi kei talavou ko 'ení 'i he'ene tokoni ke fakavave'i e ngāue 'a e 'Eikí 'i Aositeléliá.

uōtí 'i Moe, Vikatōlia 'a ia 'okú ne tokoni'i ai 'a e kau talavou 'e toko 10 ke nau tu'u ma'u 'i he ongoongoleleí 'i ha feitu'u 'oku faingata'a 'aupito ke fai ia. 'Okú ne fai 'ení 'aki 'ene fakamamafa'i 'a e fatongia 'o e Laumālié 'i hono langaki 'a e ului mo'oní.

'Okú ne pehē, "Oku mau feinga ke taki 'a e kau talavoú ke nau a'usia honau fakaului pē 'onautolú 'o fou 'i hono lau e Tohi 'a Molomoná mo kau ki he ngaahi polokalama 'a e Siasí."

'Oku 'ilonga pē 'a e ola e ngāue 'a e tangata tufunga to'u tangata nima ko 'ení, 'oku hāsino ia 'i he'ene langa falé, ko 'ene fakamo'oní ki he ongoongoleleí, pea mo 'ene faiako ki he kau talavou 'i hono uōtí. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'á ne fa'ú 'i Iutā, USA.

FAKAMATALA LAHI ANGE KAU KIA KĀLANI

*Ko e hā e fa'ahinga 'ekitiviti 'oku
'atā ma'a e kau tāutaha kei talavoú?*

'Oku fai e fakataha lahi i'Aositelēlia he ta'u kotoa pē pea 'oku fakaafe'i e kau Kakai Lalahi Kei Talavou (YSA) kotoa pē ke nau fakataha mai ki ai. 'Oku tokoni 'eni ke faingamālie ki he tokotaha kotoa ke nau fe'iiloaki ai, he koe'uhí 'oku movete 'a e kakai lalahi kei talavou i'Aositelēlia. Ko ha feilaulau lahi 'eni ma'a e kāingalotú, koe'uhí te nau fononga i ha ngaahi lau maile ke a'u ki ai.

*Ko e hā e me'a 'okú ke sa'ia
ke fai i ho taimi 'ataá?*

'Oku ou manako ke va'inga, tau-tautefito ki he pasiketipoló. 'Oku 'i ai e fe'auhi pasiketipolo lahi 'oku fai fakata'u ua i he taimi Pekiá 'a ia 'oku pule'i e he kāingalotú. 'Oku kau ai 'a e fe'auhi ma'a e kakai fefiné, fe'auhi fakahū poini e tolú (three-pointer), mo ha fe'auhi fakahū.

KO E SIASÍ I 'AOSITELĒLIÁ

Kāingalotu 'e toko 143,891

Ngaahi ha'ofanga lotu 'e 303

Senitā hisitōlia fakafāmili 'e 145

Ngaahi misiona 'e 6

Temipale 'e 5

NGAAHI MO'ONI'I ME'A FEKAU'AKI MO 'AOSITELĒLIÁ

Kolomu'a: Kenipela

Lea fakafonuá: faka-Pilitānia

I HE LAU FIKÁ

Tokolahī ange i he kakai 'e

toko 23 milioná

Lahi ange i he pa'ake

fakafonua 'e 500

Ko e hala fakafonua lōloa taha

i māmaní 'a e Hala Pule'anga 1

(Highway 1), 'a ia 'okú ne takai'i

e fonuá i ha maile 'e 9,000

(14,500 km).

'Ikai Kau Ki ha Tafa'aki

KO E FOUNGA
'OKU TĀKIEKINA AI
'E HE MĪTIÁ KITAUTOLÚ

Fai 'e 'Eisia Teeni

hotau māmani fakaonopooni mo fonu tekinolosiá, 'oku taulōfu'u mai e ngaahi me'a ke fili mei aí: sio hen'i, lau 'ena, fanongo ki hen'i. 'Oku fonu hotau sōsaietí 'i he mītiá mo e ngaahi fakamānakó, pea ko e ivi 'oku nau tākiekina 'aki 'etau tuí, fakakau-kaú, mo e ngaahi ngāué 'oku olopoto ka 'oku mālohi. 'Oku tākiekina 'e he ngaahi me'a 'oku tau fakafonu'aki 'etau fakakaukaú 'a 'etau fakafotunga 'i he mo'uí—'oku tau hoko ai 'o tatau mo ia 'oku tau fakakaukaú'. Na'á ku fekumi 'i he'eku ako 'i he 'univēsití ki he ivi tākiekina 'o e mītiá, pea ko e ola taulōfu'u ne u 'ilo'í ko e mītia ko ia 'oku tau fili ke faka'aonga'í kuo pau ke ne ueseia kitautolu, 'o tatau ai pē pe ki he leleí pe ki he koví.

Kuo fakamatala'i 'e 'Eletā Tēvita A. Petinā 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Ko

e tekinolosiá 'iate ia pē 'oku 'ikai ma'unimā lelei pe kovi. Ka ko e ngaahi taumu'a kuo a'usia 'o fakafou 'i he tekinolosiá ko e ngaahi faka'ilonga taupotu taha ia 'o e leleí pe kovi."¹ 'Oku 'ikai ko hotau fatongiá ke ta'etali e tekinolosiá, ka ke faka'aonga'i ia 'i ha ngaahi founga te ne tāpuekina 'etau mo'uí.

Te tau lava 'o faka'aonga'i 'a e mālohi 'o e mītiá ki he'etau leleí, ke fakatupulaki 'etau ngaahi fakakaukaú mo e 'ulungāngá 'aki 'a e:

(1) Fakahā 'oku tākiekina ngofua kitautolu

‘e he mītiá pea ‘ilo’i ‘a e founiga ‘okú ne tākiekina ‘aki kitautolú.

(2) ‘Ilo’i pea fili ‘a e ngaahi mītia ‘oku tākiekina leleí.

‘Oku Founiga Fēfē Hono Uesia Kitautolu ‘e he Mītiá?

‘Oku ‘ikai ha taha ‘e hao mei he ivi tākiekina ‘o e mītiá. He ‘ikai ke tau ‘amanaki ke tau fiefia ‘i he mītia na e fakataumú'a ke ne uesia faka‘atamai mo fakaeloto kitautolú ta‘ekau ai hano tākiekina ke fakatlonga ‘i he‘etau fakakaukaú ‘a e faiva, tohi laukonga, pe fo‘i hiva kuo fuoloa ‘ene ‘osí. Ko kinautolu ‘oku nau tui ‘oku ‘ikai ke uesia kinautolu ‘e he mītiá ko kinautolu ia e kakai ‘oku uesia lahi tahá he ‘oku nau faka‘ikai‘i ‘a e ivi tākiekiná pea ‘oku ‘ikai ai ke nau malu mei ai. Hangē ko e founiga ‘e kei hū māmālie ai pē e vaí ‘i ha ava ‘o ha vaká, ‘o tatau ai pē pe te tau fakahā ‘a e matāmamá pe ‘ikai, ‘e pehē pē ‘a e hoko-hoko atu hono tākiekina ‘e he mītiá ‘etau ngaahi fakakaukaú pe ‘oku tau tali hono olá pe ‘ikai.

‘E lava ke uesia ‘e he ngaahi mītia fakamānakó ‘etau ngaahi fakakaukaú ‘i ha‘atau faka‘ao-nga‘i ia ko ha fakanonga mei he ngaahi mafasia ‘o ‘etau mo‘ui faka‘ahó. ‘Oku tau fa‘a faka‘ao-nga‘i e mītiá ko ha fakafiemālie fakataimi mei he‘etau ngaahi faingata‘a ia faka‘ahó, ‘o tatau ai pē pe ‘i he hele‘uhilá, ngaahi tohí, televisoné, ngaahi makasiní, pe mūsiká. Neongo ‘oku tau faka‘aonga‘i e mītia fakamānakó ko ha fakanonga‘anga, kuo pau ke ‘oua na‘a tau tuku hifo ai ‘etau ngaahi tu‘unga mo‘ui. Ko e taimi ia kuo pau ke tau matu‘aki tokanga ai

ki he me‘a ‘oku tau fakakaukau ki aí.

‘Oku ongo‘i ‘e ha nī‘ihi ke nau tali ha pōpoaki pē ‘oku ‘omi ‘e he mītiá ke nau a‘usia ai e fiefia kakato ‘i he mītia fakamānakó, pea ‘i he me‘a ni ‘oku hanga ai ‘e he ngaahi fakakaukau kuo fokotu‘ú ‘o tākiekina e ngaahi fakakaukau ‘oku nau ‘ilo fakapapau‘í. Na‘e fakamatala‘i ‘e he kau fakaanga ‘o e hele‘uhilá ‘a hono ngāue ‘aki e fo‘i fakakaukau ko ‘ení ‘i he hele‘uhilá:

“‘Oku makatu‘unga e tui ‘oku mo‘oni e me‘a ‘oku hoko ‘i ha faivá mei hono tomu‘a fakahā ‘oku mo‘oni ia ‘i he konga ki mu‘a ‘o e faivá pea toutou

mo‘oni iá, te tau loto-fiemālie pē ke ta‘ofi fakataimi‘etau ta‘etuí, pea li‘aki ‘etau veiveiuá mo ‘etau fakakaukau fakapotó ka tau tui ki he māmani fakamuna ‘o e faivá.”²

Kapau te tau li‘aki ‘etau ta‘etuí, ‘oku tau fa‘a fakahehema ai ke tali lelei e ngaahi tu‘unga ‘ulungāngá, fakatu‘a-melié, mo e ngaahi tui ‘oku faka‘ali‘ali mai ‘e he mītiá. Ko ia ai, ‘e ala tākiekina olopoto ‘e he mītiá ‘etau ngaahi fakakaukaú. Ka ‘oku fakatu‘utāmaki ‘a e ivi tākiekina ko ‘ení he te tau ala tali ai e ngaahi fakakaukau ‘oku ‘ikai ke ongongofua mo e ngaahi tefito‘i mo‘oni ‘o e ongongoleléi.

Na‘e fakatokanga mai ‘e ‘Eletā Sefili R. Hōlani ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Aposetolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá ‘a e ngāue ‘a e mītia fakamānakó ‘i he taimi na‘á ne pehē ai, “Na‘á ke ‘ilo nai ko e ‘uhinga faka-Latina totonu ‘o e fo‘i lea *fakaoli* ko e ‘tohoaki‘i ‘o ha fakakaukau na‘e fakataumú'a ke kākaa‘i?”³ Ko e taimi ‘e nī‘ihi, ‘oku tau fekumi ki ha me‘a ke ne tohoaki‘i [‘etau fakakaukaú]. ‘Oku tau hanga leva ki he mītiá ke ne tohoaki‘i ke hanganoa ‘etau fakakaukaú mei he ngaahi palopalemá, pea tau fakafalala ki ai ke ne fakamālohi‘i kitautolu ke tau tui ki ha fa‘ahinga me‘a pē te ne ‘omi. Ko ‘ene tui-ngofua ange ko ē ‘a e mītiá, neongo ai pē pe ‘e tonu pe hala, ko ‘ene lahi ange ia ‘etau fiefia.

Na‘e pehē ‘e Kēleni E. Tili ko ha mataotao ki he ‘atamaí (psychologist): “I he taimi ‘oku tau fu‘u tokanga ai ki he ngaahi talanoa fa‘ú, ‘oku liliu leva ‘etau ngaahi tō‘ongá mo e tuí ‘o tatau mo e ngaahi fakakaukau mo e

‘Oku ‘ikai ko hotau fatongiá ke matu‘aki faka‘ehi‘ehi mei he mītiá pe ko e ta‘etali pē e mītia ‘oku koví ka ko hono fili e mītia ‘oku fakatupulaki mo langaki mo‘ui.

fakahoko ia ‘i he toenga ‘o e faivá ke ne fakaloto‘i e ngali kehe pe tōtō atu ‘o ha ‘ātakai, ākenga ‘o ha kuonga kehe, pe ngali kehe e kau faivá, koe‘uhí ke tau ongo‘i mo‘oni e laumālie, ‘ulungaanga, mo e feōngoaki ‘o e faivá. Kapau ‘oku taukei e taha fa‘u faivá ‘i hono fakafotunga ke hā ngali

tui 'oku hoko 'i he talanoá. 'Oku tau li'aki 'etau ta'etuí pea 'i he'etau fai iá, 'oku tau fakangofua ai kitautolu ke tau tali 'a e founiga tui 'oku fakatataa'i 'i he māmani fa'ú pea tau mo'ui 'aki e ngaahi tui mo e fakakaukau ko iá. Ko e taimi lahi 'oku ue'i 'e he me'a 'oku tau sio ai 'i he hele'uhilá ha liliu pe 'omi ha tali ka 'oku 'ikai ke tau 'ilo 'ene hokó. Ko e founiga 'eni 'oku fakafotunga'i ai 'e he māmani fakamuna 'o e mītiá 'a e me'a 'oku mo'oní."⁴

I hono fakangofua 'o e mītiá ke ne fakahoko hono taumu'a ko e *fakaoli'i* kitautolú, mahalo te tau fakafetongi 'etau ngaahi fakakaukau potó 'aki 'a e ngaahi fakakaukau kuo fokotu'u mai 'e he mītiá, 'a ia 'e faka'au ke liliu ai 'etau ngaahi tuí mo e 'ulungāngá. Na'e pehē 'e Eletá Térita B. Haiti (1906–2004) 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "I he founiga tatau pē 'oku tataki ai kitautolu 'e he fakakaukaú ke fai ha ngāué, 'e lava 'e he fakae'á 'o tataki ke fakahoko e me'a 'oku tanumaki 'i he 'atamaí."⁵

'Oku mahu'inga ke tau fili e mītiá 'oku langaki mo'ú pea 'ilo'i te ne ala tākiekina ngofua kitautolu, ka tau lava 'o mapule'i e tākiekina 'o e mītiá 'i he'etau mo'úi. 'Oku uesia 'e he mītiá 'etau ngaahi fakakaukaú pea ko ia te ne lava ai 'o tākiekina 'etau ngaahi ngāué. 'Oku 'uhinga e fale'i 'a e Tu'i ko Penisimaní kiate kitautolu he 'ahó ni: "Mou faitotonu má'u pē, mo ho'o mou ngaahi fakakaukaú, mo ho'omou ngaahi leá, mo ho'omou ngaahi ngāué" (Mōsaia 4:30).

'Oku Founiga Fēfē 'Etau Fili 'a e Mītiá 'Oku Leleí?

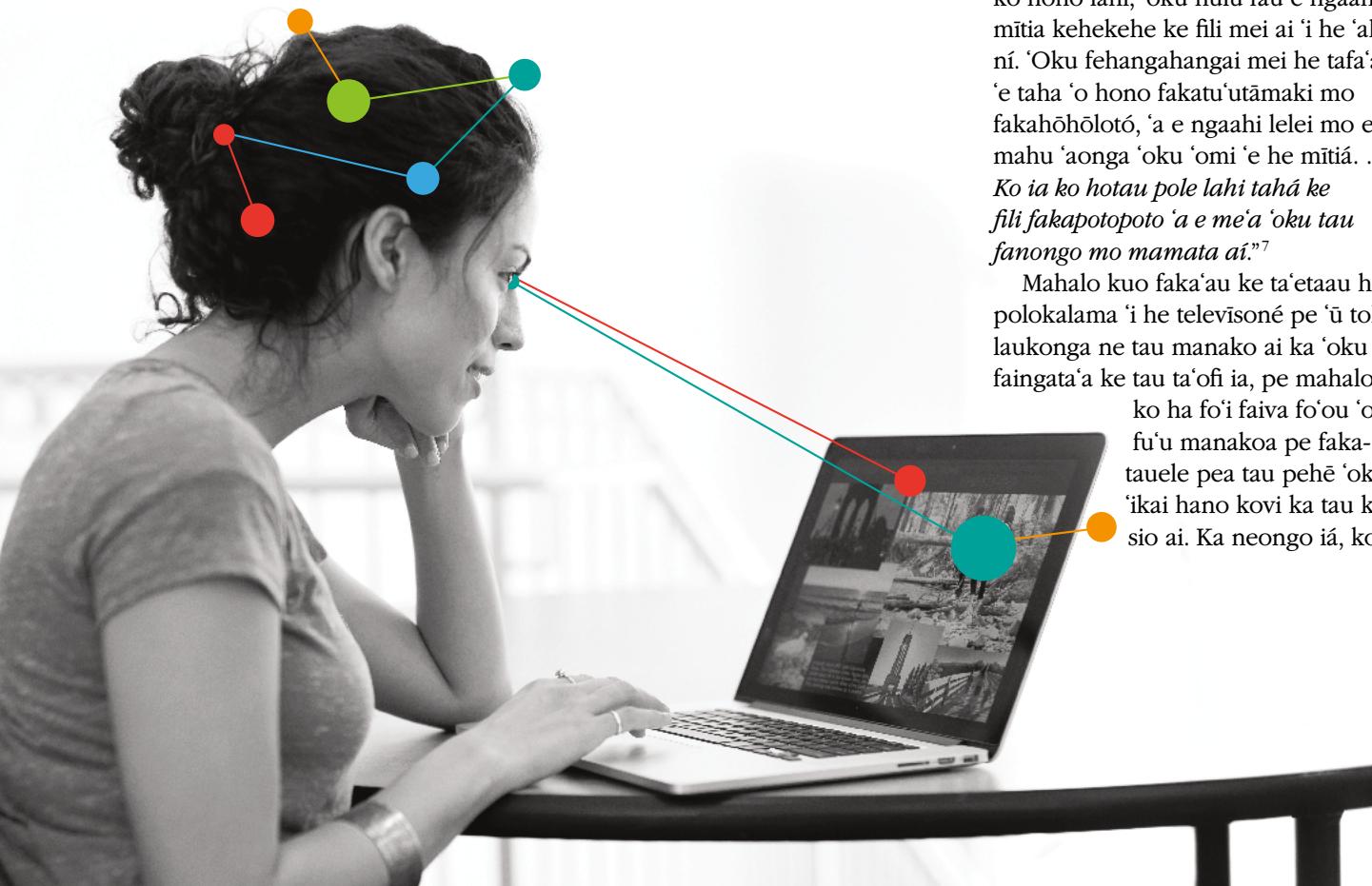
Te tau lava 'o 'ilo'i 'a e ngaahi fili ke faí 'i he mahino kiate kitautolu 'a e ivi tākiekina 'o e mītiá 'i he'etau mo'úi. 'Oku mahu'inga 'etau ngaahi filí 'i hono fakakaukaú'i 'etau ongo'i ngofua e Laumālié mo e ngaahi lelei 'okú ne 'ātakai'i kitautolú. 'Oku hanga 'e he fili kotoa pē 'oku tau faí 'o 'omi ke tau toe ofi ange pe toe mama'o ange mei he'etau Tamai 'i Hēvaní.

Na'e tohi 'e he tangata fa'u tohi kalisitiane ko C. S. Lewis 'o pehē: "Ko 'etau mālōloó, 'o a'u ki he'etau va'ingá, ko ha me'a mahu'inga ia. 'Oku 'ikai ha feitu'u 'i he 'univēsi 'e 'e ta'e kau ki ai: ko e mingiming'i me'a kotoa pē, ko e kihii'i sekoni kotoa pē, 'oku 'o e 'Otuá ia kae 'ikai 'o Sētane ia."⁶

'Oku 'ikai ko hotau fatongiá ke matu'aki faka'ehi'ehi mei he mītiá pe ko e ta'etalí pē e mītiá 'oku koví ka ko 'etau ngāue lelei 'aki e mītiá 'oku fakatupulaki mo langaki mo'úi. Me'amālié, 'oku hulu fau e ngaahi mītiá lelei mo fakatupulaki 'i he ngaahi mītiá ko ia ke tau fili mei aí, 'a ia 'oku poupou'i mo faka'apa'apa'i ai e taufatungamotu'a. 'Oku ta'efā'alaua e ngaahi tohí, hele'uhilá, hivá, mo e ngaahi me'a kehe 'oku 'i ai e ngaahi pōpoaki 'o e 'amanaki lelei mo fiefiá, 'ofá mo e anga'ofá, nēkeneká mo e fakamolemolé.

Na'e pehē 'e Eletá M. Lāsolo Pālati 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá: "Koe'uhí ko hono lahí, 'oku hulu fau e ngaahi mītiá kehekehe ke fili mei ai 'i he 'aho ní. 'Oku fehangahangai mei he tafa'aki 'e taha 'o hono fakatu'utāmaki mo fakahōhōlotó, 'a e ngaahi lelei mo e mahu 'aonga 'oku 'omi 'e he mītiá. . . . Ko ia ko hotau pole lahi tahá ke fili fakapotopoto 'a e me'a 'oku tau fanongo mo mamata aí."⁷

Mahalo kuo faka'au ke ta'etaau ha polokalama 'i he televīsoné pe 'ū tohi laukonga ne tau manako ai ka 'oku faingata'a ke tau ta'ofi ia, pe mahalo ko ha fo'i faiva fo'ou 'oku fu'u manakoa pe fakatauele pea tau pehē 'oku 'ikai hano kovi ka tau ka sio ai. Ka neongo iá, ko

hono tuku hifo ko ia hotau tu'unga 'ulungāngā 'okú ne fakafaingofua'i ai ke tuku hifo 'o toe ma'ulalo ange 'i he kaha'ú kae 'oua leva kuo tau tukulolo kakato ki he ngaahi fakahōhōloto 'a ia 'e faingata'a ke tau toe tafoki mei aí. Ka 'i he'etau fokotu'u mo'otautolu ha tu'unga 'ulungaanga te ne tali 'a e mītia pē ko ē 'oku fakatupulaki ki he'etau mo'uí, 'oku tau faka'atā ai kitautolu ke tau toe ongo'ingofua ange 'a e Laumālié.

Te tau lava ke muimui ki he fale'i ta'engata na'e fai 'e Sūsana Uesilī 'i he 1725 ki hono foha ko Sioné, ko e tokotaha na'a ne fokotu'u 'a e siasi Metotisí: "Te ke fakamaau'i nai e tu'unga fakalao pe ta'efakalao 'o e fiefiá, [o e tō'onga loto-ma'a na'e ngali fakatu'utāmakí? Fakakaukau ki he fakahinohino ko 'ení.] Ko e hā pē fa'ahinga me'a 'okú ne holoki 'a ho'o taumu'á, maumau'i e angamalū 'o ho konisēnisí, fakafehu'ia ho'o ongo ki he 'Otuá, pe te ne fakamoleki e fiefiá 'i he ngaahi me'a fakalaumālié; ko hono fakanounouú, ko e hā pē me'a 'okú ne fakatupu e mālohi mo e mafai 'a ho sinó ke lahi ange 'i ho 'atamaí; ko e angahala ia kiate koe, neongo 'ene hā ngali ta'e-ha-melé."⁸

Ko e Mālohi ke Filí

'I he'etau fili ke ngāue 'aki e mītia 'okú ne langaki e mo'ui ma'á, 'oku tau fakaafe'i ai e Laumālié pea faka'atā ke fakamālohia kitautolu. 'Oku ako'i mai 'e he ongoongolelei 'o Sīsū Kalaisí 'oku tau ma'u e mālohi ke fili ma'atautolu pē (vakai, 2 Nīfai 2:26). 'Oku hanga 'e he fekumi ki he ngaahi me'a 'oku "mā'oní'oni, faka'ofo'ofa, pe ongoongo lelei pe fe'unga mo hono vīkiviki'i" (Ko e

Ngaahi Tefito 'o e Tui 1:13) 'o fakaava hotau lotó mo e 'atamaí ke tau ma'u e ngaahi fakakaukau mo e tō'onga te ne tataki kitautolu ki he 'ulungāanga mā'oní'oni. 'I he ngāue ko 'ení, 'e tāpuekina ai kitautolu 'aki e malu mei he ngaahi ivi tākiekina 'o e filí (vakai, Hilamani 5:12).

Ko e ngaahi fakalakalaka fakatekinolosia 'i he mītia, 'a ia kuo faitāpuekina 'aki kitautolu 'e he 'Eikí, 'oku hoko mai ia mo ha fatongia ke tau fili 'a e founiga te tau faka'aonga'i ai e ngaahi tekinolosia ko iá. Kuó u sio tonu 'i he'eku fakatololó mo e a'usiá, 'i he ola 'o e mītia, 'o tatau ai pē pe 'oku tau fili ke fakahaa'i ia pe 'ikai. 'Oku 'atā ma'atautolu ke tau fili 'a e angahala fakalieliá pe ko e fakatupulaki mo langaki mo'uí. 'Oku 'i ai 'etau fili—ka ko e mahu'inga tahá, 'oku tau ma'u e mālohi ke filí. ■

'E lava foki e tohi *Ki hono Fakamālohia* 'o e *To'u Tupú* ke toe pehē ki hono fakamālohia 'o e kakai lalahi kei talavoú. 'Oku 'i ai ha ngaahi fakahinohino lelei 'aupito 'i he konga 'o e "Fakafiefiá mo e Mītia" ke tau fili mei ai. 'Oku nofo 'a e taha na'a ne fa'u 'i 'Itutā, USA.

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. David A. Bednar, "To Sweep the Earth as with a Flood" (Brigham Young University Education Week devotional, Aug. 19, 2014), speeches.byu.edu.
2. Joe Boggs mo Dennis Petrie, *The Art of Watching Films* (2004), 43; tānaki atu e fakamamafa'i.
3. Jeffrey R. Holland, "Sanctify Yourselves," *Liahona*, Jan. 2001, 48.
4. Karen Dill, *How Fantasy Becomes Reality: Seeing Through Media Influence* (2009), 224.
5. David B. Haight, "Personal Morality," *Ensign*, Nov. 1984, 70.
6. C. S. Lewis, *Christian Reflections*, ed. Walter Hooper (1967), 33.
7. M. Russell Ballard, "Let Our Voices Be Heard," *Liahona*, Nov. 2003, 16; tānaki atu e fakamamafa'i.
8. Susanna Wesley: *The Complete Writings* (1997), 109.

'ALU 'O VAKAI 'A LEPEKA

Fai 'e Mindy Raye Friedman

Kuo lava ha ngaahi māhina si'i 'eku ngāue fakafaipekaú 'i hoku misioná 'i he Misiona Ilinoisi 'i Sikākou Sauté peá u kei ngāue pē 'i hoku fuofua 'eliá. Na'e toki tāpuni e 'elia 'o e ongo sisitā na'e ofi mai kiate kimauá, ko ia na'a ma fatongia 'aki e kau fiefanongo kotoa pē 'oku lea faka-Sipeini 'i he feitu'u ko iá. Na'e 'i ai ha fefine ai ko hono hingoá ko Lepeka.

Ko e fuofua taimi ne ma fetaulaki ai mo Lepeká, ne u 'ohovale he'ene tuí. Na'a ne nofo 'i he konga ki lalo 'o ha fale, 'a ia na'e pau ke ma tukituki 'i hono matapā luvá ke ne ha'u 'o fakaava e matapaá kiate kimaua. Na'e kamata ako'i ia 'e he ongo faifekau kimuá hili 'ene kole e tatau 'o e vitiō *Ma'u 'a e Tui kia Kalaisi*. Kapau na'e 'ikai ke ne kole ha fo'i vitiō, na'e 'ikai ke mei lava 'e he ongo faifekau 'o 'ilo'i ia.

Na'a ku lava 'o tala mei he me'a na'a ne fakamatala mái na'e faingata'a e mo'ui 'a Lepeká. Ko ha taha ia na'e mo'ui fiefia, ka kuo fakamavahe'i ia mei hono fohá mo e toenga e fāmilí. Neongo na'e 'ikai lahi 'ene pa'angá, na'a ku ongo'i e 'ofa 'a e 'Eikí kiate iá.

I he'ema ako'i iá, na'a ku lava 'o tala 'okú ne ongo'i e Laumālié. Na'e hoko 'ema 'a'ahí ko ha me'a fakafiefia ia kiate ia. Me'apangó ko 'ene fu'u nofo mama'ó, na'e faingata'a ai ke ma 'a'ahí ma'u pē kiate ia.

Na'a mau konifelenisi fakasouni 'i ha 'aho Falaite 'e taha, ne ma palani ai ke ma 'alu he 'osi e konifelenisí ki he konga ko ia homa 'eliá koe'uhí he na'a ma 'osi ofi atu ai. Na'a ma 'eke kia Lepeka pe 'e 'i 'api pē, ka na'a ne pehē 'e 'i he ngāue ia. Na'a ma fakakau-kau ke ma kei 'a'ahí pē ki he kau fiefanongo kehe na'e 'i he feitu'u ko iá.

Na'a ma iku 'o fakamoleki ha taimi lahi

ange 'i ai, pea na'e 'ikai ke ma fakapapau'i pe ko e hā te ma faí. Na'e pehē mai leva hoku hoá, "Oku ou tui 'oku totonu ke ta 'alu 'o vakai pe 'oku 'i 'api 'a Lepeka." Na'e 'ikai ke 'uhingamālie kiate au e fokotu'u ko 'ení he na'e talamai 'e Lepeka 'e 'ikai ke 'i 'api. Na'a ku ongo'i ha le'o 'oku fanafana mai kiate au he taimi ko iá, "Foki 'o 'a'ahí ki ai." Ne u ongo'i hangē na'e fusi fakamālohi'i hoku sinó ke hanga ki he feitu'u 'oku halanga ki he fale 'o Lepeká. Ko e ongo mālohi taha ia kuó u ongo'i 'i ha toe taimi ange.

Na'a ku talaange ki hoku hoá ke fakatafoki e kaá, pea na'a ma ò ki he 'api 'o Lepeká. Na'a ma tukituki tu'o ua 'i he matapā luvá, ka na'e 'ikai ha taha. Na'a ku loto-mamahi he ne u 'ilo'i kuo pau pē na'e 'i ai e 'uhinga na'e fekau'i ai kimaua 'e he 'Eikí ki aí. Na'a ku fokotu'u ange ke ma toe tukituki faka'osi pē. Na'a ma talitali pē, pea 'i he 'amanaki ke ma fokí, na'e fakaava mai 'e Lepeka e matapaá.

Na'a ne 'i 'apí koe'uhí he na'e toki tuli ia mei he'ene ngāue, pea na'a ne fu'u fie ma'u ke talanoa ki ha taha. Na'a ne lotua ke ma 'a'ahí ange kiate ia. Na'a ne talamai ko 'ene ongo 'āngeló kimaua. Na'a mau fepōtalanoa-'aki pea na'a ma fakafiemālie'i ia 'aki hono ako'i kiate ia e ongoongoleleí.

'Oku ou fiefia 'oku 'afio'i 'e he Tamai Hēvaní 'Ene fānaú takitaha pea na'a Ne fanongo ki he lotu 'a Lepeká, pea 'oku ou fiefia he'ema muimui ki he ue'i fakalaumālie ke ma 'a'ahí kiate iá, pea ma hoko ai ko e tali ki he lotu ko iá. 'Oku 'afio'i he'etau Tamai Hēvaní e me'a kotoa pē 'oku hoko 'i he'etau mo'ui taki taha, pea 'i he taimi 'oku tau falala ai kiate Iá pea kole 'i he tuí, te Ne tokon'i kitautolu 'i he ngaahi me'a 'oku tau fie ma'u. ■

'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i Tutā, USA.

Na'e 'ikai ha taha
ke ne fakaava e
matapaá 'i he taimi
na'a ma tukituki
ai, ka na'a ma 'ilo'i
na'e fekau'i kima-
ua ki ai ke toko-
ni'i ha taha 'o e
fānau 'a e 'Otuá.

SLOKI HE MĀMĀ

“Neongo ‘e ngali mole ‘etau ‘amanaki he uhuhonga
‘o hotau tūkunga lolotongá, ‘oku talāofa mai ‘e he
‘Otuá e ‘amanaki lelei ‘o ‘Ene māmā.”

Palesiteni Dieter F. Uchtdorf, Tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisi Uluaki,
“Ko e ‘Amanaki Lelei ki he Maama ‘a e ‘Otuá,” Liahona, Mē 2013, 70.

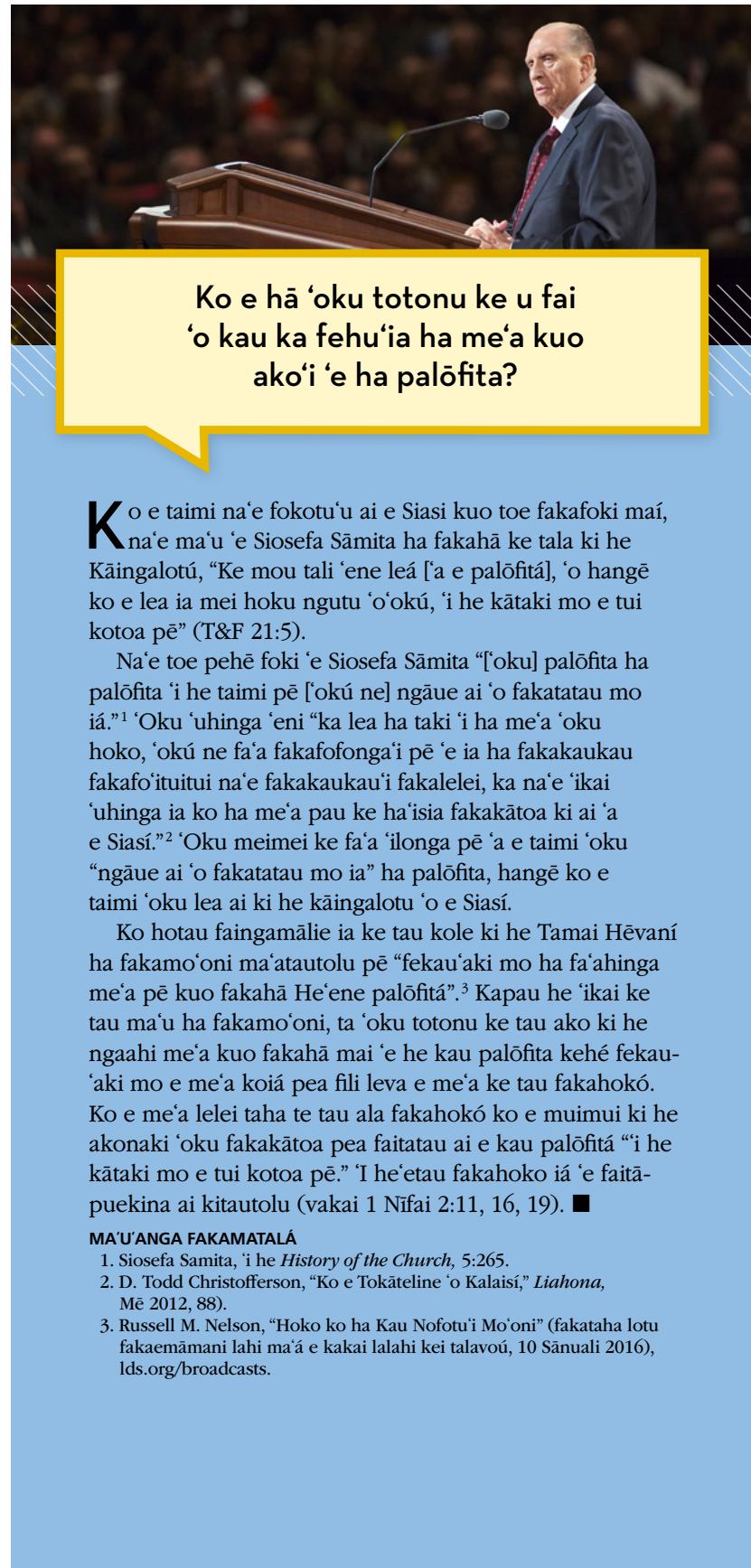

'AI HANGATONU

Kapau na'á ku
faivelenga 'i he maama
fakalaumālié, ko e hā
'oku faingata'a ai ke
faivelenga he taimi ní?

Ko e kakai kotoa pē 'oku ha'u ki he māmaní na'a nau fili 'i he maama fakalaumālié ke muimui ki he palani 'a e Tamai Hēvaní mo tali 'a Sisū Kalaisi ko e Fakamo'uí. Ka 'oku 'ikai 'uhinga ia 'e faingofua pē 'a e talangofuá mo e anga mā'oni'oní 'i he mo'u ni. Kuo to'o 'etau manatu ki he maama fakalaumālié, koe'uhí he 'oku fakataumu'a e palani 'a e Tamai Hēvaní ke sivi'i mo'oni e founa te tau ngāue 'aki 'etau tau'atāina ke filí 'i he mo'u ni. Ko ha konga foki 'e taha 'o 'Ene palaní ke tau ma'u ha sino fakamatelie, 'a ia 'oku mo'ulaloa ki he ngaahi u'a, ngaahi holi, mo e ngaahi 'ahi'ahi na'e 'ikai ke tau 'ilo 'i he'etau kei hoko ko ha ngaahi laumālié. 'Oku hoko 'eni ke faingofua ange hono fakatauvelé'i kitautolu 'e he ngaahi me'a 'oku "anga-fakakakano, fa'a holi kovi, mo anga-fakatēvolo" (Mōsese 5:13), 'a ia ko hono 'uhinga ia 'o e "ko e tangata fakakakanó ko e fili ia ki he 'Otuá" (Mōsaia 3:19).

E lava 'e ha taha ke ne ikuna'i e ngaahi faingata'a ko 'ení 'o kapau te ne "talangofua ki he ngaahi fakahinohino 'a e Laumālié Mā'oni'oní, pea li'aki 'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā'oni'oní 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eiki" (Mōsaia 3:19). 'Oku 'ikai ke faingofua, ka 'e fakamāloha mo liliu koe 'e Sisū Kalaisi 'i ho'o fakafanongo ki he Laumālié, fai 'a e ngaahi fili 'oku leleí, pea ha'u kiate Iá. ■

Ko e hā 'oku totonu ke u fai
'o kau ka fehu'ia ha me'a kuo
ako'i 'e ha palōfita?

Ko e taimi na'e fokotu'u ai e Siasi kuo toe fakafoki maí, na'e ma'u 'e Siosefa Sāmita ha fakahā ke tala ki he Kāingalotú, "Ke mou tali 'ene leá [a e palōfítá], 'o hangē ko e lea ia mei hoku ngutu 'o'okú, 'i he kātaki mo e tui kotoa pē" (T&F 21:5).

Na'e toe pehē foki 'e Siosefa Sāmita "[oku] palōfita ha palōfita 'i he taimi pē [okú ne] ngāue ai 'o fakatatau mo iá."¹ 'Oku 'uhinga 'eni "ka lea ha taki 'i ha me'a 'oku hoko, 'okú ne fa'a fakaofonga'i pē 'e ia ha fakakaukau fakafo'ituitui na'e fakakaukau'i fakalelei, ka na'e 'ikai 'uhinga ia ko ha me'a pau ke ha'isia fakakātoa ki ai 'a e Siasí."² 'Oku meimeい ke fa'a 'ilonga pē 'a e taimi 'oku "ngāue ai 'o fakatatau mo ia" ha palōfita, hangē ko e taimi 'oku lea ai ki he kāingalotu 'o e Siasí.

Ko hotau faingamālie ia ke tau kole ki he Tamai Hēvaní ha fakamo'oni ma'atautolu pē "fekau'aki mo ha fa'ahinga me'a pē kuo fakahā He'ene palōfítá".³ Kapau he 'ikai ke tau ma'u ha fakamo'oni, ta 'oku totonu ke tau ako ki he ngaahi me'a kuo fakahā mai 'e he kau palōfita kehé fekau'aki mo e me'a koiá pea fili leva e me'a ke tau fakahokó. Ko e me'a lelei taha te tau ala fakahokó ko e muimui ki he akonaki 'oku fakakātoa pea faitatau ai e kau palōfítá "i he kātaki mo e tui kotoa pē." I he'etau fakahoko iá 'e faitā-puekina ai kitautolu (vakai 1 Nīfai 2:11, 16, 19). ■

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Siosefa Samita, 'i he *History of the Church*, 5:265.
2. D. Todd Christofferson, "Ko e Tokāteline 'o Kalaisí," *Liahona*, Mē 2012, 88.
3. Russell M. Nelson, "Hoko ko ha Kau Nofotu'i Mo'oni" (fakataha lotu fakaemāmani lahi ma'a e kakai lalahi kei talavoú, 10 Sānuali 2016), lds.org/broadcasts.

KALASI & HA FAINGAMĀLIE AKO TUITUÍ & HONO UA

Ne mole 'eku faingamālie ke vahevahe ai 'a e ongoongoleleí mo 'eku faiako tā pianó. Te u lava nai 'o muimui 'i he ue'i hono hoko ko 'enl?

Fai 'e Belen Chaparro

hoku ta'u 18, na'e hiki hoku fāmilí mei he tafa'aki fakatonga 'o 'Āsenitiná ki he tafa'aki fakatokelau 'o 'Āsenitiná, 'a ia na'e hoko ai 'eku tamaí ko ha palesiteni fakamisiona. I he kamata maí na'e fai ngata'a kiate au mo hoku fāmilí ke mau feangai ki he liliú. Na'e te'eki ke mau maheni mo ha taha pea ne mau kamata leva ke fakasio ha ngaahi 'ekitivití ke mau kau atu ki ai. Ne u fakakaukau ke u to'o kalasi tā piano.

Na'e hoko 'eku faiako tā piano ko Māpelé ko e faiako lelei taha ia kuó u ma'ú. Na'a ku fiefia lahi 'i he ngaahi kalasí, pea na'e kamata ke vave e fakalakalaka 'eku malava ko ia ke tā e pianó. Kaekehe, na'e puke 'a Māpele 'i he kanisaá pea na'a ne faingata'a ia. Na'a ne fakamoleki ha taimi lahi ke fefolau'aki ke 'a'ahi ki he kau faito'o, kau toketaá, mo e kau taula'eiki 'i he ngaahi feitu'u kehekehe. Na'e tu'o lahi 'ene tokoto falemahakí, ka na'a ne toe ake pē pea foki mai 'o faiako 'aki 'a e 'ulungaanga lelei mo e mateaki tatau.

Na'a ku faka'amu he 'aho kotoa pē lolotonga e kalasí ke u vahevahe kiate ia 'a e 'amanaki lelei 'oku ma'u 'i he palani 'a e 'Otuá, 'a e 'amanaki lelei 'oku 'omi 'e Sisū Kalaisi 'i Hono mālohi, ka na'e 'ikai ke u 'ilo pe 'e founga fēfē.

I he taimi na'e fokotu'u mai ai

e kalasí hili e mālōlō 'o e fa'ahita'u māfaná, na'e toe puke 'a Māpele. Hili ha ngaahi taimi 'o e 'ikai ke u toe fanongo meiate iá, na'a ku telefoni ki ai 'o tuku ha pōpoaki ke 'eke pe 'oku fēfē. I he 'aho hono hokó na'e talamai 'e hono 'ofefiné kuo mālōlō 'a Māpele. Na'a ku ongo'i ha fu'u loto-mamahi lahi. Na'a ku 'ilo'i na'e totonu ke u vahevahe kiate ia e ongoongoleleí ka na'a ku toutou fakatoloi hono fai iá pea kuo mole ai e faingamālié.

Na'a ku kamata to'o e kalasi tuituí, pea na'a ku ma'u ha toe faiako lelei 'e taha. 'Okú ne tui ki he 'Otuá, ka 'oku kau ia ki ha tui fakalotu kehe. Na'e kamata ke mau talanoa kau ki he ongoongoleleí 'i ha kalasi 'e taha, pea 'i he taimi na'a ne 'eke mai ai pe ko e hā e tui fakalotu 'oku ou kau ki aí, na'a ku tali ange ko ha mēmipa au 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Na'a ne ngali puputu'u 'i he hingoá, pea ne u fakamahino ange, "Oku mau 'iloa foki ko e kau Māmongá." Na'e tuaiekemo 'ene malimali fiefia mo pehē mai, "Oku ou 'ofa he kau Māmongá!"

Na'a ne hoko atu 'o pehē mai, "Oku ou lava pē 'o tala ko ha Māmonga koe," peá ne kamata fakalau mai leva e ngaahi 'uhingá. Ne u

fiefia na'a ne fakatokanga'i 'eku feinga ke mo'ui 'aki e ongoongoleleí. Na'a ne fehu'i mai kau ki he papitaisó 'i he Siasí. I he'eku fakamatala ange kau ki he papitaisó, na'a ne pehē mai he taimi ko iá, "He 'ikai ke u lava 'o papitaiso ki homou siasí koe'uhí he na'a ku tupu hake 'i ha tui fakalotu kehe." I he'eku fanongo ki he'ene fakamatala kau ki he'ene tuí, ne u ako ha me'a lahi fekau'aki mo e me'a te u lava 'o vahevahe kiate iá. Na'a ku ongo'i e ue'i fakalongolongo kae mālohí ke 'oange ha'ane Tohi 'a Molomona, pea ne u 'ilo'i ko e Laumālié ia 'oku lea mai kiate au.

Ne u ma'u ha Tohi 'a Molomona peá u tohi ha ki'i pōpoaki nounou kae fakamātoato 'i ha la'i pepa pea mo 'eku fika telefoní 'i he tafa'aki 'e tahá, telia na'a 'i ai ha'ane fehu'i. Na'a ku fa'o e la'i pepa 'i loto he tohí, kofukofu'i ia, pea fakapipiki ha lipine ki ai. Ne u foaki ange kiate ia 'i he kalasi hokó. Na'a ne fiefia lahi peá ne fakamālō mai kiate au.

Na'a ku fifili he uiké kakato pe na'a ne ongo'i fēfē nai he'ene fakaava e me'a ofá—pe na'a ne sa'iia ai pe 'ikai. Ne u ki'i tōmui si'i 'i he kalasi hokó ka na'a ku 'ohovale he'ene talitalí 'i he'eku hū atu ki he lokí. Na'a ne fā'ofua mai peá ne fakapapau'i mai kiate au,

"Na'á ku 'ofa, 'ofa 'aupito ai! Ko e tohi na'á ke 'omaí 'oku mālie, 'o kamata pē 'i he talateú 'i he talanoa kau ki he 'ū lau'i peletí. 'Oku mo'oni 'aupito ia! 'Oku mālie e ngaahi potufolofola aí. Na'á ku kamata lau, pea kuó u a'u ki he vaeua'angá. 'Oku 'ikai ke u kei lava 'o ta'ofi hono laú!"

Na'e tafoki e toenga 'o e kalasí ke sio pe ko e hā e me'a 'oku hokó 'i he'enu fanongo ki he'ema fepōtalanoa'aki fiefiá. Na'e 'eke mai 'e ha taha 'o hoku ngaahi kaungá akó, 'a ia ne u fa'a talanoa ki ai kau ki he Tohi 'a Molomoná, pe 'oku 'omi 'e he tohi ko 'ení ha ongo'i nonga. Na'e tali ange he'eku faiakó, "Na'á ne 'ai au ke u tangi, 'o 'ikai ko ha mamahi, ka ko e ongo'i faitapuekina." Na'e 'ikai ke ne kei lava 'o ta'ofi 'ene malimalí mo e fa'ofua kiate aú.

Ne u ongo'i fiefia lahi. 'I he fo'i momeniti ko iá, na'e mahino ai kiate au he 'ikai lava ke tau fakamāu'i pe ko hai 'oku mateuteu fe'unga ke ne tali e folofola 'a e 'Otuá. 'Oku 'ikai ke tau 'ilo'i e tu'unga 'oku 'i ai e loto fiefanongo 'o ha taha. Kapau 'oku ue'i kitautolu 'e he 'Otuá ke tau vahevahe, 'oku fie ma'u ke tau ngäue he 'okú Ne 'afio'i lelei ange 'iate kitautolu. ■

'Oku nofo 'a e taha na'á ne fa'u 'i Salata, Asenitina.

NGAAHI FEKAÚ = 'OFA

Ko e hā ha kaunga 'a e 'ofá ki he ngaahi fekaú?

KO HANO FAKAHAA'I 'O E 'OFÁ

"Ko e ngaahi fekau 'a e 'Otuá ko hano fakahaa'i mai ia 'o 'Ene 'ofa kiate kitautolu, pea ko e talangofua ki Heene ngaahi fekaú ko hano fakahaa'i ia 'o 'etau 'ofa kiate lá."

Carole M. Stephens, Tokoni 'Uluaki 'i he Kau Palesitenisi Lahi 'o e Fine'ofá, "Kapau 'Oku Mou 'Ofa Kiate Au, Fai 'Eku Ngaahi Fekau," *Liahona*, Nōv. 2015, 120.

Fai 'e Charlotte Larcabal

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Ko e taimi 'okú ke fakakaukau ai ki he ngaahi fekaú, mahalo te ke fakakaukau ki he ongo maka lafalafá, ngaahi laó, ngaahi fakangata-nagatá, ngaahi tu'utu'uní, pe ngaahi fie ma'u paú. Mahalo he 'ikai tupu koso pē ho'o fakakaukau ki he 'ofá. Ko e hā ha kaunga 'a e ngaahi fekaú ki he 'ofá? 'I he me'a kotoa pē.

Koe'uhí 'Okú Ne 'Ofa 'iate Kitautolu

Manatu'i e taimi na'e ta'ofi ai koe ho'o mātu'a 'i ho'o kei si'i ke 'oua na'a ke va'inga he loto hala pule'angá? Pe ko e taimi na'a na fekau'i ai ke ke kai e vesitapoló ke lahí pe tuli koe ke ke 'alu 'o mohe efiaff?

Mahalo pē na'e 'ikai mahino kiate koe e 'uhinga na'e lahi ai e ngaahi laó. Pea mahalo pē na'e 'ikai te ke sai'ia ma'u pē ai. Ka 'i ho'o matu'otu'a ange ko 'ení, 'okú ke lava nai 'o 'ilo'i e 'uhinga na'e 'oatu ai 'e ho'o ongomā-tu'a e ngaahi lao kotoa ko iá?

He ko hono 'uhingá na'a na 'ofa 'iate koe pea na'a na fie ma'u 'a e me'a lelei tahá ma'au.

Ko e 'uhinga tatau pē 'oku 'omi ai 'e he Tamai Hēvaní kiate kitautolu e ngaahi laó pe ngaahi fekaú 'i Hono fatongia ko ha mātu'a haohaoá: 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu pea 'okú Ne fie ma'u 'a e lelei tahá ma'atautolu. Pea toe mahulu ange aí, 'okú Ne finangalo ke tau hangē pē ko Iá pea ma'u 'a e me'a kotoa pē 'okú Ne ma'u.

Na'e fakamatala'i 'eni 'e 'Eletā Tāleni H. 'Oakesi 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'aki ha talanoa fakatātā:

"Na'e 'ilo'i 'e ha tamai koloa'ia kapau te ne tuku 'ene koloá ki ha taha 'o 'ene fānaú 'a ia kuo te'eki ke ne ma'u 'a e poto mo e lahi 'oku totonu ke ne ma'u mo a'usiá, mahalo 'e mole ta'e 'aonga 'a e koloá. Na'e pehē leva 'e he tamaí ki he'ene tamá:

"Ko e me'a kotoa pē 'oku ou ma'u 'oku ou loto ke foaki atu ia kiate koe—'o ikai ke ngata 'i he'eku koloá, ka ko hoku tu'ungá mo e tufakanga 'i he kakaí. 'Oku faingofua pē ke u foaki atu kiate koe 'a e me'a 'oku ou *ma'u*, ka ko e me'a kuó u *a'usiá*, kuo pau ke ke ngāue'i ia ke ke ma'u ma'au. Te ke fakafe'unga'i koe ke ma'u ho tofi'a 'aki ha'o ako 'a e me'a kuó u akó pea mo ho'o mo'ui 'o hangē ko 'eku mo'ui. Te u 'oatu kiate koe 'a e ngaahi fonó mo e ngaahi tefito'i mo'oni te ke lava 'o ma'u ai 'a e potó mo e tu'unga 'oku ou 'i ái. Muimui ki he'eku sīpingá, 'o pule 'o hangē ko 'eku pulé, pea te ke hoko 'o hangē ko aú, pea 'e 'a'au 'a e me'a kotoa pē 'oku ou *ma'u*."¹

Hangē ko e tamai 'i he talanoa 'a 'Eletá 'Oakesí, 'oku finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke tau ma'u 'a e me'a kotoa pē 'okú Ne ma'u pea tau hoko 'o hangē tofu pē ko Iá. 'Oku hangē 'Ene ngaahi fekaú ko ha ngaahi makatu'unga ke tokoni'i kitautolu ke tau ako mo tupulaki pea hoko 'o hangē pē ko Iá.

"Pe, ko hono 'ai 'e tahá, 'oku ou tuku kiate kimoutolu 'a e ngaahi fakahinohino ki he founiga ke mou ngāue ai 'i hoku 'aó, koe'uhí ke hoko ia ko ha me'a ke fakamo'ui ai 'a kimoutolu" (T&F 82:8–9).

Hangē pē ko e ta'emahino ki ha ki'i leka e 'uhinga 'oku 'ikai ngofua ai ke va'inga 'i he lotolotonga 'o ha hala femo'uekina mo fakatu'utāmakí, 'e pehē pē 'a e lava ke ta'emahino kiate

kitautolu e 'uhinga 'o e ngaahi fekaú pe tu'unga mo'u. Ka 'i he taimi 'oku mahino ai kiate kitautolu 'oku foaki mai 'e he 'Otuá e ngaahi fekaú koe'uhí 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu pea 'okú Ne fie tataki kitautolu ke tau hoko 'o hangē pē ko Iá, 'oku faingofua ange ke tau talangofua kiate Ia.

KOE'UHÍ 'OKU TAU 'OFA KIATE IA

Te ke lava 'o fakakaukau ko e fekau kotoa pē ko ha fu'u papa faka'ilonga mei he 'Otuá 'oku tohi ai "Oku Ou 'ofa 'iate koe!" Pea 'i he taimi 'oku tau fili ai ke tauhi 'Ene ngaahi fekaú, 'oku hangē ia ha tau tali fakafoki atu kiate Ia "Oku ou 'ofa 'iate Koe!"

Na'e faingofua e tali 'a Palesiteni Tieta F. Ukitofá, Tokoni Ua 'i he Kau Palesitenisí 'Uluakí, 'i he taimi na'a ne tali ai e fehu'i "Ko e hā 'oku tau toe hoha'a ai ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá?"

"'Oku tau talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá—koe'uhí ko 'etau 'ofa kiate Iá! . . .

" . . . 'Oku hoko mai 'etau talangofua ki he ngaahi fekau 'a e 'Otuá ko ha

tupulaki fakanatula pē ia 'o 'etau 'ofa mo e hounga'ia ta'e fakangatangata 'i he ngaahi lelei 'a e 'Otuá."²

Kuo foaki mai 'e he Tamai Hēvaní 'a e me'a kotoa pē 'oku tau ma'u—'o kau ai 'etau malava ke ngaué pea pehē foki ki he 'ea 'oku tau mānava aí—pea ko e me'a pē 'okú Ne kole maí ke tau tauhi 'Ene ngaahi fekaú (vakai, Mōsaia 2:21–22). Ko e founiga lelei taha ia te tau lava ai 'o fakaha'a'i 'etau 'ofa mo e hounga'ia kiate Iá.

Na'e folofola 'aki pē ia 'e Sisū Kalaisi (vakai, Sione 14:15).

Ko e hā 'oku 'omi ai 'e he Tamai Hēvaní e ngaahi fekaú kiate kitautolú? Koe'uhí 'okú Ne 'ofa 'iate kitautolu.

Ko e hā 'oku tau tauhi ai 'Ene ngaahi fekaú? Koe'uhí 'oku tau 'ofa kiate Ia.

Ko e ngaahi fekaú 'oku tatau mo e 'ofá.

'Oku faingofua pehē pē. ■

MA'UANGA FAKAMATALÁ

1. Dallin H. Oaks, "The Challenge to Become," *Liahona*, Jan. 2001, 40.
2. Dieter F. Uchtdorf, "Ko e Me'a 'ofa 'o e 'Alo'ofá," *Liahona*, Mē 2015, 109.

KAU 'I HE FEPŌTALANO'A'AKÍ

NGAAHI ME'A KE FAKALAULAULOTO KI AI KI AI 'I HE HE SĀPĀTÉ

- 'Oku tokoni'i fefé au 'e he ngaahi fekaú ke u hoko 'o tatau ange mo e Tamai Hēvaní?
- 'Oku tokoni fefé 'a hono 'ilo'i 'oku 'ofa 'a e 'Otuá 'iate aú ke u tauhi e ngaahi fekaú?

NGAAHI ME'A TE KE LAVA KE FAÍ

- 'I ho'o ako e ngaahi fekaú, kumi pea faka'ilonga'i e ngaahi tāpuaki kuo tala'ofa maí.
- Ko e fē nai ha taimi kuo tokoni ai ho'o tauhi e ngaahi fekaú ke ke ongo'i ofi ange ki he Tamai Hēvaní? Vahevahe ho ngaahi fakakaukaú mo ho fāmilí, ngaahi kaungāme'a, pe 'i he mitia fakasōsialé.

'Uhinga 'o e Tohi 'a Molomoná

Ko 'eku tui ki he Tohi 'a Molomoná na'e fakafalala ma'u pē 'i he fakamo'oni 'a e ni'ihi kehé, ka na'á ku fakakaukau kuo taimi ke u fekumi ki ha'aku fakamo'oni pē 'a'aku.

Fai 'e Elvin Jerome Laceda

Ko e hā 'oku tau fie ma'u ai e Tohi 'a Molomoná, hili ko iá kuo tau 'osi ma'u e Tohi Tapú? Na'e tā tu'o lahi 'eku fakakaukau ki he fehu'i ko 'ení. Ne u fie 'ilo 'i he'eku kei ta'u hongofulu tupú ki he Tohi 'a Molomoná, ka na'e 'ikai ke u ma'u ha holi ke lau ia. Ko ha 'uhinga 'e taha, he na'e 'ikai faka'ai'ai au 'e ha taha ke u lau ia 'i 'api koe'uhí ko au toko taha pē na'e kau ki he Siasí 'i hoku fāmilí, tuku kehe pē 'eku kui tangatá 'a ia na'e 'osi māloloó.

'I ha Sāpate fakamo'oni 'e taha, na'e fakamo'oni ai ha ni'ihi tokolahí 'o e kāingalotú kau ki he mo'oni 'o e Tohi 'a Molomoná, 'a ia na'e kamata ke u tāla'a ai. Na'a nau fakaafe'i kinautolu na'e te'eki ke nau lau iá ke nau fakatupulaki ha'anau fakamo'oni pē 'anautolu 'oku mo'oni e Tohi 'a Molomoná, ko Siosefa Sāmitá ko ha palōfita ia 'a e 'Otuá, pea ko e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko e pule'anga ia 'o e 'Otuá 'i he māmaná.

Na'á ku fakalaaululoto pe na'e mālohi fe'unga nai 'eku fakamo'oni ki he Siasi pea mo Siosefa Sāmitá ke ne lava

'o kātaki'i e ngaahi 'ahi'ahi mo e ngaahi fakatauvele 'a Sētané. Na'á ku 'ilo'i na'e 'ikai. Na'e vaivai 'eku fakamo'oni koe'uhí he na'á ku fakafalala pē ki he ngaahi fakamo'oni 'a e kau taki 'o e Siasí mo e kāingalotú. Na'á ku palōmesi kiate au 'e kamata he 'aho pē ko iá, 'eku fekumi ki ha'aku fakamo'oni.

Na'á ku fakakaukau ke u lau e Tohi 'a Molomoná. Na'á ku lau 'i he talateú, "Oku mau fakaafe'i e kakai kotoa 'i he feitu'u kotoa pē ke nau lau 'a e Tohi 'a Molomoná, pea nau fakalaaululoto 'i honau lotó ki he pōpoaki 'oku tu'u aí, pea nau fehu'i ki he 'Otuá, ko e Tamai Tā'engatá, 'i he huafa 'o Kalaisí pe 'oku mo'oni 'a e tohí. Ko kinautolu te nau fai 'eni 'o kole 'i he tuí te nau ma'u ha fakamo'oni ki hono mo'oni mo hono faka-'Otuá 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni. (Vakai ki he Molonai 10:3–5.)" Na'á ku 'ilo'i ko ha fakaafe fakafo'ituitui eni kiate au ke u lau e Tohi 'a Molomoná. Lolotonga 'eku lau iá, ne u ongo'i ha fakanonga mei he Laumālie Mā'oni'oni na'á ne fakamo'oni'i kiate au 'a e fakalangi mo e mo'oni totonu 'o e tohí.

'E FAKATUPULAKI 'E HE TOHI 'A MOLOMONÁ HO'O TUÍ

“Oku tau ma'u 'a e Tohi Tapú pea mo e Tohi 'a Molomoná, 'o na mātu'aki fakapapau'i mai ko Sīsū 'a Kalaisí, ko e 'Alo 'o e 'Otuá.... 'Oku tau ma'u ha ni'ihi ni'ihi pe kotoa 'o e Tohi 'a Molomoná 'i ha lea fakafonua 'e 110 'i he funga 'o e māmaní. 'Okú ne 'oatu ha fakamo'oni fakalaumālie mo fakatu'asino ki he mo'oni 'o hono toe Fakafoki mai 'o e Oongoongoleleí. Ko e fe'a e taimi fakamuimui taha na'a ke lau ai 'a e Tohi 'a Molomoná mei he kamatá ki he'ene 'osi? Toe lau ia. Te ne fakatupulaki 'a ho'o tuí.”

‘Eletā Neil L. Andersen ‘o e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá, “‘Oku ‘Ikai Hokona ‘a e Tuí, ka ‘i ho'o Fili Ki ai,” Liahona, Nōvema 2015, 66-67.

Na'a ku 'ilo'i 'oku fakamo'oni'i 'e he Tohi 'a Molomoná 'a Kalaisí, pea na'a ku fakamā'ia 'i he'eku fehu'ia hono mo'oní. Na'a ku ako 'i he 'apiakó ki he founa 'oku ako fakalelei ai 'e he kau fakamaau 'o e laó e fakamo'oni 'o ha hopo kimu'a pea nau fai ha tu'utu'uni. Ne u fai 'a e fehangahangai 'o iá ki he Tohi 'a Molomoná: ne u tomu'a fakamā'u'i ia kimu'a peá u lau iá.

Na'a ku 'osiki hono lau iá 'i ha loto fakatōkilalo mo e loto-to'a ke malu'i 'eku tuí. Pea ko e tahá, 'oku ou fiefia koe'uhí kuo 'i ai hoku kaungālautohi 'i he'eku toe lau 'a e Tohi 'a Molomoná. Na'e papitaiso 'eku kui fefiné 'i ha taimi nounou pē kimu'a pea 'osi 'eku fuofua lau e Tohi 'a Molomoná.

‘Oku ou ma'u ha fakamo'oni mālohi ko Sīsū Kalaisí ko hoku Fakamo'u'i ia, ko Siōsefa Sāmitá ko ha palōfita ia 'a e 'Otuá, pea ko e Siasi 'o Sīsū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní ko e Siasi mo'oni mo mo'ui pē ia 'e taha 'o e 'Otuá 'i he māmaní. ■

‘Oku nofo 'a e taha na'a ne fa'ū 'i he 'Otu Filipainí.

Fai 'e 'Eletā
Yoon Hwan Choi
'O e Kau
Fitungofulú

FAKAMĀLOHIA

‘e he Folofola ‘a e ‘Otuá

I he'eku 'ilo e founiga ke mo'ui 'aki e ngaahi akonaki 'a e kau palōfitá, na'a ku liliu 'eku mo'ui mei he'eku fie ma'u ki he finangalo 'o e 'Eikí ma'akú.

Ihe'eku kei tupu hake 'i Kōleá, na'e fakangofua kimautolu he'e-ku tamaí ke mau ma'ulotu 'i ha fa'ahinga siasi pē te mau fie kau ki aí, ka ne mau fa'a fekihiaki lolotonga e ma'u me'atokoni efiafí he na'a mau felotokehekehe'aki 'i he'emau ngaahi tui fakalotu kehekehé. Koe'uhí ko e fakafekiki ko 'ení, na'e fie ma'u leva he'eku tamaí ke fakataha'i homau fāmilí ki ha tui fakalotu pē 'e taha. Koe'uhí na'e ma'ulotu hoku tehiná mo 'eku fa'ētangatá 'i he Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, na'e kamata ke ma'ulotu fakataha 'eku tangata'eikí mo kinua ke ne ako lahi ange kau ki he Siasi. Na'a ku kau foki ki he ngaahi 'ekitivití fakalata 'o e Mutualé pea ne u sa'iia 'i he founiga na'e fakamālohia fakalaumālie ai e kakai kei talavoú 'i he polokalama seminelí.

Na'e papitaiso au mo 'eku ongo mātu'a 'i hoku ta'u 16, pea na'e kau mai leva mo e toenga homau fāmilí

mo e kāinga 'e toko 23 ki he Siasí 'i loto 'i ha māhina 'e fitu.

I he'emau kau mai ki he Siasí, na'a mau tukupā ke mau mālohi 'aupito pea hokohoko atu 'emau ako kau ki he ngaahi tokāteline 'o e ongoongo-leleí. Ne mau fai 'eni 'aki 'emau ako faivelenga e folofolá he 'aho kotoa pē, fakataha mo hono lau e ngaahi tohi kehe mo e tohi lēsoni 'a e Siasí. Na'a ku ako ha tefito'i mo'oni mahu'inga 'e ua, 'i he ngaahi ta'u si'i kimui aí, fekau'aki mo e kei mālohi 'i he Siasí:

1. Ako e folofolá 'i he seminelí, lotú, pea 'i 'api.
2. Fakafanongo pea muimui 'i he akonaki 'a e palōfitá.

KO E MĀLOHI 'I HE FOLOFOLÁ

Na'e 'ikai ngata pē 'i hono ako e folofolá 'i 'apí, na'a ku toe 'alu ma'u pē foki mo hoku tehiná ki he seminelí mo e Mutualé. Ko e taimi ko iá, na'a mau Lautohi faka-Sāpate 'i he houa pongipongí, pea houalotu sākalamē-niti 'i he houa efiafí. Ko e me'a 'i he mama'o homau falelotú, na'a mau nofo pē 'i 'api siasi, 'o 'alu ki he kalasi seminelí, pea fiefia 'i he 'a'ahi mo feohi mo e kāingalotú kae 'oua kuo tuku 'a e houalotu sākalamē-nití. Na'e tokolahi e kakai kei talavou na'a nau kau ki he Siasí 'i Kōlea 'i he taimi ko iá, pea 'i he'emau ako fakatahá mo fiefia 'i he ngaahi 'ekitivitií, na'a mau uouangataha.

Na'e uiu'i au ki ha fatongia 'i he kōlomu Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné pea ne u ngāue vāofi ai mo e kau finemui na'e 'i ai honau fatongia 'i he'enau ngaahi kalasí. Na'a mau ako ai e founiga ke tokoni mo lotu ma'a-nautolu na'a mau tatakí pea pehē foki ki he founiga ke palani fakataha ai e

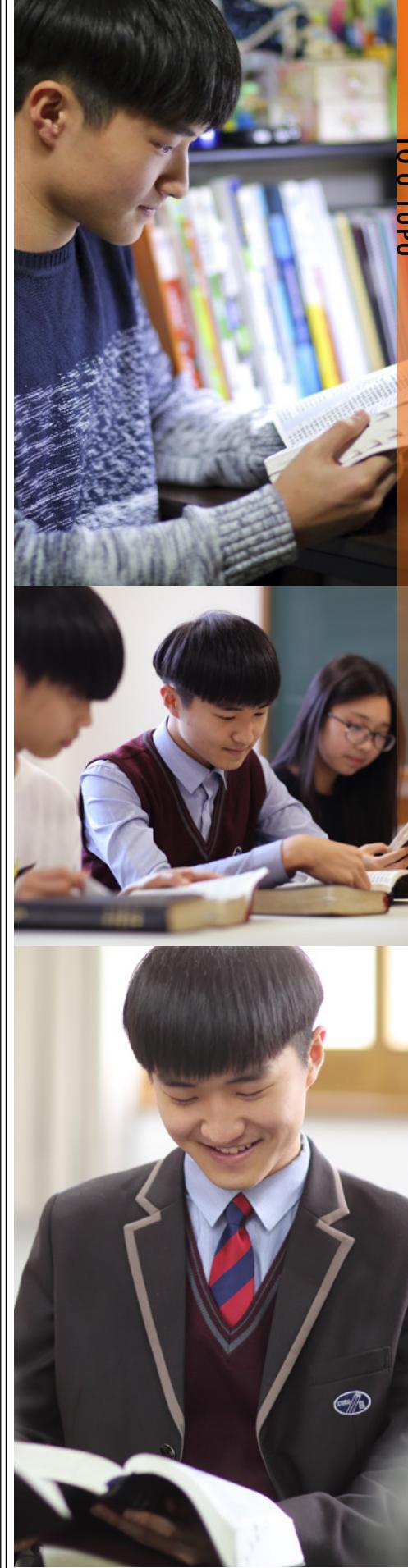
ngaahi 'ekitivitií mo ngāue fakapoto-poto 'aki homau taimí.

Lolotonga e uiké, na'a ku ako e ngaahi potufolofola ki he seminelí kimu'a peá u toki fai 'eku ngāue faka-akó. Ko e taimi na'a ku fu'u ongosia ai ke fai 'eku ngāue fakaako mei 'apí pe ko ha'aku faingata'a'ia 'i ha me'a he akó, na'a ku fakaava 'eku tohi lēsoni seminelí, 'o ako, pea lotu. Na'a ku 'ilo'i ko e taimi ne u fai pehē aí, na'e lava ke nonga 'eku fakakaukaú pea lelei ange 'eku fakahoko e ngāue fakaako mei 'apí. 'Oku ou kei fai pē 'eni 'i he'eku mo'uí. I he 'aho ní, ko e taimi kotoa pē 'oku ou faingata'a'ia ai, 'oku ou kei lau pē 'eku folofolá pe ngaahi lea mei he konifelenisi lahí ke fakanoga hoku 'atamaí.

'Oku tokolahi e fānau ako 'i Kōlea 'oku fakamoleki e konga lahi honau taimí 'i he 'alu ki he akó mo 'ā fuoloa he po'ulí 'o akó. Na'a mau ako 'emau fakamoleki ha taimi ki he seminelí mo e ngaahi 'ekitivitií 'o e Mutualé, na'a mau ongo'i 'oku toe fakafo'ou 'emau fakakaukaú pea na'e tāpuekina kimautolu ke toe lelei ange 'emau ngāue fakaakó. Na'e toe tokoni foki e ngaahi lēsoni ne u ako 'i aí ki ha ngaahi tūkunga kehe 'i he'eku kei akó.

'I ha 'aho 'e taha 'i he akó, na'e ako'i he'eku faiako siokālafí ha lēsoni fekau'aki mo 'Iutā, USA, pea na'a ne lea 'aki ha ngaahi me'a hala kau ki he Siasí. Na'a ku fakakaukau, "Te u fakatonutonu'i nai ia lolotonga e kalasí, pe te u toki 'alu pē ki ai hili e kalasí?" 'I he taimi pē ko iá, na'e ongo mai e ngaahi lea 'eku faiako seminelí kiate au. Na'a ne pehē, "Oua na'a fakafe-kiki pe faka'ita'i ha taha 'i he taimi 'e lau'ikoví'i ai ha taha e Siasí."

Na'a ku ongo'i 'oku totonus ke u fakalongolongo pē mo anga

KO ‘EKU FALE ‘I KIATE KOÉ

E tāpuekina koe ‘i ho‘o muimui ki he akonaki ‘a e kau palōfitá mo e kau ‘apostoló.

1. Ako e folofolá, ‘alu ki he seminelí, kau ‘i he ngaahi lēsoni ‘o e Ha‘u, ‘o muimui ‘iate Au, pea faka‘aonga‘i e Malanga‘aki ‘Eku Oongoongolele‘ ke ke hoko ai ko ha faifekau lelei ‘i he taimi ni pea ‘i ho‘o hoko ko ha faifekau taimi kakatō.
2. Fakafanongo pea muimui ‘i he akonaki ‘a e palōfitá.
3. Fai e mē‘a kotoa pē ‘i he fakapotopoto mo e maau.

faka‘apa‘apa lolotonga e kalasí. I he‘eku ‘a‘ahi kiate ia hili e kalasí, ne u talaange ko ha mēmipa au ‘o e Siasí, pea ne u fakatonutonu ange ‘a e ngaahi me‘a hala na‘á ne ako‘i ki he kalasí. Na‘á ne pehē mai, “Na‘e ‘ikai ke u ‘ilo‘i ko ha Māmonga koe. Malō ‘aupito ho‘o talamaí” Na‘e ‘osi ko iá peá ne fakatonutonu leva ‘ene fakamatalá, pea na‘á ne kei faka‘apa‘apa‘i pē au. Na‘á ku hounga‘ia ‘i he akonaki ko ia kuo ako‘i ‘aki au he‘eku faiako seminelí.

NGĀUE FAKAKAUTAU PE NGĀUE FAKAFAIFEKAU?

Na‘á ku faka‘amu ‘i he‘eku kei si‘í ke u hoko ko ha taki mā‘olunga ‘i he ngāue fakakautau. Ne u palani ke u hū ki he ako‘anga fakakautau kae lava ke u a‘usia ‘eku taumu‘á. Na‘e ‘uhinga ‘eni he ‘ikai ke u ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau he ne u ‘ilo‘i ko e polokalama ‘a e ako‘anga ma‘á e kau ‘ōfisa fakakautau he ‘ikai ke nau faka‘atā ha taha ki ha fa‘ahinga ‘uhinga fakalotu.

Na‘á ku ma‘u ha faingamālie ke u ‘alu ki ha konifelenisi fakavahefonua ‘i Soulu, Kōlea—ko ha a‘usia na‘á ne liliu ‘eku mo‘u. Lolotonga e konifeleñisí, na‘á ku fanongo ai kia Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985) na‘á ne akonaki ki he to‘u tupú ke:

- a) ‘alu ki he seminelí,
- b) ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau,
- c) mali ‘i he temipalé, pea
- d) feinga ke a‘usia e mo‘ui hakeaki‘í.

Na‘á ku ‘ilo‘i na‘e mo‘oni ‘ene akonakí, pea na‘á ku manatu‘i e veesi ko ia ‘oku pehē, “E ‘ikai mole atu ‘a ‘eku leá, ka ‘e fakamo‘oni‘i hono kotoa, neongo pē ko e fai ia ‘i hoku le‘o pē ‘o‘okú pe ‘i he le‘o ‘o ‘eku kau tamaio‘eikí, ‘oku tatau ai pē” (T&F 1:38).

Ko e taimi na‘á ku fanongo ai ki he lea ‘a e palōfitá kau ki he mahu‘inga ko ia ke fakamu‘omu‘a e ngāue fakafaifekaú ‘i he mo‘u, ne u ‘ilo‘i ‘oku totonu ke u falala ki he ‘Eikí, ‘alu ‘o ngāue fakafaifekau, pea li‘aki ‘eku faka‘ānaua ke hoko ko ha taki mā‘olungá, pea ‘oku totonu ke u manatu‘i na‘e folofola ‘e Sisū ke “fuo-fua kumi ‘a e pule‘anga ‘o e ‘Otuá, pea mo ‘ene mā‘oni‘oní; pea ‘e fakalahi ‘aki ‘a e ngaahi me‘á ni kotoa pē kiate kimoutolu” (Mātiu 6:33).

Neongo ne ‘ikai ke u toe palani hū ki he ako‘anga fakakautau, ka na‘e pau pē ke sōtia e kau talavou kotoa pē ‘i ha ta‘u ‘e tolu. Na‘e ‘osi lava e ta‘u ‘e taha ‘eku ‘i he Misiona Kōlea Pusaní ‘i he taimi na‘á ku ma‘u ai ha tu‘utu‘uni mei he pule‘anga Kōleá ke u foki ‘o fakakakato hoku fatongia fakakautau. Na‘á ku ngāue fakakautau ‘i ha ta‘u ‘e tolu, pea hili hono tukuange aú, na‘á ku fie faka‘osi ‘eku ngāue fakafaifekaú. Na‘e ui leva au ki he Misiona Kōlea Soulú peá u ngāue ai ‘i ha ta‘u ‘e taha.

“OKÚ KE VALE?”

‘I he taimi na‘e ‘osi ai ‘eku ngāue fakafaifekaú, ne toe fāitāpuekina au ‘i he‘eku muimui ki he akonaki ‘a e kau palōfitá. Hangē ko ‘ení, ‘i he‘eku ‘osi mei he ngāue fakafaifekaú, ne u fakakaukau ke u mali, neongo na‘e te‘eki ke ‘osi ‘eku akó. Ko e tukufakaholo ‘i Kōleá, kuo pau pē ke ‘i ai ha‘ate ma‘u‘anga mo‘ui pau pea ‘osi mo ‘ete akó kimu‘a ia pea toki mali mo fa‘u fāmili fo‘ou. Ka na‘á ku ‘ilo‘i na‘e pau ke u muimui he akonaki ‘a e palōfitá ‘o teuteu ke mali he taimi pē ko iá. Na‘á ku fetaulaki mo hoku uaifi‘i ha polokalama ma‘á e to‘u tupú pea na‘á ma kaungāme‘a lelei kimu‘a pea

u ngāue fakafaifekaú, ko ia na‘á ma fu‘u maheni ai. Na‘á ma mali hili ha taimi nounou pē ‘eku ‘osi maí, neongo iá na‘e pehē ange hono ngaahi kaungāme‘á, “Okú ke vale? ‘Oku ‘ikai ha‘amo pa‘angā.”

Na‘e ‘ikai ke ma tauhi ki he tukufakaholo fakafonuá koe‘uhí ne ma ‘ilo‘i na‘e pau ke ma muimui ki he akonaki ‘a e ‘Eikí. Kuo fāitāpuekina ‘ema mo‘u ‘i he‘ema muimui ki he akonaki ‘a e palōfitá, pea kuó ma a‘usia ha ngaahi me‘á ne ‘ikai ke ma mei a‘usia.

Ko e fakahinohino ‘a e ‘Eikí ke fai ‘a e mē‘a kotoa pē ‘i he fakapotopoto mo e maau (vakai, Mōsaia 4:27) ‘oku fa‘a kehe ia mei he me‘a ‘oku ako‘i ‘i he sōsaietí, ka ‘i he‘etau talangofua ki he palani ‘a e ‘Eikí, ‘e toe lelei ange ai ‘etau mo‘u. ‘Oku ou fakamālō koe‘uhí ko e palōfitá mo‘ui ‘okú ne tataki kitautolu he ‘ahó ni ‘i he founiga ‘a e ‘Eikí. ‘Oku ou ‘ilo‘i “o ka tau ka ma‘u ha tāpuaki mei he ‘Otuá, ‘oku tupunga ia ‘i he talangofua ki he fono ‘a ia ‘oku makatu‘unga ia ki aí” (T&F 130:21). ■

Fai 'e 'Eletā
Robert D. Hales
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

KO E FOUNGA KE FAKAHAA'I AI 'A E LOTO HOUNGA'IÁ

Ko e me'a 'oku ou hounga'ia taha aí ko e feilaulau fakalei 'a hotau 'Eiki mo e Fakamo'ui ko Sisū Kalaisí. Ko e Fakaleleí ko e maka ia 'oku tu'unga ai 'a e ngaahi mo'oni kotoa pē 'o e ongoongoleí. . . .

Ko e loto hounga'ia ko ha tu'unga ia 'o e ongo'i mahu'inga'ia, ko hano fakahā 'o e fakamālō, 'a ia 'oku fakatupu ai ha'atau angavaivai he 'oku tau fakatokanga'i ha 'ulungaanga 'o e anga'ofā, ngāue tokoní, pe toka'i mei ha taha kehe 'a ia 'oku fakatupulaki mo fakamālohaia ai kitautolu.

Ko e ta'ehounga'ia ko e 'ulungā-anga ia 'o e ta'e'ilo'i pe ta'efakatokanga'i e taimi kuo tokoni'i ai kitautolu 'e ha taha, pe toe kovi angé, 'a e taimi 'oku tau 'ilo'i ai na'e tokonia kitautolu kae 'ikai ke tau fakahā ha fakamālō.

Ko e ola 'o hono fakahaa'i mo e ongo'i 'o e loto hounga'ia 'okú te ma'u ai, 'i he lilo, ha ongo'i loto-tau'atāina pe fakamo'ui. 'Oku 'omi 'e he loto hounga'ia ha ongo fakafiefa 'o tatau pē ki he taha na'á ne foakí mo e taha na'e fai ki ai e foakí.

'Oku hanga 'e he fakahaa'i 'o e loto hounga'ia ki he'etau Tamai Hēvaní 'i he lotú koe'uhí ko e me'a 'oku tau ma'u 'o 'omi ha ongo'i melino fakanonga—ko ha nonga 'oku 'ikai ke ne faka'auha hotau laumālié koe'uhí ko e me'a 'oku 'ikai ke tau ma'u. 'Oku 'omi 'e he loto hounga'ia ha nonga 'a ia 'oku tokoni ia

ke tau ikuna'i 'a e mamahi 'o e faingata'a mo e ta'e-malavá. 'Oku 'uhinga 'a e ma'u e loto hounga'ia he 'aho kotoa peé ke tau fakahaa'i 'etau mahu'inga'ia 'i he me'a 'oku tau ma'u he taimi ní ta'e kau ai e me'a na'a tau ma'u 'i he kuohilí pe faka'amu ke ma'u he kaha'ú. 'Oku hanga foki 'e hono fakahounga'i 'etau ngaahi me'afoaki mo e talēniti kuo foaki maí 'o fakahaa'i ai 'etau fie ma'u ha tokoni mei he ngaahi me'afoaki mo e talēniti 'oku ma'u 'e he ní'ihi kehé.

Ko e loto hounga'ia ko ha tefito'i mo'oni fakalangi:

"Ke ke fakafeta'i ki he 'Eikí ko ho 'Otuá 'i he ngaahi me'a kotoa pē." (T&F 59:7).

'Oku 'uhinga e potufolofola ko 'ení ke tau fakahaa'i 'a e loto-fakamālō'ia ki he ngaahi me'a 'oku hokó, 'o 'ikai ngata pē 'i he ngaahi me'a leleí kae pehē foki ki he ngaahi 'ahi'ahi mo e faingata'a 'i he mo'uí 'a ia 'oku tupulaki ai 'etau taukeí mo e tuí. 'Oku tau falala kakato kiate la, pea tau 'ilo'i ko e me'a kotoa pē 'oku hokó 'oku ma'a e fakatauke'i i pē 'otautolú.

Ko e taimi 'oku tau lotu ai 'o pehē, "ke fai pē Ho finangalo," 'oku tau fakahaa'i ai 'etau tui mo e loto hounga'ia mo'oni mo fakahā ai te tau tali ha fa'ahinga me'a pē 'e hoko 'i he'etau mo'uí.

KUÓ KE FAKA'AONGA'I FĒFĒ 'ENI?

'Oku ou 'ilo'i ko e taimi kotoa pē 'oku ou fakahounga'i ai 'eku Tamai Hēvaní, 'oku ou ongo'i fiefia ange. 'Oku ou manako ke tokoni ki he ní'ihi kehé mo fakahā 'eku fakafeta'i ki he'eku Tamai Hēvaní. 'I he'eku fai 'ení, 'oku ou ma'u ai ha mahino lelei ange ki he 'uhinga 'oku ou 'i hení aí pea mo 'eku taumu'a 'i he māmaní. 'Oku 'omi 'e he loto hounga'ia 'a e nonga.

Callie M., ta'u 15

'Oku ou fakatauange pē te tau ongo'i ha loto hounga'ia mo'oni koe'uhí ko e angalelei 'a e 'Otuá mo e ngaahi tāpuaki kotoa 'oku tau ma'u pea fakahaa'i 'etau fakafeta'i ko iá 'i he lotu ki he'etau Tamai Hēvaní. ■

Mei ha lea 'i he konifelenisi lahi 'o Epeleli 1992.

KO 'ETAU TAFA'AKÍ

NA'E 'AFIO'I 'E HE 'OTUÁ 'EKU LOTO-MAMAHÍ

Fai 'e Danelys W. Rodriguez,
Lepāpulika Tominikení

Ha Sāpate 'e taha 'i he lotú, na'a ku fakatokanga'i ai kuó u mei 'osi mei he houalotu Finemuí pea 'e vave pē ha'aku kau ki he houalotu Taautaha Kei Talavou. Na'a ku loto-mamahí he na'a ku 'ilo'i 'e lahi e ngaahi liliu 'e hokó. Ne u feinga ke u ongo'i fiefia hili e Lautohi faka-Sāpaté, ka na'e 'ikai pē ke u lava. Ne u feinga ke u

fakakaukau 'oku finangalo e Tamai Hēvaní ke u fiefia kae 'oua 'e loto-mamahi (vakai, 2 Nifai 2:25).

I he 'amanaki pē ke u tangi ki hoku kaungāme'a 'i he holó na'e ha'u 'a e kalake fakauōtí 'o pehē mai, "Sisitā Tanelisi, ko ho'o meilí 'enil!" Na'a ne mono mai ha sila hinehina na'e tohi ai hoku hingoá. Ne u fie 'ilo pe ko e hā e tohí, ko ia ne u 'eke ange ki he kalaké pe ko e tohi meia hai. Na'a ne tali mai 'i he'ene tafoki ke 'alú, ko e 'omai mei he pēteliaké pea ko ha tatau ia hoku tāpuaki fakapēteliaké. Ne u tangi, ka ne u tangi 'i he fiefia koe'uhí ne u 'ilo'i na'e 'afio'i 'e he 'Otuá hoku loto-mamahí pea na'a Ne 'omi ha founiga ke u fiefia ai. Na'e faifai pea ma'u mai

ha tatau 'o hoku tāpuaki fakapēteliaké, 'i he taimi totonu pē ne u fu'u fie ma'u ai iá.

I he'eku a'u ki 'api 'o lau iá, ne u toe tangi pea ne u lotu 'o fakamālō ki he 'Otuá koe'uhí ko hoku tāpuaki pea mo 'Ene tokoni ke u manatu'i 'eku monū'ia ke u hoko ko Hano 'ofefiné pea ma'u foki mo e maama 'o e ongo-ongolelei ta'engatá 'i he'eku mo'u.

Ko e taimi 'oku ou loto-mamahí aí, neongo 'oku 'ikai mahino kiate au 'i he taimi ko iá, ka 'oku ou 'ilo'i 'e tokoni mai 'a e 'Otuá ke u fiefia. Na'a ku 'ilo'i 'ení 'i he 'ofa 'oku foaki 'e he 'Otuá ki he'eku mo'u. 'Okú Ne foaki 'a e 'ofa ko 'ení ki he tokotaha kotoa pē, pea ko hotau fatongia ia ke tali 'a e ongo fakaofo ko 'ení. Te tau lava 'o ikuna'i e ngaahi 'ahi'ahí 'i he fakahino-hino 'a e 'Otuá. Te tau lava 'o malimali pea fiefia. ■

KO E POTUFOLOFOLA 'OKU OU MANAKO TAHA AÍ

Fai 'e Kwamena Koomson, Kana

Hilamani 5:12

‘O ku tokoni 'a e potufofolola ko 'ení ke fakamahino kiate au 'oku ngata pē 'i he'etau fakatefito 'etau mo'u 'ia Sisū Kalaisí te tau lava ai 'o ikuna'i 'a e filí. Na'a mo e taimi 'oku hoko ai e ngaahi faingata'a, kapau 'oku tau langa 'i he maka 'o Sisū Kalaisí, 'oku malava e me'a kotoa pē.

Kuo tokoni 'a e potufofolola ko 'ení ke u kei loto-to'a pē lolotonga e ngaahi faingata'a.

'Oku ou 'ilo'i 'oku mo'u 'a e 'Otuá pea na'a Ne foaki mai Hono 'Alo Tofu Pē Taha na'e Fakatupú ki he māmaní ke huhu'i 'a e ngaahi angahala 'a e fāahinga 'o e tangatá. ■

Ko e Hala Fē Te U Filí?

Fai 'e Abbey F., ta'u 11, Veisinia, USA

Ko 'eku fuofua 'aho ia 'i hoku 'apiako fo'oú.

Na'á ku manako ke fakamaheni ki he ni'ihi kehé

pea na'á ku poto hono fai iá. Na'á ku a'u ki hoku loki akó 'o sio ki he kātoa 'o e kakaí. Na'á ku pehē te u fiefia 'i he ta'u ni. Ne u tangutu mo hoku ngaahi kaungāme'a fo'oú, lolotonga e ma'u me'atokoni ho'ataá, 'i he tafa'aki 'o ha ki'i ta'ahine mei

he kalasi 'e tahá. Ko hono hingoá ko Hena. 'I he'eku tangutu ki laló, na'e pehē mai 'e Hena, "Mani, me'a namukū mo'oni ho suú. Ne u fifili pe ko e kapa vevé pe ko ho'o teuteú 'oku nanamú."

Na'á ku fu'u 'ohovale mo e ni'ihi ko eé he'ene lea pehē maí. Ko ia ne u tu'u leva 'o hiki ki ha tēpile 'e taha 'o ha'aku kaungāme'a fo'oú 'e taha.

'I he 'aho hono hokó na'e toe lea ta'etaau mai pē 'a Hena 'i he taimi mālōloó. Na'e hokohoko atu 'ene fai peheé 'i he 'aho kotoa pē, ka ko e taimi kotoa pē na'á ne fai ai iá, na'e 'ikai ke u fai ha tali ta'etaau ki ai he koe'uhí na'e talamai 'e he'eku faiako Lautohi faka-Sāpate ko Misa Loasení, 'oku totonu ke ke fai ki he ni'ihi

kehé 'a ia 'okú ke loto ke fai kiate koé. 'I he taimi pē na'á ku fakakaukau ai ki aí, ne u kole fakalelei kia Hena ke kātaki 'o tuku pe talamai e 'uhinga 'oku anga pehē mai ai kiate aú.

Na'á ku 'alu leva ki 'api 'o talange ki he'eku fa'eé 'a e me'a kotoa pē na'e lea 'aki 'e Hená. Na'á ku fu'u 'ita lahi 'aupito! Na'e pehē mai he'eku fa'eé, "Epi, feinga pē ke 'oua na'á ke angakovi ki ai. Ko e taimi 'e ni'ihi 'oku anga pehē e kakaí koe'uhí 'oku hoko ha me'a faingata'a honau 'apí."

Na'á ku 'alu leva ki he akó mo fakakaukau pē ki he me'a na'e talamai 'e Misa Loaseni mo 'eku fine'eikí. Ne faifai pea talamai 'e Hena he 'aho ko iá na'e hoko e ngaahi faingata'a 'i honau 'apí pea ko e 'uhinga na'á ne fa'a lea ta'etaau aí he na'á ne 'ita. Na'á ku fakamolemole'i ia, pea ko e ta'u ní 'okú ma kalasi fakataha ai pea 'okú ma kau-me'a lelei 'aupito!

Na'á ku 'ilo'i ko e muimui kia Sīsuú ko e hala lelei tahá ia. ■

*Na'e lea ta'etaau
ma'u pē 'a Hena 'i
he 'aho kotoa pē.*

‘Oku Ongona ‘e he Tamai Hēvaní HO’ONGAAHI LOTÚ

Fai ‘e Neill F. Marriott

Tokoni Ua ī he Kau
Palesitenisī Lahi ‘o e
Kau Finemui

Iha ha taimi ‘e taha ‘i he‘eku kei si‘i, na‘á ku fie ma‘u ai ke u ‘ilo i ‘oku ‘afio i au mo mahino ki he Tamai Hēvaní ‘a e ngaahi faingata‘a ne u fehangahangai mo iá. Na‘á ku kole ange ke Ne fakahinohino kiate au ha potufolofola ‘e tokoni ke u ongo‘i fiemālie ai. Ne u fakaava hake e folofolá ‘o lau, “Oku tau vīkiviki ‘i he ngaahi mamahí foki . . . ‘i he‘etau

ilo ‘oku tupu mei he mamahí ‘a e fa‘a kātaki; pea mei he fa‘a kātakí, ‘a e ‘ilo; pea mei he ‘iló, ‘a e ‘amanaki lelei; pea ‘oku ‘ikai fakamā ‘e he ‘amanaki lelei; he koe‘uhí kuo lilingi ‘a e ‘ofa ‘a e ‘Otuá ki hotau lotó” (Loma 5:3–5). Na‘e ako‘i mai ‘e he potufolofola ko ‘ení ‘e tokoni ‘eku ngaahi a‘usia faingata‘á ke fakatupulaki ‘eku fa‘a kātakí, ‘iló, mo e ‘amanaki lelei, pea u ongo‘i e ‘ofa ‘a e ‘Otuá kiate aú. Na‘á ku ‘ilo‘i na‘e ongona ‘e he Tamai Hēvaní ‘eku

lotú pea na‘á Ne tali mai ‘o fakafou ‘i he folofolá. Na‘á ku ma‘u ‘a e tui ‘e faingamālie ‘a e me‘a kotoa pē.

Na‘e ako foki ‘e hoku mokopuna tangata ko Sitiuati ‘oku ongo‘i ‘e he Tamai Hēvaní ‘etau ngaahi lotú. Na‘á ne fie ma‘u hano kaungāme‘a he akó. Na‘á ne fakakaukau mo ‘ene fine‘eikí ke na lotu ke tokoni‘i ia ke ma‘u hano kaungāme‘a. I he tā ‘a e fafangu mālōloó he ‘aho kotoa pē, na‘e ‘ilo‘i ‘e Sitiuati na‘e lotua ia he‘ene fa‘eé. Taimi si‘i pē mei ai na‘á ne ma‘u hano kaume‘a fo‘ou! Na‘e ako ‘e Sitiuati ‘oku ‘afio‘i he Tamai Hēvaní ‘ene loto hoha‘á. Na‘á ne ‘ilo‘i na‘e tali ‘e he Tamai Hēvaní ‘ene lotú.

Na‘e kau hoku mokopuna tangata ko Siakí ‘i hono ta‘u 10 ki ha timi soka. Na‘e talanoa ‘a Siaki mo ‘ene ongomātu‘á pea fakakaukau ke tauhi e ‘aho Sāpaté ‘o ‘oua na‘a

va‘inga ‘i he ngaahi fe‘auhi ‘e fai Sāpaté. Na‘á ne loto-mo‘ua na‘a ‘ikai fakalakalaka ‘ene va‘ingá koe‘uhí ko e ‘ikai ke ne kau ki he ngaahi fe‘auhi ko iá. Na‘e ‘ilo‘i ‘e he tehina ‘o Siaki ko Sālesí ‘ene loto hoha‘á. I ha ‘aho ‘e taha na‘e fai ai ‘e Sālesí ‘a e lotu fakafāmilí. Na‘á ne kole ki he Tamai Hēvaní ke tokoni‘i ‘a Siaki ke ‘oua ‘e hoha‘a ki he soká. Na‘e ‘ilo‘i ‘e Sālesí

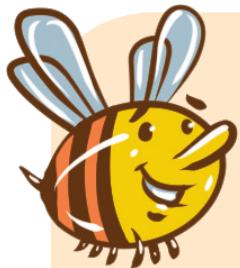
ko e founiga ke ne tokoni ai ki hono tokouá ko ha‘ane lotu ma‘ana. Na‘á ne ma‘u ‘a e tui ‘e tokoni ‘ene lotú kia Siaki.

‘Oku tau fie ma‘u ha tokoni ‘i he mo‘uí ni, pea ‘oku fie foaki mai ‘e he Tamai Hēvaní ‘a e tokoni ko iá. ‘Okú Ne ‘ofa‘i kitautolu. Te Ne fanongo mai ‘i he taimi te tau lotu aí! ■

TĀPUAKÍ MO E LOTÚ

'Oku lahi e ngaahi tāpuaki 'oku fie foaki mai 'e he Tamai Hēvaní kiate kitautolú. Fakakaukau ki ha fu'u puha koloa lahi 'oku fonu i ha ngaahi tāpuaki ma'au. 'Oku hanga e ho'o lotu faivelengá o fakaava e "puha koloa" o e ngaahi tāpuakí. 'Oku fie ma'u ke tau lotu i he huafa hotau Fakamo'ui ko Sīsū Kalaisí, pea kole ki he'etau Tamai Hēvaní ke tāpuaki'i kitautolu.

HOKO ko ha Faifekau

Mei ha faka'eke'eke 'e Jenna Koford, 'Iutā, USA

E lava ke hoko 'a e mēmipa kotoa pē ko ha faifekau. Na'e fakaafe'i kimautolu he'emau palesiteni fakasiteiki i Kalefōniá ke mau vahevahe 'a e ongoongoleleí. 'I he taimi na'e fie ma'u ai ke u fai ha lipooti i he kalasi fekau'aki mo ha vahefonua i he 'lunaiteti Siteití, na'a ku 'ilo'i ko hoku faingamālie 'eni!

Mālō
e Lelei, ko
Sesi au!

KO E TUKUPAÁ

Na'e kole mai he'emau faiakó ke mau fili ha vahefonua i he 'lunaiteti Siteití pea fa'u hano tatau, pe ko hano ki'i fakatātā faka'alīali. Na'a ku talaange ki he'eku faiakó na'a ku fie lipooti kau ki he vahefonua 'Iutaá. Kuo tā tu'o lahi 'eku 'alu ki 'Iutā i he ngaahi 'eve'eva fakafāmili. Na'a ku fie ma'u ke u 'ilo lahi ange fekau'aki mo e "Sitetiti 'o e Punungahoné." Pea na'a ku fakakaukau mahalo na'a tokoni ia ki he'eku ngāue fakafaifekau!

NGAAHI MO'ONI FAKAFIEFIÁ

Na'a ku ako o'ilo ko e Fuofua Halanga Lēlue na'e fou takai i he kotoa o'Amelika Noaté na'e huufi ia i'lutā o faka'ilonga'i 'aki ha fo'i fa'o fōlahi (spike) lanu koula. Na'a ku fakapipiki ha fakatātā o e Temipale Sōlekí ki he'eku polōsekí. Na'a ku hiki foki ha ngaahi mo'onii me'a fekau'aki mo Palesiteni Tēvita O. Makei (1873-1970) he koe'uhí ko e palōfita ia 'oku sa'iia taha ai'eku kuitangatá.

KO E PUNUNGAHONÉ

Na'a ku fie faka'alii'ali ki he'eku kalasi a e ngaahi fakatupu faka'ofo'ofa a hotau Fakamo'u'i i he'eku fakatātā. Na'a ku fakapipiki ki ha nge'esi puha ha fanga ki'i fakatātā o e honé peá u tā valivali ia ke hangē ha punungahoné. 'Oku fakamanatu mai e he punungahoné ke tau ngāue mālohi o hangē ko e fanga honé i hono vahevahe o e ongoongolelei.

NGAAHI FAKAMATALA 'O E HOKO KO HA FAIFEAU

Na'a ku 'ave 'eku ngāue fakaakó ki he 'oupeni hausí. Na'e faka'ofo'ofa'ia a e tokotaha kotoa pē i he'eku puha honé! Na'e 'omi he'eku faiakó ha maaka haohaoa! Fakatauange pē e sio e kakai o'ilo'i a e faka'ofo'ofa o'lutaá. Mahalo pē te nau fie fehu'i fekau'aki mo e Siasi o Sisū Kalaisi o e Kau Mā'onioní i he Ngaahi 'Aho kimui Ni. 'Oku 'ikai ke u fa'a tatali kae 'oua kuó u fu'u lahi fe'unga ke u'alu o ngāue fakafafekau pea vahevahe ke lahi ange a e ongoongolelei!

Ko hono faka'alii'ali 'eku puhá ki he ngaahi kaungāme'a mo e ongo faifekaú.

KO E NGAAHI TOKONI 'A SESI KI HE TU'U 'ALI'ALIAKÍ

- Fakafanongo ki he ngaahi ue'i a e Laumālié.
- 'Oua e kapekape pe takua noa i he huafa o e 'Eikí.
- Kapau 'oku i ai ha me'a 'oku kovi, mavahe mei ai pe kumi ha ngaahi 'ekitiviti kehe o fakahoko ia ke ke ongo'i fiemālie ai.
- Kumi ha ngaahi faingamālie ke ke tokoni ai ki he ni'ihi kehé.

TU'U 'ALI'ALIAKÍ

'E founiga fefé ha'o tu'u 'ali'ali-aki i he muimui kia Sīsuú? Tā ho topuva'é, pea 'omi kiate kimautolu ho'o talanoá mo e taá, fakataha mo e fakangofua a ho'o mātu'a. 'Omi ia i he liahona.lds.org (lomi e "Submit an Article" [Ave ha'o Talanoa]) pe 'imeili ki he liahona@ldschurch.org.

Tokoni ke Tokanga'i ‘a ‘EliSi

Fai 'e Merillee Booren

Makatu'unga i ha talanoa mo'oni

"Te u 'eva mo koe. Talanoa kia koe Ke fakahā 'eku 'ofā" (Tohi Hiva 'a e Fānaú, 78)

N'a'e sio fakamama'u a Taniela ki tu'a'i he matapā sio'atá. Na'a ne sio ki hono ngaahi kaungāme'a 'enau lue ki he pa'aké mo 'enau pulu pasiketipoló. Na'a ne fie 'alu foki mo ia.

Na'e pehē ange 'e he fine'eikí, "Taniela, he 'ikai ke u lava 'o 'ave koe he 'ahó ni." "Oku puke lahi ho tuofefiné. Pea 'oku te'eki ke ke matu'otu'a fe'unga ke ke 'alu tokotaha pē. Fakamolemole pē."

Na'e fakafulofula 'a Taniela ki hono tuofefine ko 'Elisi. Na'e tangutu 'a 'Elisi 'i hono salioté 'o huki pē 'ene me'a va'ingá. Na'a ne ta'u nima, ka na'e te'eki ke ne lava 'o lue pe lea. Na'e faingata'a e tale 'a 'Elisi. Na'a ne fa'a puke ma'u pē, pea kapau 'e fu'u vela pe fu'u momoko e 'eá he 'ikai ke ne lava 'o hū ki tu'a. Pea na'e pau ke fakatiupi 'ene kaí ki hono keté.

Na'e 'ofa 'a Taniela 'i hono tuofefiné, ka ko e taimi 'e n'ihi na'a ne 'ita foki mo ia. Na'e faingata'a ma'u pē ke fai e me'a 'oku lelei taha mo'o 'Elisi. Na'e fie ma'u 'e Taniela ke 'alu ia 'o va'inga mo e tamaikí. Na'a ne fu'u 'ita 'aupito.

Na'a ne pehē ange ki he'ene fine'eikí, "Oku 'ikai totonu ia!" "Ko e me'a kotoa pē 'oku fekau-'aki ia mo 'Elisi he taimi kotoa pē!" Na'a ne lele leva ki hono lokí.

Na'e faka'au ke kovi ange e tale 'a 'Elisi. Pea na'e pau ke 'ave ai ia

ki falemahaki, hili ha 'aho 'e ua mei ai. Na'e ha'u e ongo kui 'a Tanielá ke tokanga'i ia. Na'e lahi nofo pē 'a e Fine'eikí mo e Tangata'eikí 'i falemahaki mo 'Elisi 'i he toenga 'o e uiké.

Na'e hanga 'e he ongo kui 'a Tanielá 'o 'ave ia ke va'inga mo e tamaikí. Ka na'e hoha'a 'a Taniela pe 'oku fefé 'a 'Elisi. Na'a ne fakatomala 'i he me'a na'a ne lea 'aki ki he'ene fa'eé he 'aho atú. Na'e 'ikai ke ne sai'ia he taimi na'e fa'a ta'ofi ai 'ene va'ingá koe'uhí ko 'Elisi. Ka na'e sai'ia 'aupito 'a Taniela he taimi na'e fa'a malimali ai 'a 'Elisi he'ena talanoá, pea na'a ne fiefia 'i he taimi 'oku nofo ai mo 'Elisi.

Na'e fakasio pē 'a Taniela kitu'a he matapā sio'atá, mo e 'amanaki ke sio ki he'ene Fine'eikí mo e Tangata'eikí 'okú na foki mai mo 'Elisi ki 'api.

Fakafokifā pē kuo fakatokanga'i atu 'e Taniela e kā 'a e Fine'eikí 'okú afe mai he tau'anga me'alelé. Na'a ne lele vave atu ke fe'iloaki mo ia.

Na'a ne pehē ange 'i he'ene fā'ofua kiate iá, "Fine'eiki, 'oku ou kole fakamolemole atu 'i he'eku lea na'e fai kau kia 'Elisi he 'aho na'a ku 'ita aí."

Ne tali ange 'e he Fine'eikí 'i he'ene fā'ofua kia Tanielá, "Oku sai pē ia. 'Oku ou 'ilo'i 'okú ke 'ofa pē 'ia 'Elisi. 'Oku hā ngali ta'etotonu 'a e 'ikai ke tau fa'a lava 'o fai ma'u pē 'a e me'a 'oku tau loto ke faí. 'Oku faingata'a ia he taimi 'e n'ihi ki he taha kotoa pē. Ka 'oku ou 'ilo'i 'okú tau monū'ia he kau 'a 'Elisi 'i hotau fāmilí."

Na'e pehē ange 'e Taniela, "Oku ou 'ofa ki ai."

Na'e pehē ange he Fine'eikí, "Mo au pē. Na'e pehē 'e he toke-taá mahalo na'a lava 'o 'atā mai 'apongipongi."

Na'e 'i he Palaimelí 'a Taniela mo 'Elisi hili ha uike 'e ua mei ai.

KO E TAIMI 'OKU FILIFILIMĀNAKO AI E MO'UÍ

Mahalo te ke ongo'i loto-fo'i pe hoha'a 'i he taimi 'oku 'ikai ngali hōhoatatau ai e mo'uí. Ko e n'ihi 'eni e ngaahi founa lelei ke ke ikuna'i ai e ngaahi ongo ko iá.

- Hiki pe tā fakatataa'i e me'a 'okú ke ongo'i.
- Fai e me'a 'okú ke manako aí, hangē ko e va'inga 'i tu'a pe fanongo ki he mūsiká.
- Lisi e ngaahi me'a 'oku lele lelei peé.
- Lotu pea fakahā ki he Tamai Hēvaní 'a e ongo 'okú ke ma'u. Kolea 'Ene tokoní ke ke ongo'i ha fiemālie.
- Vahevahe ho'o ngaahi ongó mo ha taha.

Na'e pehē 'e he palesiteni Palaimelí, "Mou takitaha kumi hamou hoa pea tu'u ki he siakalé!"

Na'e fakavave atu 'a Taniela 'o ne teke mai e saliote teketeke hono tuofefiné.

Na'a ne pehē ange ki he faiako 'a 'Elisi, "Te u hoa au mo 'Elisi." Na'a ne teke atu ia ki mu'a ke na kau fakataha mo e fānaú 'i he siakalé.

Na'a ne fakasio hifo kia 'Elisi. Ne mamali atu 'a 'Elisi, pea na'a ne malimali foki mo ia.

Na'e fiefia 'a Taniela 'i he toe foki mai 'a 'Elisi ki 'apí. Na'a ne fie hoko ko ha tuonga'ane lelei kia 'Elisi. ■

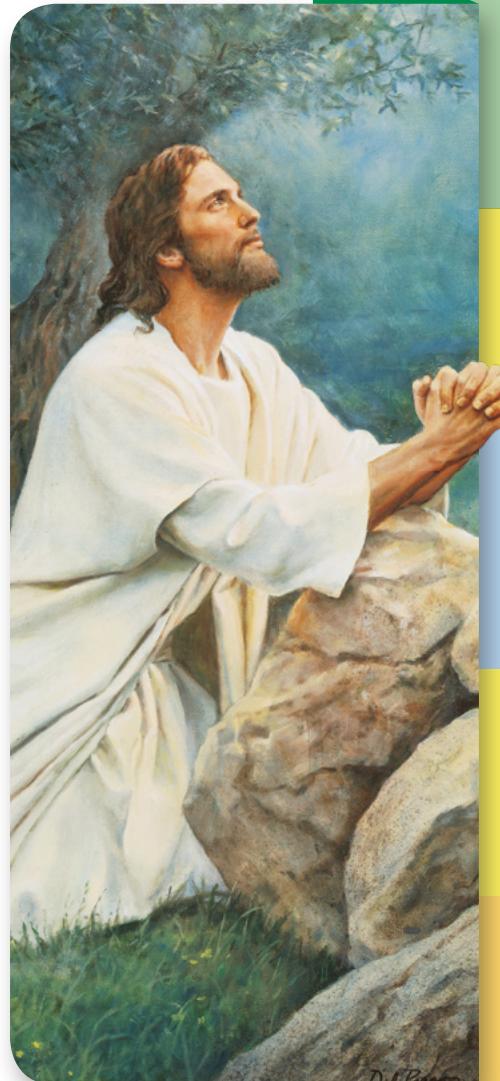
'Oku nofo 'a e tokotaha na'a ne fa'u 'i 'Olikoni, USA.

Fai 'e 'Eletā
Dallin H. Oaks

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

Ko e hā 'oku mahu'inga ai 'a e Fakalelei 'a e Fakamo'uí?

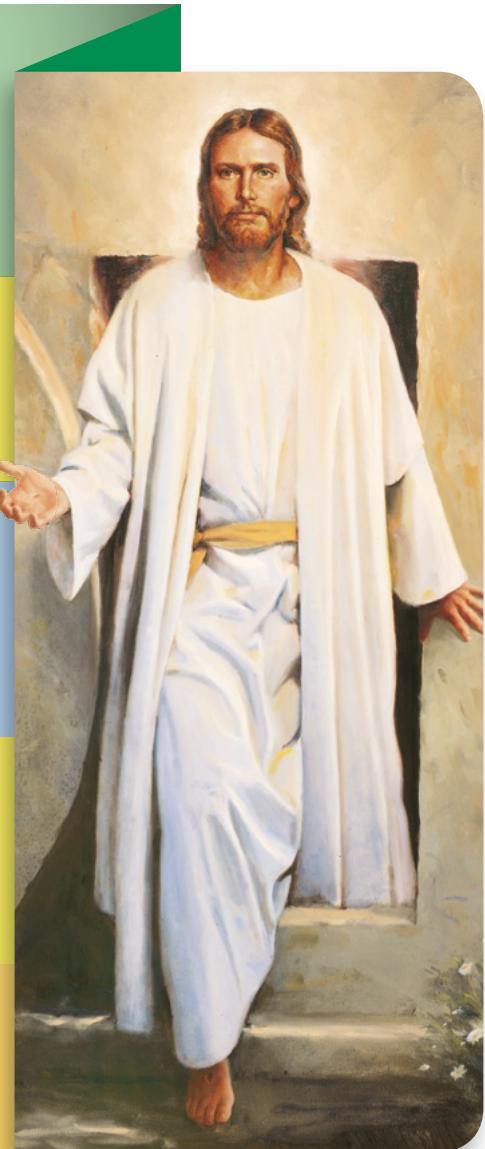
Tu'unga 'i he Fakalelei ne fakahoko 'e hotau Fakamo'uí na'e fakafaingamālie'i ai 'a e toetu'u koe'uhí ke tau toe mo'ui kotoa pē hili 'etau maté.

Na'a ne toe fakafaingamālie'i foki ke tau ma'a mei he'etau ngaahii angahalá kapau te tau fakatomala.

Nae foua 'e Sisū 'a e fa'ahinga kehekehe kotoa pē 'o e faingata'a koe'uhí ke Ne 'afio'i 'a e founiga ke tokoni'i ai kitautolu ke tau hoko 'o lelei angé 'i he taimi 'oku tau loto-mamahi pe fāifeinga aí.

'Oku lava 'e Sisū Kalaisi 'o tokoni'i mo fakaivia ha taha pē 'okú ne kole ha tokoni.

'Okú Ne 'afio'i 'etau mamahí mo e faingata'aia, pea 'okú Ne 'i ai ke tokoni mai.

Mei he "Fakamāloha 'e he Fakalelei 'a Sisū Kalaisi," Liahona, Nov 2015, 61–64.

KO 'ETAU PĒSÍ

*'Oku ou feinga ke u mui-mui ki he sīpinga 'a Sisuu
'i api, 'i he 'apiakó,
mo e lotú 'aki 'eku
tokoni ki he ni'ihi
kehé. 'Oku ou
sa'iia ke tokoni
ki hoku ngaahi
kaungā-akó 'i
he fiká mo e lea
faka-Pilitāniá. Ko
e fānau 'oku tala-
ngofua ki he'enu
ongomātu'á mo e
Fakamó'uí te nau
ma'u 'a e ngaahi
tāpuaki.*

Hannah S., ta'u 6
(‘i he taimi ‘o e
taá), Naisilia

*'Oku ou sa'iia ke u lotu
koe'uhí 'oku ou ongoi
'oku tāpuaki'i kitautolu 'e he
Tamaí Hēvaní mo Sisú Kalaisi.
'Oku ou tui 'okú Na mo'ui mo
'ofa 'iate kitautolu.*

*'Oku ou sa'iia 'i he efiaifi fakafāmili
'i apí mo e 'alu mo 'eku ongomātu'á
ki he lotú koe'uhí 'oku ou ako ai
kau ki he 'Otua mo Hono 'Aló.*

Omar V., ta'u 7 ('i he taimi
‘o e taá), Ekuatoa

*I ha taimi sii pē mei hení te u ta'u 12 ai mo ma'u e Lakanga Taula'eiki
faka-'Eloné, 'a ia 'e lava ai ke u hū ki he tempipalé 'o fakahoko e
papitaiso ma'a 'eku ngaahi kuí. 'Oku ou fiefia lahi 'aupito!*

Abel S., ta'u 11 ('i he taimi ‘o e tā fakatātaá), Pelū

Fai 'e Ananda A., ta'u 9 ('i he
taimi ‘o e tā fakatātaá), Palāsila

FEHU'I MA'AÚ

*"'Oku ngāue hoku tuonga'ane lahi 'i he ngāue
fakakautaú, pea 'oku ou 'ofa lahi kiate ia. Ko e
hā ha founiga ke u ongo'i ofi ange ai kiate ia?"*

*'Omi ho'o talí 'i he 'initanetí 'i he liahona.lds.org (lomi'i
'i he "Submit an Article" [Ave ha'o Talanoa]) pe 'imeili ho'o
talí ki he liahona@ldschurch.org. Kātaki 'o fakakau mai ai
ho hingoa kakató, ta'u motu'á, siteikí pe vāhengá, mo e
fakangofua mei he mātu'á.*

'Oku 'Ofa 'a Sīsū Ki He Tokotaha Kotoa Pē

Hili e toetu'u 'a Sīsū Kalaisí, na'á Ne 'a'ahi ki he kau Nīfaí. Na'á Ne ako'i kinautolu fekau'aki mo e sākala-mēnití, pea na'á Ne fakahā kiate kinautolu 'a e founiga 'o e lotú. Na'á Ne ako'i ke nau anga'ofa mo fa'a fakalelei. Neongo na'e tokolahí 'a e kakaí, ka na'á Ne tāpuaki'i 'a e fānau kotoa pē mo fakamo'ui 'a e tokotaha kotoa pē na'e puké. Na'á ne lotu ki he Tamai Hēvaní koe'uhí ko e kau Nīfaí, he na'á Ne 'ofa kiate kinautolu.

Ne u 'a'ahi mo hoku fāmilí ki ha fānau paea 'o foaki kiate kinautolu ha ngaahi me'ava'inga mo e me'akai. 'Oku ou ongo'i fiefia 'aupito he 'oku ou 'ilo'i na'á ku tokoni'i ha taha.

*Lia C., ta'u 7, Sihuahua,
Mekisikou*

"Hoko ko Hoku Ongo To'ukupú," fai 'e Kate P., ta'u 11, 'Iutā, USA

Kosi, pelu, pea tauhi 'a e kaati tukupā ko 'ení!

Te u Lava 'o Anga'ofa!

- Ako ma'uloto e 3 Nīfai 12:16.
- Mata malimali, fe'iiloaki, pe foaki ha pōpoaki 'ofa ki ha taha ke fakahā 'okú ke 'ofa 'iate kinautolu!
- Lau e 3 Nīfai 12:1–9 pea fili ha 'ulungaanga fakafo'ituitui te ke lava 'o fakatupulaki i he māhiná ni.
- 'Oku ou pole'i au ke u . . .

Potufolofola 'o e Māhina ní:

Hili ha'amou lau ha potufolofola, valivali 'a e 'ēlia
'oku fehoanaki mo e mata'ifika 'i he fakatātaá!

1 3 Nīfai 12:1–9, 16

2 3 Nīfai 12:19–20, 44, 48

3 3 Nīfai 13:6–8, 19–21

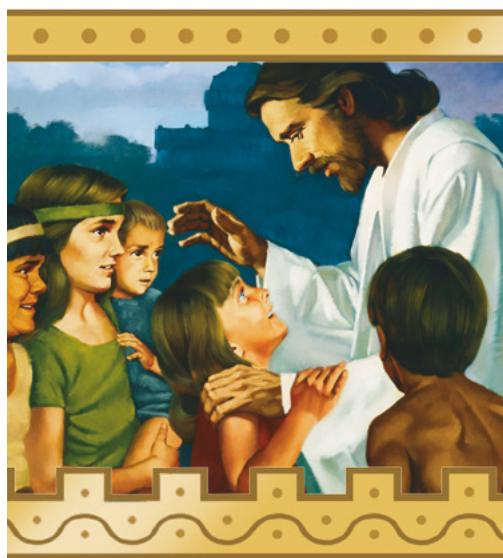
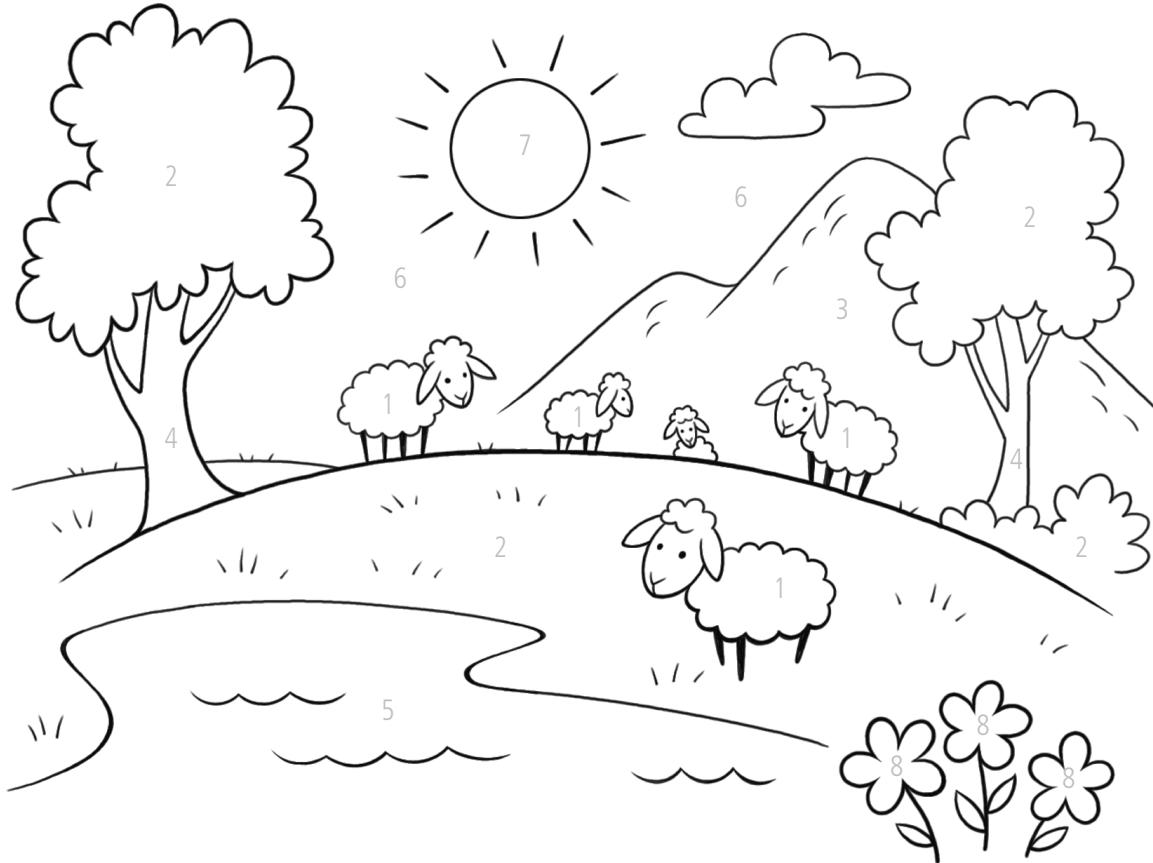
4 3 Nīfai 18:1–12

5 3 Nīfai 18:19–21, 24

6 3 Nīfai 18:35–39

7 3 Nīfai 19:11–26

8 3 Nīfai 20:1, 29–31

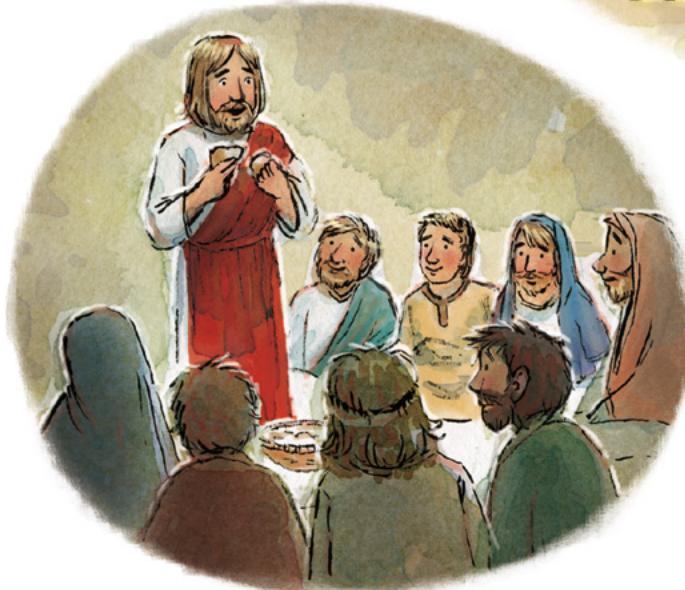

Fanga Sipi Kehe

Ko e taimi na'e akonaki ai 'a Sīsū 'i Selusalemá, na'a Ne fakahā ki he kakaí 'oku 'i ai mo 'Ene "fanga sipi kehe" na'a Ne fie ma'u ke ako'i (vakai, Sione 10:16). Na'a Ne 'uhinga ki he kau Nīfaí mo e kakai 'i he ngaahi fonua kehé. Hili 'Ene Toetu'u, na'e 'a'ahi 'a Sīsū mo akonaki ki he kau Nīfaí. Te ke lava 'o laukonga lahi ange ki He'ene 'a'ahí 'i he peesi 76–78. Pea fekumi ki ha tukupā laukonga 'e taha 'i he makasini hono hokó! ■

'A'ahi 'a Sīsū ki he Kau Nīfaí

'I he mo'ui 'a Sīsū 'i
he māmaní, na'á Ne
fakamo'ui 'a e kakai
na'a nau puké pe
laveá. Na'á Ne ako'i
e kakaí ki he founiga
totonu 'o e lotú. Na'á
Ne tāpuaki'i e fānaú.

Na'á Ne ui 'a e kau
'Aposetolo 'e toko 12 pea
foaki kiate kinautolu 'a e
sākalamēnití ke tokoni ke
nau manatu kiate Ia.

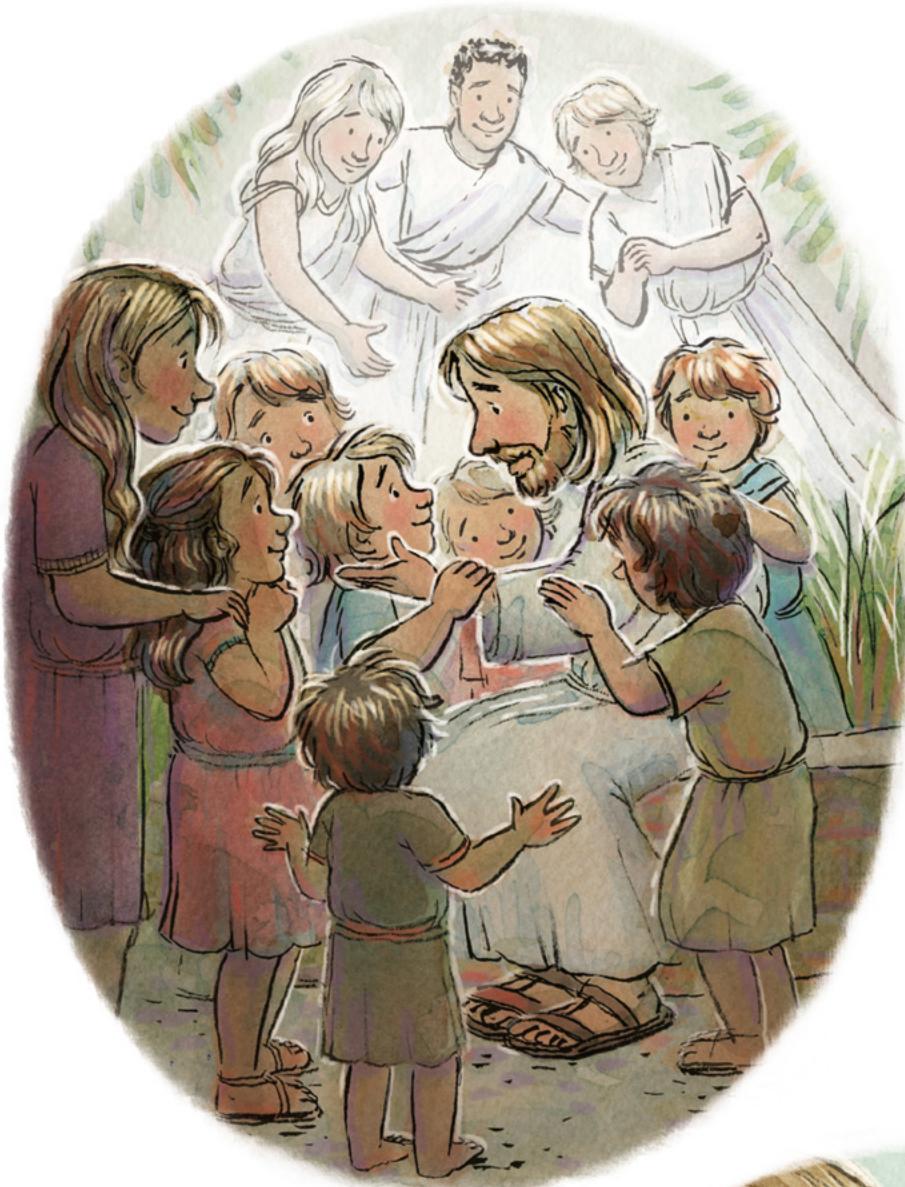
Na'e pekia leva 'a Sīsū
pea na'e toetu'u.

Hili 'Ene toetu'ú, na'e hā'ele 'a Sīsū ke 'a'ahi ki he kau Nīfaí, 'a ia na'a nau nofo 'i he potu tahi 'e tahá.

Na'á Ne ui 'a e kau
ākonga 'e toko 12 pea
foaki kiate kinautolu 'a
e lakanga fakataula'eikí.
Na'á Ne fakamo'ui 'a
e kakai na'a nau puké
pe laveá. Na'á Ne ako'i
e kakaí ki he founiga
totonu 'o e lotú. Na'e
punou hifo 'a e tokotaha
kotoa pē pea hū kiate Ia.

Na‘e fekau ‘e Sīsū ki he kau Nīfaí ke ‘omi ‘enau fānaú kiate Ia. Na‘á Ne lotu, pea na‘á Ne tāpuaki‘i leva ‘a e fānau kotoa pē. Na‘e ‘a‘ahi mai ‘a e kau ‘āngeló kiate kinautolu.

Na‘e foaki ‘e Sīsū ki he kau Nīfaí ‘a e sākalamēnití koe‘uhí ke nau manatu ma‘u ai pē kiate Ia. ■

Te u Lava ‘o Tokoni Ki Hoku Fāmili

Fai 'e Palesiteni
Ezra Taft Benson
(1899–1994)

Palesiteni Hono
Hongofulu Mā Tolu
'o e Siasí

MAKA TŪKIA'ANGA LAHI 'O SAIONÉ

Ko e hīkisiá 'oku natula fe'au'auhi.

Ko e hīkisiá ko ha angahala 'oku lahi 'ene ta'emahinó, pea 'oku fai angahala ta'e-ilo ai ha tokolahi (vakai, Mōsaia 3:11; 3 Nifai 6:18). 'Oku 'ikai ha me'a ia 'i he folofolá ko e hīkisia mā'oni'oni—'oku lau ma'u pē ia ko e angahala. . . .

Ko e tefito'i fōtunga 'o e hīkisiá ko e loto tāufehi'a—tāufehi'a ki he 'Otuá pea mo hotau kāingá. 'Oku 'uhinga 'a e tāufehi'a ko e "fehi'a ki ha taha, fakafili ki ha taha, pe tu'unga fakafe-paki." Ko e mālohi ia 'oku faka'amu 'a Sētane ke ne pule'i ai kitautolú.

Ko e hīkisiá 'oku natula fe'au'auhi. 'Oku tau 'ai ke fehangahangai hotau lotó mo e finangalo 'o e 'Otuá. Ko e taimi 'oku tau hīkisia ai ki he 'Otuá, 'oku fai ia 'i he laumālie "ke fai hoku lotó kae 'ikai ko Ho finangaló." . . .

I he fe'au'auhi ko ia hotau lotó mo e finangalo 'o e 'Otuá, 'oku faka'atā ai 'etau ngaahi holí, u'á, mo hotau lotó ke 'ikai toe mapule'i (vakai, 'Alamā 38:12; 3 Nifai 12:30).

He 'ikai lava ke tali 'e he hīkisiá 'a e mafai 'o e 'Otuá ke fai-tu'utu'uni ange ki he'enau mo'uí (vakai, Hilamani 12:6). 'Oku nau fokotu'u 'enau fakakaukau ki he mo'oní ke fakafepaki mo e 'ilo aoniu 'a e 'Otuá, 'a e ngaahi me'a 'oku nau lavá mo e mālohi faka-taula'eiki 'o e 'Otuá, 'a 'enau ngaahi

lavame'a mo e ngaahi ngāue lalahi 'a e 'Otuá.

. . . 'Oku faka'amu 'a e kau hīkisiá ke finangalo tatau 'a e 'Otuá mo kinautolu. 'Oku 'ikai ke nau tokanga kinautolu ke liliu 'enau ngaahi fakakaukaú ke tatau mo e finangalo 'o e 'Otuá.

Ko e konga lahi 'e taha 'o e angahala lahi ko 'eni 'o e hīkisiá ko e tāufehi'a ki hotau kāingá. 'Oku 'ahi-'ahi'i faka'aho kitautolu ke tau 'ai ke tau mā'olunga ange 'i ha toe taha kae tuku hifo kinautolu (vakai, Hilamani 6:17; T&F 58:41).

'Oku 'ai 'e he hīkisiá 'a e taha kotoa ko hono fili 'aki hono fuata-tau honau potó, fakakaukaú, ngāué, koloá, talēnití, pe ngaahi me'a fakamāmani pē ke ke fehangahangai mo e nī'ihi kehé. I he fakalea 'e C. S. Luisí: "'Oku 'ikai fiefia 'a e hīkisiá ia 'i he ma'u 'o ha fa'ahinga me'a, ka 'i he ma'u 'o lahi ange pē 'i he me'a

'oku ma'u 'e he taha hokó. . . . Ko e fakatataú 'okú ne 'ai ke ke hīkisiá: ko e fiefia 'i he mā'olunga ange 'i he toengá. Ko 'ene mole pē 'a e 'elemēniti 'o e fe'au'auhi, kuo mole mo e hīkisiá" (*Mere Christianity* [1952], 109–10). . . .

'Oku lahi ange e ilifia 'a e hīkisiá ki he fakakaukau 'a e tangatá 'i he fakamaau 'a e 'Otuá (vakai, T&F 3:6–7; 30:1–2; 60:2). 'Oku mamafa ange 'a e "Ko e hā ha fakakaukau 'a e kakai kiate aú?" 'i he "Ko e hā ha fakakaukau 'a e 'Otuá kiate aú?" . . .

Ko e taimi 'oku piki ai 'a e hīkisiá ki hotau lotó, 'oku mole leva 'etau tau'atāina he māmaní kae 'oatu 'etau tau'atāiná ki he pōpula 'o e fakamaau 'a e tangatá. 'Oku le'o lahi ange 'a e kaila 'a e māmaní 'i he fanafana 'a e Laumālie Mā'oni'oní. 'Oku pule leva e faka'uhinga 'a e tangatá 'i he ngaahi fakahā 'a e 'Otuá, pea 'oku tukuange leva 'e he loto-hīkisiá 'a e va'a ukameá (vakai, 1 Nifai 8:19–28; 11:25; 15:23–24). . . .

Ko e hīkisiá ko e maka tūkia'anga lahi ki Saione. Te u toe fakaongo atu: Ko e hīkisiá ko e maka tūkia'anga lahi ki Saione. . . .

Kuo pau ke tau talangofua "ki he ngaahi fakahinohino 'a e Laumālie Mā'oni'oní," pea li'aki 'a e "tangata fakakakanó," 'o hoko "ko ha tangata mā'oni'oní 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eikí," pea hoko 'o "angatatau mo ha tamasi'i si'i, angavaivai, angamalū, loto fakatōkilalo" (Mōsaia 3:19; vakai foki, 'Alamā 13:28). ■

Mei he "Beware of Pride," Ensign, May 1989, 4. Fakalelei'i e faka'ilonga leá.

NGAAHI 'ILO'

Ko e hā e ngāue mahu'inga taha 'a e tamai?

"Mahalo ko e me'a mahu'inga taha he ngāue 'a e tamai ko hono liliu e loto 'o 'ene fānaú ki he'enau Tamai Hēvaní. 'E lava 'e ha tamai ke ne fakahaa'i 'ene faitōnunga ki he 'Otuá he 'aho kotoa pē, 'i he'ene sīpingá mo e leá pea ko hono foaki atu ia 'e he tamai ko ía ki he'ene fānaú e kī'o e nonga he mo'ui ní mo e mo'ui ta'engatá he maama ka hoko maí."

Elder D. Todd Christofferson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Āposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ngaahi Tamai" *Liahona*, Mē 2016, 94.

'Ihe Makasini ko 'Ení

MA'Á E KAKAI LALAHÌ KEI TALAVOÚ

'Ikai Kau Ki ha Tafa'aki

KO E FOUNGA 'OKU TĀKIEKINA
AI 'E HE MĪTIÁ KITAUTOLÚ

'Oku tatau ai pē pe 'oku tau sa'iia ai pe 'ikai,
'oku uesia kitautolu 'e he mītiá 'i ha ngaahi
founga kehekehe. Ko hotau fatongiá ke tau fili
fakapotopoto.

p.44

MA'Á E TO'U TUPÚ

'Uhinga 'o e Tohi 'a Molomoná

p.58

Ne u tomu'a fakamāu'i e Tohi 'a Molomoná kimu'a
peá u lau iá. Ka na'a ku fakakaukau ke u fai ha
fakamaau totonu.

MA'Á E FĀNAÚ

'A'ahi 'a Sīsū ki he Kau Nīfaí

p.76

Ako'i ki homou fānaú 'a e 'uhinga na'e mahu'inga
ai 'a e 'a'ahi 'a e Fakamo'u'i ki he kau Nīfaí.